

KORUNK

A KOMMUNIKÁCIÓ ÁLTALÁNOS
MODELLJE • SZABADSÁG-ÍV •
A MAGYAR PRÓZAIRODALOM —
ÁTALAKULÓBAN • ROMÁN HŐSI
BALLADÁKRÓL • LÁNYOK ÉS
ASSZONYOK UDVARFALVÁN I. •
ÖKOLÓGIA ÉS ETIKA • ILLYÉS
GYULA ÉS NAGY LÁSZLÓ VER-
SEI • DÉL-AMERIKAI REFORM-
MOZGALMAK • MAGYAROK ÉS
NÉMETEK A HORIA VEZETTE
FELKELESBEN • ÉLELMÉZÉSI
BIZTONSÁGI RENDSZER, VAGY...

1975 | 4

A Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács folyóirata

AUREL NEGUCIOIU ● A felhalmozási politika és a szocialista országok fejlettségi szintjének kiegyenlítődése 241

LUPÁN ERNŐ ● Szövetkezetpolitikánk a XI. kongresszus fényében 247

LÁSZLÓFFY ALADÁR ● Három Petrarca- emlék (versek) 252

* * * Szabadság-iv 254

SÜKÖSD MIHÁLY ● A magyar prózairodalom — átalakulóban 256

ILLYÉS GYULA ● Isten vén malmai (vers) 261

NAGY LÁSZLÓ ● Így írjak versbe (vers) 261

ION IRIMIE ● A kommunikáció általános modellje 262

KÖLLŐ KÁROLY ● Román hősi balladákról — mai szemmel 269

* * * Zsikmán király (román hősi ballada, Kiss Jenő fordítása) 271

JEGYZETEK

TAKÁCS LAJOS ● Legjobb törekvéseink megszemélyesítője 273

DUMITRU RADU POPESCU ● Tisztelet az államférfinak 274

FÁBIÁN GYULA ● Ember és természet 275

KÁNTOR LAJOS ● Képek körül 276

SZTOJKA LÁSZLÓ ● Három Dési Huber-könyvillusztráció 277

HAZAI TÜKÖR

NAGY OLGA ● Lányok és asszonyok Udvarfalván I. (Szociográfiai jegyzetek) 279

NEMZETKÖZI ÉLET

ERŐS LÁSZLÓ ● Élelmezési biztonsági rendszer, vagy... 285

NAGY MIKLÓS ● A zöld forradalom nem halott! 288

KORDA ISTVÁN ● A dél-amerikai reformmozgalmak egy könyv tükrében 290

ÉLŐ TÖRTÉNELEM

UDVARHELYI MIKLÓS ● 1877 294

BINDER PÁL ● Magyarok és németek részvétele a Horia vezette 1784—1785-ös felkelésben 295

IFJÚSÁG—NEVELÉS

MAURER ÉVA ● Hangtalan beszéd 302

SZEMLE

GÁLL ERNŐ ● Ökológia és etika (Gondolatok a könyvtárban) 307

BÁLINT JOZSEF ● Új vallomás a kommunista helytállásról 311

KEMÉNY PÉTER ● Könyv az anyag szerkezetéről 312

KOZMA DEZSŐ ● Egy téma lehetőségei 314

LÁTÓHATÁR, SZERKESZTŐK—OLVASÓK

ILLUSZTRÁCIÓK

Balázs Péter, Baresay Jenő, Bartha László, Bencsik János, Deák B. Éva, Dési Huber István, Jecza Péter, Kabán József, Kondor Béla, Nagy Albert, Pongrácz Antónia, Schaár Erzsébet, Varga Imre, Venczel János, Vigh Tamás

KORUNK

ALAPÍTOTTA Dienes László (1926) — SZERKESZTETTE Gaál Gábor (1929—1940).

Főszerkesztő: Gáll Ernő ● Főszerkesztő-helyettes: Rácz Győző

Szerkesztőségi főtítkár: Ritoók János

Szerkesztőség: Kolozsvár-Napoca, Móccok útja 3.

Telefon: 2 18 36 (főszerkesztő); 1 60 30/117 (títkárság); 1 60 30/125 (szerkesztők).

Postacím: Cluj-Napoca, căsuța poștală 273. Republica Socialistă România.

A felhalmozási politika és a szocialista országok fejlettségi szintjének kiegyenlítődése

A XI. pártkongresszus távlati gazdaság- és társadalomfejlesztési programjának egyik alapvető stratégiai célkitűzése a gazdaságilag fejlett szocialista országok színvonalára való felemelkedés és a legfejlettebb gazdasággal rendelkező országok szintjének megközelítése. A pártdokumentumok előirányzatai szerint ez a közeledési és kiegyenlítődési folyamat 1990-ig nagy vonalakban befejeződik. Amint azt a Program hangsúlyozza, a következő évtized végére Románia a termelőerők, a műszaki-anyagi alap olyan fejlettségi fokát éri el, amely biztosítani tudja a szocialista civilizáció magas színvonalát, az összes állampolgárok ésszerű szükségleteinek kielégítését s a kommunizmusra való áttérés anyagi és kulturális feltételeit.

A szocialista országok fejlettségi szintjének kiegyenlítődése *objektív szükség-szerűség*, amely az új társadalmi rendszer lényegéből fakad. A szocializmus felszámolja a kizsákmányolás valamennyi formáját, s helyébe a gazdasági, társadalmi szempontból ténylegesen egyenlő állampolgárok kölcsönös együttműködési és segítségnyújtási viszonyait vezeti be. A szocialista világrendszer magasabbrendűségének újabb bizonyítékát adja azáltal, hogy kiküszöböli a különböző országok egyenlőtlen gazdasági fejlődésének a kapitalizmusban törvényszerű jelenségét. Ez feltételezi mindenekelőtt a különböző szocialista országok közötti — múltból örökölt, de még fennálló — fejlődésbeli eltolódások megszüntetését.

A kiegyenlítődést szükségessé teszi továbbá a szocialista típusú nemzetközi munkamegosztás tartalma; a munkamegosztás rendszere és a benne részt vevő országok gazdasági színvonala közötti dialektikus kölcsönhatások. A kapitalista típusú nemzetközi munkamegosztással ellentétben — amelynek következménye a gyengén fejlett országok erőforrásainak kimerítése és fejlődésük meggátolása az ádáz konkurrenciaharcban álló gazdasági nagyhatalmak részéről — a szocialista országok közötti munkamegosztás a teljes jogegyenlőségen, a nemzeti függetlenség és szuverenitás tiszteletben tartásán, a belügyekbe való be nem avatkozás és a kölcsönös előnyök elvén alapul. A szocialista együttműködési kapcsolatok minden egyes ország gazdasági és társadalmi fejlődését, fejlettségi színvonaluk kiegyenlítését s ennek révén a szocializmus általános előrehaladását hivatottak szolgálni. A kiegyenlítődés ugyanakkor első számú anyagi előfeltétele a szocialista országok közötti összes kapcsolatok magasabb szintre emelésének. Talán nem érdektelen idézni itt Marx és Engels konklúzióját, amely szerint: „Különböző nemzetek egymás közötti vonatkozásai attól függenek, mennyire fejlesztette ki mindegyikük termelőerőit...” (Marx—Engels: *A német ideológia*. Budapest, 1974. 25.)

Nem győzzük eléggé hangsúlyozni a szocialista ország közötti új típusú kapcsolatok világpolitikai jelentőségű visszhangját és hatását: a szocialista országok a nemzetközi kapcsolatok új modelljét teremtették meg, amely nemcsak tekintélyüket és befolyásukat növeli, hanem jelentősen módosítja a nemzetközi élet egész arculatát. Egyre nyilvánvalóbbá válik a világ népei számára — hangsúlyozza a program —, hogy a szocializmus az egyedüli olyan társadalmi rendszer, amely kiküszöbölheti az egyenlőtlenességi politika következményeit, s biztosíthatja az összes

nemzetek sokoldalú és harmonikus fejlődését; amely képes megvetni egy valóban méltányos gazdasági világtrend alapjait.

A társadalmi élet valamennyi területét egyre mélyebben érintő tudományos-műszaki forradalom mind sürgetőbbé teszi a világ országai közötti fejlődésbeli különbségek kiegyenlítését. A termelőerők forradalmasításával ugyanis a tudományos-műszaki forradalom olyan eszközöket szolgáltat, amelyek adott esetben egyaránt lehetővé teszik a fejlett és fejlődő országok közötti szakadék fokozatos áthidalását vagy további mélyülését. Ezért szükségeszerű, hogy a fejlődésben hátramaradt országok nagy erőfeszítések árán felzárkózzanak a modern tudomány és technika terén, elhárítva ezzel a végzetes lemaradás veszélyét.

A párt 1972-es Országos Konferenciáján Nicolae Ceaușescu elvtárs rendkívül sarkítva fogalmazta meg a fejlett országokhoz viszonyítva még mindig létező lemaradásunk felszámolásának követelményét: „Elmondhatjuk, hogy ma olyan pillanatokot élünk, amelyek a továbbiakban meghatározzák a szocialista Románia helyét a szocialista országok, a világ összes nemzetei nagy családjában. A nemzetközi élet alakulása, a hatalmas tudományos-műszaki forradalom határozottan napirendre tűzi népünk egyre cselekvőbb részvételét a nemzetközi munkamegosztásban. Feladatunk, hogy 10-15 éven belül végérvényesen felszámoljuk az örökölt lemaradást, a gazdasági, tudományos, kulturális fejlődés magas szintjére emeljük a román népet, nagy-szerű életszínvonalat biztosítsunk számára. A probléma a következőképpen tevődik fel: vagy megvalósítjuk ezt a célkitűzést, és a modern civilizáció útjára lépünk, vagy továbbra is elmaradunk a fejlett országoktól, s arra kárhozzatjuk nemzetünket, hogy még több nemzedéke ebben a helyzetben maradjon.“ (Nicolae Ceaușescu: *Jelentés az RKP Országos Konferenciáján. Románia a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom építésének útján* 7. Bukarest, 1973. 504.)

A fejlett és fejlődő országok közötti eltolódás felszámolása egyik leglényegesebb előfeltétele az emberiség anyagi és szellemi civilizációs szintje általános emelésének, a tartós világ béke és az együttműködés megteremtésének. Ebben az összefüggésben mutatkozik meg az összes nemzetek jogegyenlőségére alapozott új gazdasági világtrend kialakításának igazi jelentősége, olyan gazdasági rendé, amely az összes országok számára lehetővé teszi, hogy részesedjenek a modern tudomány és technika vívmányaiban, hogy hozzájussanak a nyersanyag- és energiaforrásokhoz, s egyenlő eséllyel vegyenek részt egy széles körű és gyümölcsöző nemzetközi együttműködésben.

A kiegyenlítődesi folyamat alakulása

A szocialista országok fejlődési szintjének közeledése és kiegyenlítődesése komplex folyamat, amely gyakorlatilag a társadalomalakulat összes alkotóelemeit átfogja: a termelőerőket, a gazdasági viszonyokat, a kultúrát, a társadalom tagjainak életmódját. Amikor összehasonlítjuk a szocialista országok fejlettségi színvonalát, mind ezeket a tényezőket figyelembe kell vennünk. Elvben ugyanis tevődik fel a kérdés a fejlett kapitalista országokkal való összehasonlítás esetén is. Itt azonban figyelembe kell venni azt, hogy a szocialista országok a termelőerők fejlettsége és a lakosság anyagi életszínvonala tekintetében a világviszonylatban vezető kapitalista országokat is megelőzik a termelési, politikai és általában a társadalmi viszonyok fejlettsége tekintetében. Amikor tehát a legfejlettebb kapitalista országok szintjére való felemelkedés távlati követelményéről beszélünk, ez csak az előbbi két területre vonatkozik.

A közeledést és kiegyenlítődesést természetesen nem szabad abszolutizálni, tehát úgy felfogni, mint a gazdasági struktúrák azonosításáig menő uniformizálást, vagy mint az összes tevékenységi ágazatok növekedési ütemének abszolút egyenlősítését az összes szocialista országokban. A lényeg az, hogy a termelőerők színvonala, továbbá a munka- és életfeltételek területén mutatkozó eltéréseket minimálisra

csökkentsük. Engelsnek Bebelhez írt levelében olvashatjuk: „Ország és ország, tartomány és tartomány, sőt helység és helység között is mindig fenn fog állni az életfeltételek bizonyos egyenlőtlensége, amelyet lecsökkenthetünk a minimumra, de sohasem küszöbölhetünk ki teljesen. Az Alpok lakóinak életfeltételei mindig másak lesznek, mint a síkságon élőké.“ (Marx—Engels *Művei* 19. 5.)

A szocialista viszonyok a kiegyenlítődéskor szükségletével párhuzamosan annak gyakorlati lehetőségét is megteremtik. Ezt a lehetőséget egy egész sor belső és külső tényező biztosítja. A belső tényezők közé sorolandók mindenképp: az ország szocialista iparosítása; a nemzetgazdasági ágak és alágak struktúrájának korszerűsítése; a természeti erőforrások bevonása a gazdasági körforgásba; a nemzeti jövedelem optimális arányban való felosztása fogyasztási és felhalmozási alagra; a gazdasági és társadalmi fejlesztési alap növekvő hatékonysággal való felhasználása; a gazdasági élet szervezésének és vezetésének állandó tökéletesítése stb. A külső tényezők közül megemlíthjük az alábbiakat: a szocialista típusú nemzetközi munkamegosztás; a gazdaság- és társadalomfejlesztési tervek összehangolása a KGST-tagállamok viszonylatában; az összes szocialista országok közötti együttműködés és kölcsönös segítségnyújtás; a különböző társadalmi rendszerű országok együttműködése stb.

A közeledést és kiegyenlítődéskor elősegítő tényezőknek ez a sommás számbavétele is nyilvánvalóvá teszi, hogy a meghatározó szerep a belső tényezőkre, a belső erőforrások minél teljesebb és hatékonyabb hasznosítására hárul.

A külső és belső tényezők egyidejű és egymással összefüggő hatása a gyengébben fejlett termelőerőkkel rendelkező országok gyorsabb ütemű gazdasági növekedéséhez kell hogy vezessen. A magasabb növekedési ütem döntő tényező az eltolódások csökkentésében és a gazdasági-társadalmi fejlettség szintjeinek kiegyenlítésében. Ennek a folyamatnak a megítéléséhez támpontot nyújtanak a főbb termékek egy lakosra számított mennyiségét kifejező számadatok, amelyek végső fokon olyan fontos minőségi elemeket szintetizálnak, mint a munka termelékenysége, a nemzetgazdaság szerkezete, a bővített újratermelés lehetősége stb. Az alábbiakban néhány összehasonlító adat alapján elemezzük a villamosenergia- és acéltermelés alakulását néhány szocialista és kapitalista országban.

Az egy főre jutó villamosenergia- és acéltermelés¹

	Villamosenergia (kilowattórában)		Acél (kilogrammban)	
	1950	1970	1950	1970
Bulgária NK	110	2298	0,7	212
Csehszlovák SZK	749	3151	252	801
Német DK	1059	3968	68	296
Jugoszlávia SZSZK	147	1277	26	109
Mongol NK	27	413	—	—
Lengyel NK	380	1967	101	361
Románia SZK	130	1733	34	322
Szovjetunió	507	3052	152	477
Magyar NK	321	1408	112	301
Anglia	1328	4448	327	507
Franciaország	828	2892	207	468
Németország SZK	966	3986	293	756
Olaszország	530	2154	51	317
Japán	541	3386	58	901
Egyesült Államok	2692	8447	593	594

¹ Mír szocializma v cifrah i faktah 1972. Moskva, 1973.

Az adatok elemzése egész sor következtetésre ad lehetőséget. Szembeötlük először is az a tény, hogy hazánk mindkét termék volumenének növekedési üteme szempontjából világviszonylatban is az élvonalban van: húsz év alatt villamosenergia-termelésünk több mint 13-szorosára, acélttermelésünk pedig közel 9,5-szeresére nőtt. 1950-ben az egy főre jutó villamosenergia-termelés hazánkban közel 4-szer kisebb, mint a Szovjetunióban, közel 6-szor kisebb, mint Csehszlovákiában, több mint 8-szor kisebb, mint az NDK-ban, több mint 10-szer kisebb, mint Angliában, és több mint 20-szor kisebb, mint az Egyesült Államokban. 1970-re a viszonylagos távolság érezhetően csökkent: már csak 1,6-szer kisebb, mint a Szovjetunióban, 1,8-szer kisebb, mint Csehszlovákiában, közel 2,3-szer kisebb, mint az NDK-ban, több mint 2,5-szer kisebb, mint Angliában és megközelítőleg 4,8-szer kisebb, mint az Egyesült Államokban. Nagy vonalakban ugyanezt mondhatjuk el az egy főre jutó acélttermelés alakulásáról is. Az abszolút különbség azonban — a viszonylagos közeledés ellenére — a legtöbb országhoz viszonyítva nemhogy csökkent volna, de még tovább nőtt. 1950-ben egy lakosra számítva a Szovjetunió 377 kWó, az Egyesült Államok pedig 2562 kWó villamosenergiával termelt többet, mint Románia. Ez a különbség 1970-ben 1319, illetőleg 6714 kWó-ra nőtt.

A birtokunkban levő statisztikai adatok tanúsága szerint az egy főre jutó nemzeti jövedelem területén beállt viszonylagos közeledés sem eredményezte az abszolút különbségek csökkenését: hazánk e tekintetben, akárcsak az egy lakosra számított társadalmi termékmennyiség vonatkozásában is, jóval elmarad a fejlett országok színvonalától.

A magas felhalmozási ráta kettős szerepe

Országunk tapasztalata szerint a gazdasági növekedés gyors üteme az alapvető garancia a fejlett országokhoz képest még meglévő viszonylagos és abszolút lemaradás felszámolására.

A gazdasági növekedés irama rendkívül bonyolult függvény: értéke egész sor műszaki, gazdasági és társadalmi változótól függ. Amint azt Emilian Dobrescu kiemelte: „A növekedési ütem mint legösszetettebb mutató és az őt meghatározó feltételek közti kapcsolat nem azonnali. E feltételek legtöbbje olyan alaptényezők közvetítésével érvényesíti befolyását, mint: a produktív felhalmozás hatékonysága, az anyagi és munkaerőforrások hasznosításának mértéke és hatékonysága, a nemzetgazdaság szerkezete.” (Emilian Dobrescu: *Ritmul creșterii economice, teorie și analiză*. București, 1968. 6.)

Valóban, a gazdasági növekedés ritmusa elválaszthatatlanul összefügg a gazdasági és társadalmi fejlesztési alap volumenével és felhasználásának hatékonyságával. A fejlesztési alap volumene többek között a produktív felhalmozási alap nagyságától függ. A két alap közötti viszony egyenesen arányos. A felhalmozási alap nagyságát a nemzeti jövedelem és a felhalmozási ráta együttesen adja.

A bővített újratermelés és ennek révén az emelkedő életszínvonal lehetőségének mértékét a felhalmozási ráta és a felhalmozási alap felhasználásának hatékonysága fejezi ki. „Az ország jövője nem attól függ — mondotta Nicolae Ceaușescu elvtárs a XI. kongresszuson elhangzott Jelentésében —, hogy adott pillanatban mennyit fogyaszt, hanem elsősorban attól, hogy mennyi anyagi eszközt fordít a nemzeti vagyon további gyarapítására.”

Az RKP KB és a Legfelsőbb Gazdasági és Társadalmi Fejlesztési Tanács 1974 júliusában tartott plenáris ülésén a párt főtitkára országunk tapasztalatából kiindulva hangsúlyozta, hogy a felhalmozási ráta emelése a szocialista építés éveiben a gazdasági növekedés és a fogyasztási alap növekedési ütemének egyidejű felgyorsulását eredményezte. Ez azt jelenti, hogy a magas felhalmozási ráta döntő tényező

annak a lemaradásnak a felszámolásában, amely az egy főre jutó fogyasztás és a termelőerők színvonala tekintetében még elvált a gazdaságilag fejlett országoktól. Ezt a konklúziót a legtöbb ország történeti fejlődése alátámasztja.

Egyes európai szocialista országok felhalmozási rátája²

	1960	1965	1970
Bulgária NK	29,4	28,4	29,2
Csehszlovák SZK	17,7	9,2	27,0
Német DK	18,1	19,9	24,0
Lengyel NK	24,2	26,8	27,9
Románia SZK	17-18*	25**	23-30***
Szovjetunió	26,8	26,3	29,5
Magyar NK	23,1	19,3	27,2

* 1954—1960; ** 1961—1965; *** 1966—1970 közötti időszak.

Az adatok a felhalmozási ráta emelkedésének — néhány kivételtől eltekintve — általános tendenciáját mutatják, valamint a felhalmozási ráta kitartóan magas szintjét a kevésbé fejlett szocialista országokban: Bulgária, Románia, Lengyelország. A magas felhalmozási ráta stabilitása a legtöbb európai szocialista országban egyik alapfeltétele volt az egy főre jutó nemzeti jövedelem gyors ütemű növekedésének. Statisztikák szerint az 1960—1970-es időszakban az egy főre jutó nemzeti jövedelem Csehszlovákiában 46, az NDK-ban 55, Magyarországon 64, Lengyelországban 68, Jugoszláviában 72, a Szovjetunióban 76, Bulgáriában 95 és végül Romániában 108%-kal növekedett. (*Anuarul Statistic al R.S.R. 1973. 589.*)

Noha a felhalmozási ráta korántsem egyedüli tényezője a nemzeti jövedelem növelésének, föl kell figyelniünk arra a nagyon kifejező tényre, hogy a nemzeti jövedelem gyarapodásának legmagasabb ritmusát azok az országok érték el, amelyek a legmagasabb felhalmozási rátát valósították meg: Románia, Bulgária, a Szovjetunió. Márpedig az egy főre jutó nemzeti jövedelem növelése a gazdaságilag fejlett országokkal szembeni lemaradás felszámolásának alapfeltétele.

A Program és az Irányelvek központi helyet szentel a nemzeti jövedelem helyes elosztása és a magas felhalmozási ráta kérdésének. A következő ötéves terv a nemzeti jövedelemnek 33-34%-át szánja a fejlesztési alap bővítésére, és a következő évtizedben is fenntartjuk majd a magas — 30-32%-os — felhalmozási rátát. Ez biztosítani fogja a termelőerők folyamatos fejlődését, a gazdasági-társadalmi tevékenység gyors és sokoldalú fejlődését s ennek révén az egész nép anyagi és szellemi életszínvonalának általános emelkedését.

Eddig elért gazdasági eredményeink és a magas felhalmozási rátára összpontosító gazdaságpolitika már a következő ötéves terv időszakában lehetővé teszi — amint arra az Irányelvek rámutat — a főbb termékek esetében az egy főre jutó termelés olyan évi gyarapodását, amely megközelíti vagy éppenséggel meghaladja a fejlett országok teljesítményét, s ez érezhetően gyorsítani fogja hozzájuk viszonyított lemaradásunk felszámolását. Hazánk ily módon a viszonylagos eltolódás rohamos csökkenésének és az abszolút lemaradás gyors felszámolásának szakaszába lépett.

Az országunk és más szocialista országok nemzeti jövedelmének dinamikájára vonatkozó összehasonlító számítások meggyőzően szemléltetik ennek a tendenciának a valóságát. 1990-ben az egy lakosra számított nemzeti jövedelem Romániában 2500-3000 dollár lesz. Ha feltételezzük, hogy a fejlett szocialista országok nemzeti jövedelme továbbra is a folyamatban levő ötéves terveik előirányozta ütemben

² A Romániára vonatkozó adatokat Nicolae Ceaușescu elvtársnak az említett plenárison elhangzott előadói beszédéből vettük, a többi adat leelőhelye: *Sztatyisztjicseszkijszj ezsegodnyik sztran cslenov Szovjeta Ekonomicseszkoj Vzsajmopomoscsi, 1973. 50.*

fog növekedni, akkor a kilencedik évtized végére az egy főre jutó nemzeti jövedelem megközelítő értéke Csehszlovákiában 2500, az NDK-ban 2900, a Szovjetunióban 3100 dollár lesz.

A XI. kongresszus előirányzatainak fényében Románia fejlettségi szintjének kiegyenlítése a fejlett szocialista országokéval realista célkitűzésként jelenik meg, amely a következő 10-15 évben elérhető. E célkitűzés természetesen nagy erőfeszítéseket követel népüktől, de megvalósítása elengedhetetlen az ország és az állampolgárok jólétének a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom követelményei szintjére emeléséhez és a kommunizmus építésére való áttéréshez. E távlati céllal egyidőben a párt a hozzá vezető tevékenység útjait és eszközeit is kijelölte; ezek között sajátos jelentősége van a kitartóan magas felhalmozási rátának, valamint a gazdasági és társadalmi fejlesztési alap bővítésének s növekvő hatékonyságú felhasználásának.

Balázs Péter: A suceavai vár

Szövetkezetpolitikánk a XI. kongresszus tükrében

Hazánk gazdasági életében a szövetkezetek gazdasági, politikai és társadalmi téren egyaránt fontos szerepet töltenek be. A sokoldalúan fejlett szocialista társadalom építésének időszakában célszerű és szükséges a szövetkezetek szerepének növelése, gazdasági-szervezeti megerősítésük, működési körük további bővítése. Pártunk és államunk már a szocialista forradalomra való áttérés kezdeti időszakában a leghatározottabban kifejtette álláspontját a szövetkezeti mozgalommal kapcsolatosan. E politika lényege, hogy a szövetkezeteket anyagi és szervezeti támogatásban kell részesíteni, és általánossá kell tenni őket a szocializmus építése érdekében. Az idők folyamán ez a politika — természetesen — újabb és újabb vonásokkal gazdagodott. Legutóbb pártunk XI. kongresszusa jelölte ki a további fejlődési irányt. A mezőgazdaságban dolgozó párt- és állami aktíva februári tanácskozásán mondott beszédében Nicolae Ceaușescu elvtárs elemezte a kongresszus ez irányú határozataiban foglalt feladatokat, és hangsúlyozta, hogy teljesítésük végett sürgős teendő a konkrét gyakorlati intézkedések megvitatása, különösen a termelőszövetkezetek szervezeti tevékenysége, elsősorban a munkaszervezés lényeges megjavítása, valamint a szövetkezeti demokrácia további elmélyítése és kiszélesítése.

Mindenekelőtt az a kérdés merül föl, hogy lehet-e egyáltalán „szövetkezetpolitikáról“ beszélni, van-e alapja annak, hogy elvi megállapítások összegezésére törekedjünk a szövetkezetekre vonatkozó párthatározatok és a gyakorlati gazdasági-társadalmi intézkedések alapján, tehát van-e „szövetkezetpolitika“?

A Román Kommunista Párt XI. kongresszusának dokumentumaiban, pártunk Programjában valóban nem találunk külön megfogalmazásban és csoportosításban önálló részt a szövetkezetekkel kapcsolatos párt- és állami álláspontra vonatkozóan. Az említett dokumentumokban egységes megfogalmazásban, gazdasági és társadalmi életünk minden területére érvényes módon jutott kifejezésre pártunk és államunk politikája, s ez eleve kizárja annak lehetőségét, hogy a szövetkezetekre vonatkozó útmutatás külön részben kapjon helyet.

A szövetkezetek szocialista gazdasági-társadalmi szervezetek, amelyek szervesen illeszkednek be egységes szocialista gazdaságunkba és szocialista demokráciánk rendszerébe, ezek összetevői, alkotóelemei. Egyrészt igen szerteágazó termelői, közszolgáltatói, kereskedelmi és pénzügyi, másrészt pedig értékes nevelői, társadalombiztosítási, kulturális, sport- és egyéb jellegű tevékenységet fejtenek ki, ami csak más hasonló, nem szövetkezeti tevékenységgel szoros összefüggésben valósítható meg. Ezért a politikai program megfogalmazásában a gazdasági tevékenységre vonatkozó rész magában foglalja az állami egységek, a szövetkezeti vállalatok, az egyéni gazdaságok egész tevékenységét, és például a szocialista öntudat formálása tekintetében egységesen juttatja kifejezésre minden tényező ez irányú feladatát. De ha a valamennyi területen megjelölt tennivalókból kiemeljük a szövetkezetekre jutó részt, ha összegezzük a pártprogramban megjelölt mindazon feladatokat, amelyek a szövetkezetek előtt állanak, s amelyek a szövetkezetek irányítása és támogatása terén az állami szervekre hárulnak, kétségbevonhatatlanul arra a következtetésre kell jutnunk, hogy létezik egy világosan megfogalmazott szövetkezetpolitika, amelynek lényege a tudományos szocializmus szövetkezetekre vonatkozó tanításának a hazai sajátos történelmi, gazdasági, társadalmi körülményekre való

alkotó alkalmazása. Elvi síkon tehát és mindenekelőtt konvencionális értelemben beszélhetünk szövetkezetpolitikáról, éppúgy, mint ahogy a gazdaságpolitikán belül például iparosítási, agrár- és munkaerőpolitikáról vagy a művelődési politikán belül nevelés- és színházpolitikáról.

A szövetkezetpolitika nemcsak gazdaságpolitika, nemcsak egyirányú gazdaságpolitikai vonalvezetést megjelölő elvi álláspont, hanem a már említett sokirányú tevékenységet magában foglaló politika; lényege, hogy nem össznépi, hanem ún. csoporttulajdonon alapuló tevékenységet határoz meg; e tulajdonforma alkotja azt a gazdasági alapot, amely a sokoldalú gazdasági-társadalmi tevékenységet lehetővé teszi.

A szocialista szövetkezeti tulajdonnal kapcsolatosan merült fel annak szükségessége, hogy pártunk állást foglaljon és határozottan leszögezze: „Szeretném felhívni a figyelmet a mezőgazdasági termelőszövetkezetek közös tulajdona megőrzésének és erősítésének szükségességére — amely szocialista mezőgazdaságunk alapja marad“ — hangoztatta a XI. kongresszuson előterjesztett jelentésben Ceaușescu elvtárs. Ez az elvi állásfoglalás minden kétséget kizáróan, egyértelműen érvényes más szövetkezeti kategóriák tulajdona tekintetében is; továbbra is fejleszteni kell a kisipari, a fogyasztási és a hitelszövetkezetek tulajdonát, a népgazdaságunk jelentős hányadát kitevő szövetkezeti ágazat egész tevékenységét, hiszen fontos szerep hárul rá az elkövetkezendő időkben is.

Felmerül az a kérdés, hogy miért van szükség a szocialista társadalmi rendszerben szövetkezetekre, szövetkezeti tulajdonra. Az, hogy nem csupán állami vállalatok léteznek, nem magyarázható döntő okként a termelőerők egykori fejletlenségével, sem a technika alacsonyabb színvonalával vagy a volt kisárutermelők lassúbb tudatbeli fejlődésével. A szövetkezetek létezésének döntő oka nem az, hogy egyes embercsoportok számára elfogadhatóbb szervezési formát képviselnek, hogy egyes dolgozók számára kedvezőbb, ha valamely szövetkezet tagjaként végzik munkájukat vagy biztosítják fogyasztásukat. Persze, ezek a tényezők is szerepet játszanak, főleg a szövetkezeti mozgalom mennyiségi fejlődése szempontjából, de a legfontosabb ok abban keresendő, hogy az egész társadalom számára előnyösebb, ésszerűbb, gazdaságosabb, lényegesen hatékonyabb, ha bizonyos tevékenységet szövetkezetek végeznek, nem pedig állami vállalatok. Ezt a következtetést igen határozottan támogatja a XI. kongresszus Irányelveinek az 1976—1980-as öt éves tervre vonatkozó kitételei. Az I. fejezet 13. pontjában olvashatjuk, hogy fokozott ütemben kell fejleszteni a készruha, kötöttáru, lábbeli, a fából, vasból, műanyagból készült fogyasztási cikkek *kissorozatú gyártását*, ami nagy állami vállalatokban nem minden esetben gazdaságos tevékenység. Ugyancsak e fejezetben találjuk azt a követelményt is, hogy jobban használjuk ki az egyéni gazdaságokban fellelhető munkaerőt, az ország különböző megyéire jellemző hagyományt és tapasztalatot. Az Irányelvek különös hangsúlyt helyeznek arra, hogy a szövetkezeti hálózaton belül kiterjesszék a szolgáltatási tevékenységet, a rendelésre készítenendő különböző termékek előállítását. A fogyasztási szövetkezetek jelentős feladata például az építkezési anyagok termelése helyi erőforrásokból, a zöldség és gyümölcs félkész terméké történő feldolgozása, ami állami vállalatok keretében nem is szervezhető meg hatékonyan.

Tervgazdaságunk jelenlegi fejlettségi színvonala teljes mértékben igazolja, hogy a csoporttulajdonon alapuló szövetkezeti gazdaságaink képesek az egységes országos terv céljait követni, kiegészítve az össznépi tulajdon alapján megszervezett gazdasági-társadalmi tevékenységet. Mindez arra enged következtetni, hogy a szövetkezeti szektor gazdasági okokból szükségszerű. S ez a szükségszerűség feltételezi, hogy az állami és a szövetkezeti egységek egymás mellett, egymással párhuzamosan létezzenek, és szocialista népgazdaságunknak — sok tekintetben — azonos jogállású, gazdasági-társadalmi tevékenységet végző láncszemei legyenek. A sokol-

dalúan fejlett szocialista társadalom építésének egész időszakában és a kommunizmusra való áttérés feltételei között mindkét gazdasági ágazathoz tartozó egységnek megvan a létjogosultsága; lényegében egyik sem adja át helyét a másiknak, hanem egymáshoz közelednek mind a tulajdon, mind pedig a belső szervezés szempontjából. Az a tény, hogy sok tekintetben gazdasági kooperáció és közös vállalkozások létrehozása jellemzi a két szektorhoz tartozó gazdasági egységek tevékenységét, hogy a két gazdasági alakzat egyre inkább közeledik egymáshoz, nem jelent azonosulást; az állami vállalat állami marad, a szövetkezeti sem veszíti el jellegét, továbbra is megmarad közöttük a különbség mind tulajdonosi, mind szervezeti téren; az előzőben a dolgozó alkalmazott, az utóbbiban pedig szövetkezeti tag marad, s ennek megfelelően részesül az egyéni és a társadalmi fogyasztási alapból. S ez a különbség lényegében az árutermelés egész időszakában fennmarad.

A szocialista társadalom körülményei között, a szövetkezés szabadságának érvényesülésével, a párt és az állam támogatása s irányítása eredményeként a szövetkezetek az össznépi érdekekkel teljes összhangban működnek. Az Alkotmány 27. szakaszában foglalt egyesülési jog gyakorlati megvalósulása alapján és azon politikai koncepciónak a 7/1971. sz. törvényben történt szentesítése révén, amelynek értelmében a mezőgazdasági, a kisipari termelőszövetkezetek, a fogyasztási szövetkezetek egyaránt fejthetnek ki sokoldalú termelő és szolgáltató tevékenységet, a szövetkezeti gazdaságok tevékenysége nincs szűk, szakosított keretek közé szorítva. Szövetkezetpolitikánk lehetővé teszi, hogy ezek a gazdaságok kiterjedjék tevékenységüket — persze, az állam felügyelete és engedélyezése mellett — minden olyan tevékenységre, amelyet a tagok elsősorban saját érdekükben és saját erejükből képesek elvégezni, de amelyek megvalósításában az egész társadalom is érdekelt. S éppen a társadalmi, össznépi érdekek érvényesítése a szövetkezeti tevékenységben jelenti azt a hajtóerőt, amely összhangot teremt az általános és a csoportérdek között. Szövetkezeti mozgalmunk gyakorlata igazolja, hogy államunknak sikerült megtalálnia azokat az eszközöket és jogi módszereket, amelyek kizárták annak lehetőségét, hogy szövetkezeteink az osztálytársadalmi érdek ellen cselekedjenek, de egyben azt is, hogy az állam — szervei által — figyelmen kívül hagyva a szövetkezeti demokrácia követelményeit, közvetlenül beavatkozzék a szövetkezetek belső ügyeibe. Pártunk szövetkezetpolitikája következetes alkalmazásának eredményeként — a kezdeti időszakban jelentkező néhány egészségtelen jelenségtől eltekintve — sikerült az összhangot megteremteni a szövetkezetek gazdasági és szervezeti-ügyvezetési önkormányzata (általában a szövetkezeti demokrácia) és az állami irányítás, valamint ellenőrzés között. Ez végeredményben pártunk és államunk szocialista gazdaságpolitikáját juttatja érvényre, s lényegesen segíti a szövetkezeti mozgalmat is.

A pártunk XI. kongresszusán elfogadott nagyfontosságú dokumentumok szavatolják szövetkezetpolitikánk következetes továbbfejlesztését, és megjelölik azt az utat, amelyen haladva szövetkezeteink a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom építésének még hatékonyabb tényezőivé válnak. Az állam és a szövetkezetek közötti sokoldalú kapcsolatok közül kétségtávolú legjelentősebbek a gazdasági vonatkozásúak, hiszen a szövetkezeti gazdaságok szervesen illeszkednek be a tervgazdálkodásba, érvényre juttatva a szövetkezet gazdasági-szervezeti önállóságát és az országos tervezés optimális összehangolását. Az érdekösszehangolásnak már két éve egy magasabb szintű megvalósulása van kibontakozóban: a népgazdaság érdekeit kifejező központi tervmutatók mellett a szövetkezetek felkutatják és megteremtik a számukra legkedvezőbb lehetőségeket. Ez a gyakorlat lényegében azt a gondolatot juttatja kifejezésre, amelynek lényege, hogy tervezéskor az állami szervek vegyék figyelembe a szocialista állami és szövetkezeti tulajdon közötti különbségeket, az ezekből adódó sajátosságokat; az állam nem adminisztrálja a szövetkezeti vagyont, nem rendelkezik vele, s a belőle származó haszon nem őt, ha-

nem a tulajdonos szövetkezetet illeti meg. Éppen ez a lényege a szövetkezésnek, ez teszi lehetővé, hogy a szövetkezeti csoport- és az össznépi állami érdekek összehangolva jussanak kifejezésre. És mindezt elősegítheti vagy akadályozhatja az adó-, a hitel-, a jövedelemelosztási politika, a gazdasági szerződések rendszere s minden olyan jogi eszköz és módszer, amely révén a szocialista állam irányítja a szövetkezeti ágazatot, elősegíti fejlődését.

Szövetkezetpolitikánk lényegéből, tudományos jellegéből fakad annak szükségessége, hogy javítsuk és továbbfejlesszük szövetkezeti törvényhozásunkat. Pártunk ez irányú ösztönző tevékenysége a valóságos helyzet helyes felméréséből és értékeléséből indul ki, amikor feladatként jelöli meg az egész szocialista törvényhozás, így a szövetkezeti törvényhozás tökéletesítését is annak érdekében, hogy a legmegfelelőbb juttassa kifejezésre azokat a forradalmi változásokat, amelyek a termelőerők és termelési viszonyok tekintetében nálunk végbementek, s hogy e törvényhozás lehetővé tegye a gazdasági egységek és az állampolgárok viszonyának a legmegfelelőbb alapokra helyezését.

Az RKP Programjában foglalt ama feladat megvalósítása, hogy új jogelveket kell kidolgozni, amelyek a jelenlegi és jövőbeni valóságos helyzetet veszik figyelembe, csak úgy ültethető át a szövetkezeti viszonyokat jogilag szabályozó gyakorlatba, ha egy olyan egységes szövetkezeti törvény kidolgozását és elfogadását tűzzük napirendre, amely az egész szövetkezeti ágazatra, valamint ennek és a szocialista államnak kölcsönös viszonyára jellemző egységes elvek alapján, kevesebb részletességgel, de maradandó elvi síkon szabályozza a szövetkezeti tagok viszonyait, a szövetkezetek jogi helyzetét, a népgazdaságban elfoglalt helyüket stb. Erre annál is inkább szükség van, mivel a XI. kongresszus állásfoglalása szerint a szövetkezetek fontos szerepet töltenek be a szocializmus építése és a kommunizmusra való áttérés időszakában, végig megőrizve sajátosságait. Az a tény, hogy a szövetkezetek gazdasági szerződéses viszonyai, a termelés és a munka megszervezésével, a munka javadalmazásával foglalkozó szabályai egyre inkább azonosulnak a szocialista társadalmunk egészére jellemző viszonyokkal, ami a jogi szabályozás terén is kétségtelenül megmutatkozik, csak kiemeli a sajátos szövetkezeti viszonyok egységes szabályozásának szükségességét. Így a nem sajátos részletkérdések jogi szabályozása megejthető az általánosan érvényes jogszabályok révén, a szövetkezetek sajátos helyzetére vonatkozó jogi szabályozás viszont sokkal világosabban és hatékonyabban valósítható meg egy egységes szövetkezeti törvény útján. Ez elméletileg nem kizárt, gyakorlatilag pedig nemcsak lehetséges, hanem szükséges is, hiszen különböző szövetkezeteink ma már — mint említettük — szerteágazó tevékenységük ellenére sem különíthetők el egymástól, működésük egybefonódik, és egyre inkább egységes szövetkezeti hálózatról lehet beszélni. Ez a feladat sürgős és megoldásra vár, mivel a mezőgazdasági termelőszövetkezetekre vonatkozóan még ma is egy 1949-ben kibocsátott rendelet van érvényben, noha a kisipari és fogyasztási szövetkezeti viszonyokat 1968-ban, illetve 1970-ben külön törvényekkel szabályozták. A módosításoktól és alkalmazhatatlanságtól terhes régi törvényhozás csak megnehezíti a szövetkezetek gyakorlati tevékenységét, szerepük betöltését, a szocialista törvényesség betartását, és a felmerülő vitákban nemkívánatos megoldásokhoz vezet.

Az egységes jogi szabályozás pontosabban meghatározhatná a szövetkezeti viszonyok tartalmát, megfelelőbb keretet adhatna a szövetkezeti mozgalomnak hazánkban, és — ami nagyon lényeges — hatékonyabbá tenné a szövetkezetek hozzájárulását a XI. kongresszus által dolgozó népünk elé tűzött sokoldalú feladatok teljesítéséhez. Tehát úgy véljük: tökéletesíteni kell az alapszabályozást, hogy az megfelelően tükrözze a jelenlegi gyakorlatban kialakult szövetkezeti viszonyokat, s keretet szabjon a szövetkezetek jövőbeni sokoldalú fejlődésének és a népgazdaság egészébe való szerves beilleszkedésének. Csak ezen az úton és csakis így játsz-

hatja a szövetkezeti törvényhozás azt a szerepet, amelyet pártunk politikája általában a jog és a törvényhozás számára meghatározott, s amelynek megvalósítása lényegében gazdasági-társadalmi szükségszerűség. Társadalmi fejlődésünk lényeges alkotóeleme, hogy a jog egységes elvi-politikai koncepció alapján, ellentmondásmentesen szabályozza a társadalmi viszonyokat. E téren már jelentős haladást értünk el, de további feladatként olvashatjuk a XI. kongresszus dokumentumaiban, hogy ennek megvalósítására kell törekedni.

Kétségtelen, hogy a szocializmus és a szövetkezés eszméi rokon fogalmak. Annak ellenére, hogy egymástól külön születtek, kölcsönösen hatottak egymásra, együtt fejlődtek. Az állandóan fejlődő szocialista társadalomban egyre jobban kristályosodik a szövetkezetpolitika lényege, mind határozottabb irányban fejlődik a szövetkezetek gyakorlati tevékenysége. S mint minden más téren, e tekintetben is felmérhetetlen értékűek pártunk XI. kongresszusának útmutatásai.

Deák B. Éva: Piros nap

HÁROM PETRARCA-EMLEK

1. Egyetlen élet

Megint ezek a legszebb-napok! Megint eljön az a kísértő délután, melyről egyszer már azt hittem, itffelejtett. De megint a virágzás! Látod, ilyenkor nincs velem senki, hogy csendes hatalmam lássa, hogy felmondhassam, amit évek, évezredek szent szerelméből tanítok. Ilyenkor elmenni az udvarunkból, a kertből, akár utánad is, annyi mint meghalni: mire visszaérnénk, örökre vége az idei áprilisnak. Dehát meg tudok maradni, nyugodni meg tudok, tudok-e egy emberben élni? Egy embernek egyetlen életében? Megint ezek a legszebb napok. Ilyenkor elkezdem a sétát: sétát a szobában, sétát a mindenségben, és sehol sincs az a méret, ami én! És nincs az a mérték, aki mi: aki te velem, aki én veled. Csak a mindenkori, csak az örök, ki bármikor visszatérhet. Virágban térhet vissza, versben. Ez a mindenkori nyugodt virágzás, ez a ma, ez a mindenkori élet.

2. Egyetlen út

Valami, valami, valaki. Egy felleg érkezik délután négy és öt között. Egén az ablak. És látom az esőt délután. A semmi is siet a földre, hogy szinte megteljen vele a lélegző szem, a megrakott tüzek, a fekete farkas-fenyők szájában a szerelmes madarak. Vadászok, vándorok, nyaralók, őrhelyen lapuló katonák veszik észre a hirtelen eltűnő lát-határt, azonnal minden időből látszik, hogy közöttünk leszállt az este. Éjszaka hideg lesz, nem lehet célozni, menni, aludni, már alig dereng a patakmajor, az özek csapása, az öröklött tavalyi hófolt. Havasok, háborúk, házasságok jöhettek közbe, hogy olyan sok minden eltelt ma reggel óta, s mi mégis külön vagyunk. Van tehát valaki ott a hegyeken túli hegyeken túl. És tudom és tudja, hogy nem jön. Ebben az itéletidőben nem jön, nem is kell útra. Órákig ülök a képen és ez a tájról, tárgyról le nem vett tekintet közben olvas és ír, mert gondol és feljegyez rólad, neked, magamnak, magunknak, azoknak, akikre számítottunk ebben a történetben. Autó, házikó, bogár és Európa térképe mind egyforma, él vagy halott vagy alszik vagy születni készül, világra, vasárnapra, most minden egy-

forma: a lehetséges két méret másik alakját jelenti: a semmiséget a mindenséggel szemben, ha valami megjön mégis. Látod, én arccal és lehető lelkemmel feléd fordulok, amikor rád gondolok. Találtam most is, mindig találok ablakot, amelyik pont arra nyílik, amerről várlak. Most még örülök valaminek, s ez az elszálló madárnyi dicsőség itt is, ott is megállítja a délutánt. Épp idejében. Elég. A pontos idő világít. Esik. Előrehaladt közben a tavaszodás, csak én leszek holnap még inkább olyan, mint tegnap lehettem. Milyen színes a természet boldog türelme, órája nem áll, de nem jelzi rajta semmi, se szemnek, se fülnek, se idegnek ezt a köztünk eltűnni intézett veszélyt.

3. Egyetlen írás

Forog a ledobott ceruza: egyedül maradt férfi a fehér-fehéren.

Tudod-e, hogy már találkoztunk, annak ellenére, hogy szerinted mindössze szerelem volt. Laktunk pár órát valahol, a szoba kockájában, ott se középen, csak valahol fontos helyen, mint a szív:

egy ágyon.

Legalább két fejem van, egyik az arccal alszik már s végig beszélget, a másik a helyét keresi égben, öledben, s hallgat, tessék: szavakkal lát, néz, mint aki ember-életünk előttről ismer.

Mínél közelebb hajlom, mintha madártávlatból meztelen leány-föld volnál, valami hanyattfekvő félsziget, akire mindig lelátok, olyan összefoglaló táj, akiről egyszerre érzem északot, délt, hegyeit s piros-petty városait. Nem is tudom miképp világít így ez a törékeny sötétség, hogy láthat mégis tisztán bejárni végig ujjaim esője — melyik kor vagy, és melyik nép lángol ilyenkor bennem a szokásaiért?

Nem simogatlak, csak búcsúozom, mint a campániai tájtól Itália örök költői, öregem.

Te fehér, te idevetített.
Te darab holdfény. Te írás,
akit egyedül én olvastam
mindig örökre.

Szabadság-ív

1945—1975. E két dátumpillér közé-fölé emberöltőnyi korszak íve építi a szabadság boltozatát. A kezdet az európai történelem véres és szomorú, de tragikus-ságában is már hajnalt pirkadtató időszaka: a fasizmus végső vonaglása és az új élet elindulása. A hitleri seregek és megmaradt csatlósai utolsó csatáikat vívják, de ezek a harcok nem utóvéd-csetepaték, hanem a bestia-kimúlásra jellemző elszánt, mindent bevető, véglehetőleg vívott szörnnyű tusák, gondoljunk csak Budapest vagy Berlin hónapokig tartó ostromára, lengyel városok teljes pusztulására vagy a nyugati fronton indított januári német ellentamadásra.

A napkelte azonban közelgett. Az előző évben fölszabadult államok (Románia, Bulgária, Görögország, Albánia, Finnország, Franciaország, Belgium, Hollandia, Luxemburg) után újabb országok területén fejeződtek be a harcok, végül is Európa földjén elhallgattak a fegyverek, a fasizmus vereséget szenvedett. Fölszabadult a szomszédos **Magyarország is.**

A magyar nép számára különösen nagyot hozott a fölszabadulás. A sokat emlegetett „ezeréves per“, az úri Magyarország és a dolgozó magyar nép küzdelme végül is ekkor dőlt el. A hűbériség minden maradéka a nagybirtokrendszerrel a szerfölött kegyetlen, elnyomó államgépezetig ekkor omlott össze teljesen, a munkások, parasztok és haladó értelmiségiek csak ezek után lehettek igazi urai az országnak s kezdhették meg végre a népi és szabad Magyarország fölépítését, a demokrácia kibontakoztatását, majd pedig a szocializmus megteremtését.

Ebben a tekintetben a magyar nép jelentős sikereket ért el. A kezdeti tapogatózások után részben a régi tapasztalatokra építve, másfelől pedig az új követelményeknek eleget téve, az ország ipargazdasága sajátos struktúrárt alakított ki, bizonyos irányba összpontosítva az erőt, ún. kiemelt ágazatokat (aluminíumipar, autóbuzsgyártás, gyógyszerkészítés, híradástechnika) fejlesztett sajátosképp, s ily módon lehetővé tette, hogy termékei világszínvonalon készüljenek, nemzetközi szinten bírhák a versenyt, s biztosíttassék a nagysorozat-gyártás, annak valamennyi előnyével. Ez elsősorban a párt helyes irányvonalának, az ésszerű iparfejlesztésnek, a magyar dolgozók erőfeszítéseinek köszönhető, amit alátámaszt a szocialista államok segítsége, a KGST keretében létrejött együttműködés.

Kommunista pártja vezetésével, a munkásság hathatós támogatása eredményeként a magyar földműveltség, Dózsa és Esze Tamás kései unokái, a hajdani aratósztrájkok résztvevőinek, a Tanácsköztársaság harcosainak utódai végül is birtokukba vették a földet, s a mezőgazdaság terén számottevő eredményeket értek el. A bérések, cselédek, summások, részesaratók, napszámosok megfeszített munkájára épülő félféudális úri nagybirtokok helyébe a szocialista nagyüzemek léptek, amelyek — a kezdeti nehézségek leküzdése után — magas szinten alkalmazzák a korszerű agrotechnika számtalan vívmányát a gépesítéstől a zártrendszerű állattenyésztő egységekig, s ilyenképpen nemcsak az ország élelmiszerellátását, a hazai ipar nyersanyagszükségletét biztosítják bőséges módon, hanem a kivittelt is egyre növekvő mértékben.

A magyar nép története szocialista korszakához tartozik a szomszédai iránt tanúsított újszerű magatartás, amelynek alapja a kommunista nemzetköziség, az őszinte barátság és jószomszédi törekvés. Ebben a viszonylatban sokat mond a román és a magyar nép barátságának alakulása.

Mint ismeretes, ennek a barátságának régiek a gyökerei; messze nyúlnak a múltba, a török hódítók, a tatár martalócok ellen közösen vívott harcokig, a szabadság és társadalmi haladás érdekében vállalt együttes áldozatokig, avagy a kulturális közeledés, a jobb megismerés és megértés úttörőinek munkásságáig. E múlt megidézésében éppúgy hivatkozhatunk Ștefan cel Mare-ra, Bálcescura és Ioan Slavici-ra, mint Bethlen Gáborra, Kossuthra vagy Mocsáry Lajosra, illetve a két nép munkásmozgalmának sok-sok hősére.

Legújabbkori barátságunk tartós alapjait román katonák, román hősök rakták le. Mint ismeretes, a román hadsereg alakulatai (köztük számos romániai magyar) a szovjet csapatokkal együtt részt vettek Magyarország felszabadításában, és a fasizmus leveréséig keményen küzdve, hazánktól sok száz kilométerre, Csehszlovákia földjén fejezték be a harcokat.

Különösen súlyos csatákat vívtak a román alakulatok Magyarország területén a visszavonuló fasisták ellen; tizenhét román hadosztály, egy repülőhadtest, két léghárító dandár és számos egyéb harci egység, alakulat, összesen 210 000

katona vett részt a küzdelemben. Jellemző a harcok hevességére, hogy magyar földön 42 700 román katona halt meg, sebesült meg vagy tűnt el a csaták során. E küzdelmek és áldozatok révén a román egységek 1237 magyar helységet szabadítottak föl, köztük 14 várost is. A hálás magyar nép emlékművek sorát emelte az elesett román hősök sirja fölé.

E harcban edzett barátság a békés építés éveiben tovább szilárdult, és új tartalmat nyert. A polgári rendszerek, a reakciós politikusok sovén gyűlölködést szító politikája helyébe a haladó hagyományok léptek. A negyvennyolcas szabadságharcosok öröksége éppen úgy, mint a kommunisták s általában a munkásmozgalom proletár internacionalista hagyatéka, amelynek szellemében újkori történelmünk során különös határozottsággal küzdött a két nép az összefogásért, a közös elnyomók hatalmának megdöntéséért. Miután 1945-ben mindkét országban demokratikus többségű kormányok alakultak, e két állam újjáépítő feladatai egyikének tartotta a baráti viszony kialakítását. Pártjaink, államaink között sokrétű, széles körű kapcsolatok jöttek létre, s mindez jogi, diplomáciai, kulturális és egyéb jellegű keretet kapott a felszabadulást követő esztendőekben megkötött szerződésekben. A negyedszázados hagyományt erősítették meg 1972-ben, amikor a hazánkba látogató magyar párt- és kormányküldöttség Bukarestben aláírta a barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződést, amely tovább erősítette a két nép gazdasági, politikai, művelődési, műszaki és tudományos együttműködését. Sokatmondó ebben a viszonylatban, hogy a román—magyar gazdasági kapcsolatok keretében a két ország árucseréformája az utóbbi négy év folyamán megkétszereződött.

Nemrég tartotta XI. kongresszusát a Magyar Szocialista Munkáspárt; a munkálatokon jelen volt román pártküldöttség hangsúlyozta: az RKP azon iparkodik a jövőben is, hogy erősítse a román—magyar internacionalista barátságot, annak a meggyőződésnek az alapján, hogy ez mindkét nép érdeke, s elősegíti mind a szocializmus erősödését, mind az európai béke megszilárdítását.

Ebben a szellemben elismeréssel és örömmel értesültünk a magyar népnek a negyedik ötéves tervben eddig elért sikereiről, az ipari és mezőgazdasági termelés számottevő növekedéséről, a kulturális és tudományos haladás tényeiről, valamint a kongresszuson megvitatott és elfogadott távlati programról, a későbbi fejlődést felvázoló irányelvekről.

Az eddigi eredmények és a jövőt idéző tervek ismeretében, nagy ünnepe alkalmából baráti érzelmektől áthatva kívánunk a magyar népnek további sikereket szabad szocialista hazája építésében.

KORUNK

Barcsay Jenő: Beszélgetők

A magyar prózairodalom – átalakulóban

A témával szembenező esszéíró egyszerre érzi magát kedvező és előnytelen helyzetben. Elmélkedéseink számára kedvező a helyzet, mert az utóbbi tíz-tizenöt év folyamán a magyar prózairodalom — s leginkább az a része, amelyet epikának nevezünk — ön maga helyét, szerepét, eszményi szintjét és műfaji mintáit keresve igyekszik felzárkózni a mindig a világlíra közelében járó magyar költészethez. Előnytelenek viszont a feltételeink, mert a magyar prózairodalom jelenségei ma bonyolultan kevertek, a tendenciák szerteágazóak. Hiteles összképet adni a külföldi olvasónak kétszeresen nehéz: a múltat illetően túl sok a hiányzó, ezért megmagyarázásra szoruló információ, a jelenre nézve több a kísérletezés és a féleredmény, mint a hibátlan remekmű.

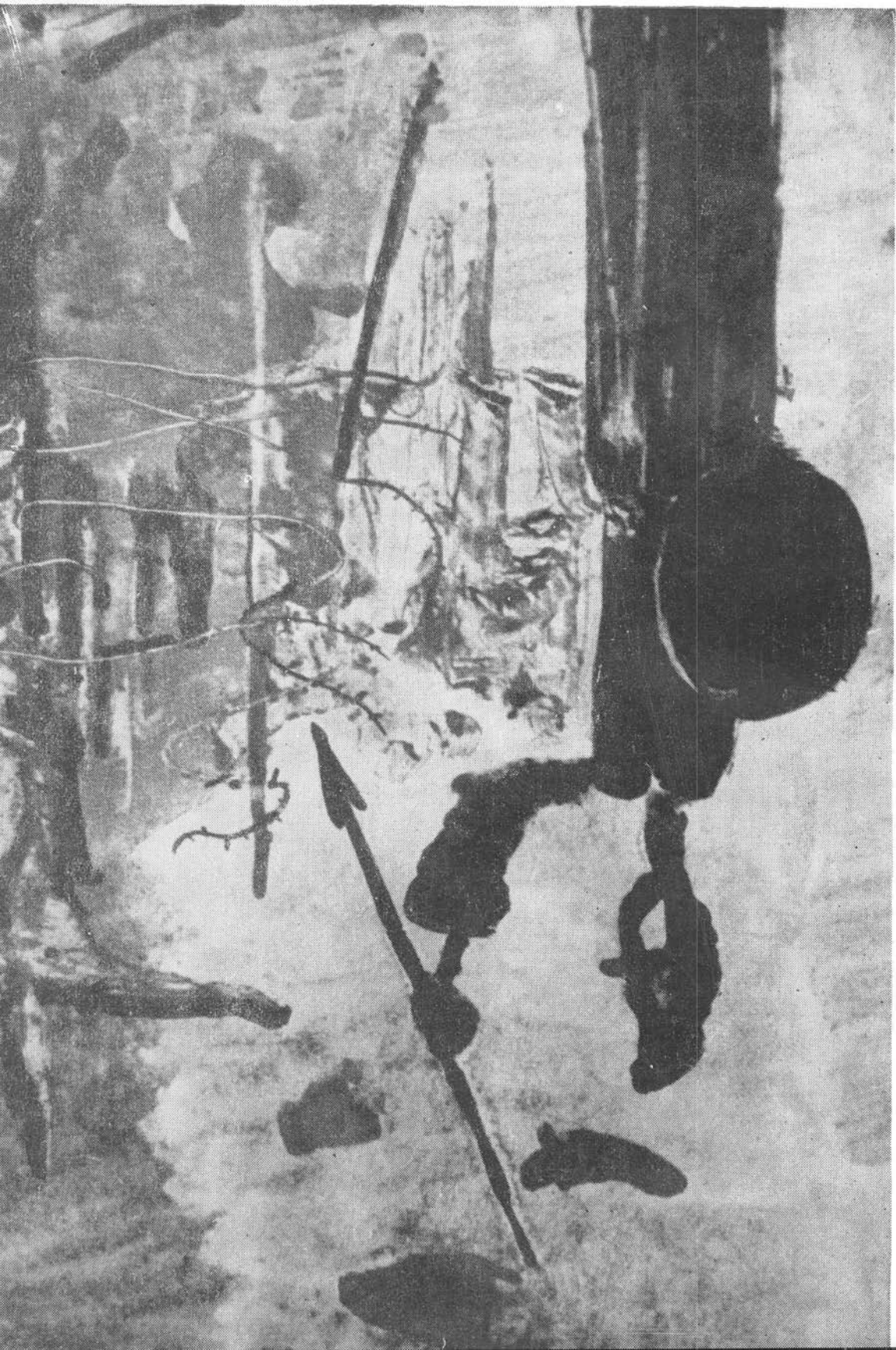
Háttér és előzmények

„Annak a bódénak, amit én Budapesten, az árusok terén felállítok, a világ minden pontján meg kell állnia“ — írta egyszer kitűnő novellistánk, Mátyás Iván. Egyetlen mondatban, teoretizálás nélkül fogalmazta meg epikánk s minden epika eszményi igény szintjét. Legjobb elbeszéléseiben neki sikerült. Legjobb műveikben másoknak is. Novellistáknak gyakrabban, regényíróknak ritkán.

Minden regény bizonyára akkor éli túl keletkezésének helyét és idejét, ha tényei, eseményei, alakjai önmaguknál többet jelentenek. A XIX. századi realizmus azért a regényírás máig legnagyobb korszaka, mert olyan országokban született meg, amelyek vagy a világtörténelmi fejlődés nagy mintái (Anglia, Franciaország), vagy mintaérvényű kivételei (Oroszország). A történelmi példákat a XX. század módosította, de az esztétikai szabály érvényes maradt. Ha korunk emlékezetes regényeit kell elsorolnunk, kis népek íróira ritkán gondolunk. Kis népek szerencsés írói akkor írtak maradandó regényt, amikor nemzeti sorsuk valamely különleges fordulóját sikerült egyszerre konkrét és általános történetbe foglalniuk.

Ez az egyszerű igazság érteti meg a magyar prózairodalom minden eredményét és hiányát. Fontos szerepét itthoni feltételeink és követelményeink között, visszhangtalanságát a határokon túl. Magyarország hányatott történelmi sorsa, nemzeti függősége és sok egyéb társadalmi körülmény okából Kelet-Európa országai között is egyike volt a legszegényebbeknek, a legelmaradottabbaknak. Idegen hódoltság, háborús pusztítások, leverett forradalmak, győztes ellenforradalmak, a liberális demokrácia mindenkorhi hiánya: sokáig tolytathatnánk a külföldi olvasónak keveset mondó, de a magyar értelmiségnek létkérdést jelentő történelmi jelenségeket. Ezzel együtt járt a modern társadalomtudományok visszamaradása, az értelmiség tudományos iskolázatlansága. Magyarország Nyugat-Európa-hoz képest évszázadnyi késéssel érkezett el a XX. századba. Mindezek következtében a szépirodalom itt egészen más szerepet töltött be, mint Angliában vagy Franciaországban, sőt mást, mint például az ugyancsak kicsiny, de harmonikus fejlődésű skandináv országokban.

A magyar írónak sosem adatott meg, hogy csak szépiró legyen. Mivel nálunk a korszerű filozófia, szociológia, közgazdaságtan mindig hiányzott, az író politikus, tudós, publicista is kellett hogy legyen. Ha regényt vagy elbeszélést írt, a szépirodalmi szövegbe természetesen valamilyen társadalmi programot, politikai tézist is bele kellett vinnie. Ezért van az, hogy a magyar író fogalmához hosszú

időn át szorosan odatartozott a vátesz, a néptribun, a radikális társadalmi forradalmár képze. Az *elkötelezettség* sajátos elmélete és gyakorlata alakult ki a magyar irodalomban akkor, amikor a fogalom Nyugaton még teljesen ismeretlen volt.

Ma úgy látjuk, hogy ennek az elkötelezett, nemzeti irodalomnak két arca volt. Egyrészt a magyar nép mint nemzeti és társadalmi egység legfontosabb, sorsdöntő kérdéseiről beszélt. Másfelől azonban mindig fenyegette a veszély, hogy tartalma révén kimarad a világirodalomból, hogy csak helyi hitelességű, gorombább szóval: provinciális érvényességű irodalommá lesz. A legjobb magyar esszéírók már a harmincas években sürgető feladatként emlegették „magyarság és Európa” szintetikus példáját a prózairodalom számára. De esszét írni erről a szintézisről könnyebb volt, mint regényt.

Cselekményes regény és szociográfia

Ha angolul regényt mondunk, természetesen fikcióra gondolunk. Ha a francia olvasó önéletrajzi dokumentumot vesz a kezébe, bizonyára nem a szépírói képzelet szárnyalására kíváncsi.

A magyar regényirodalom hagyományos vonulata a személyes létezés és a személyes tudat mozgási, történelmi lehetőségeiből teremtett történeteket. Önmaga tapasztalatainak világában és világáról a magyar regényíró mindent tudott. Tudta, tehát szabatosan kijelölte, hogy regénye térben hol, időben mikor játszódik, az események a társadalom melyik rétegére érvényesek. Tudta, hogy Lajos miért és hogyan jött be a szobába, hogy Anna mire gondolt, amíg kenyeret sütött vagy vonatra szállt. Részletesen leírta Lajos külsejét, merte Annának nevezni Annát. Tudta, hogy milyen társadalmi információt, környezetadalek, lélekrajz hitelesíthet egy széles olvasóközönséghez szóló, „életszagú” regényt.

Ez az „életszag” — a realistának tervezett, de többnyire naturalista módszer — a valóságábrázolás mélyebb, maradandóbb dimenzióit szorította ki a magyar regényből. Maradandó regényhez — miként azt alapvető esztétikai stúdiumainkból jól tudjuk — az élet kereteinek viszonylagos állandósága szükséges, az emberállomány és az emberrel történhető dolgok mennyiségileg nagy száma, amelyből típust, modellt lehet teremteni. Ez a lehetőség a magyar prózáirót körülvevő valóságból túl sokáig hiányzott. Ennek következtében a magyar regény csonkán, torzultan valósult meg. Ha a regényt fikció és információt együttes műfajának fogjuk fel, akkor azt kell mondanunk, a magyar regény a fikcióteremtés nagy példáival szinte napjainkig adós maradt. Ebből következett, hogy prózairodalmunk legfontosabb eredményeit nem a tiszta regény tükrözte, hanem a fiktív elemekkel kevert önéletrajz, napló, emlékirat, tehát a tényirodalom, a dokumentumpróza. Ezen belül is egy különleges, csak a magyar irodalomban ismert prózai műfaj, a szociográfia.

A szociográfia elméletileg nehezen definiálható, átmeneti műfaj a szociológiai tanulmány, az irodalmi riportázs és a fiktív elbeszélés között. Társadalmi tényekről tudósít, a valóság fehér foltjait tárja fel, de nem a társadalomtudomány egzaktsági módszereivel és személytelen hangján, hanem a szépíró szubjektív látásmódjával és indulatával. Ennek a műfajnak kivételes példáját adta Illyés Gyula műve, a *Puszták népe*, csaknem negyven évvel a *non fiction* mai világdivatja előtt.

Illyés remekműve nyomán a szociográfia a két világháború között élesen ellenzéki, radikálisan társadalombíráló műfajjává fejlődött. Szandéka az volt, hogy felfedezze az igazi Magyarországot: a hatalom arcába kiáltsa az ország elmara-

dottságát, a nép nagy többségének elképesztő, ember alatti életmódját. A magyar szociográfia olyan tényeket tárt fel, amelyekről sem a kor regényirodalma, sem a szaktudomány nem tudott. Elementáris hatást váltott ki: mintha felfedezettlen sziget bennszülötteiről közölt volna beszámolót. Csakhogy ezek a bennszülöttek itt éltek, az országhatárokon belül.

Ennek a sajátos magyar prózaműfajnak a története 1945, a felszabadulás után tanulságosan alakult. A sztálinizmus évei alatt a szociográfia gyakorlatilag megszűnt. És amikor később, a hatvanas évek elején a műfaj újra megjelent az irodalomban, szerepe és funkciója mássá lett. Szerzői egy olyan országról tudósítottak, amelyben az antagonisztikus osztályérdekek és osztályellentétek megszűntek, s vele együtt megszűnt a szociográfus alapvetően ellenzéki szerepe is. Helyzete azonban még bonyolultabbá vált: egyszerre, egy személyben kellett elfogadnia és tagadnia, helyeselnie és bírálnia annak a valósággrésznek a jelenségeit, amelynek a feltárására vállalkozott. Ez a komplex igény hívta életre a hatvanas évek végén a második *Magyarország felfedezése* vállalkozást, immár intézményes keretek között. Hogy az új funkció gyakorlatilag nem könnyebb a hajdani, egyértelműen ellenzéki szerepnél, azt bizonyítja, hogy az utóbbi évek lehangosabb — az irodalmi életen túlterjedő, országos közvéleményt megmozgató — irodalmi vitái szociográfiák visszhangjaként, Zám Tibor, Galgóczi Erzsébet, Végh Antal írásai nyomán keletkeztek.

A szociográfia társadalomleíró, valóságfeltáró funkciójának egy részét Magyarországon is átvette a szociológia, de a műfaj ma is prózairodalmunk fontos ága. Műfaji sajátosságai, dokumentációs bázisra épülő módszertana pedig — furcsa, többszörös áttételekkel — mai prózairodalmunk egészen másfajta ágaira is kiterjed.

Dokumentum és parabola

Három éve, Nyugat-Berlinben, egy irodalmi kerekasztal-konferencián egyebek között megkérdezték tőlem: tudnék-e olyan magyar regényírókat megnevezni, akik a nemzetközi avantgarde követelményeihez, például a francia *nouveau roman* legújabb irányzataihoz kapcsolódnak? Akkor is nehezen tudtam megmagyarázni, most is zavarban vagyok, hogy kifejtsem: magának a kérdésnek ilyenén felvetése is mennyire képtelen a magyar prózairodalom esetében.

A *nouveau roman* is, a modern regényírás más irányait is — fordításokban, közvetítésekben — jól ismeri a mai magyar prózairodalom. Már korábban említettük azonban, hogy a magyar prózáirónak — a nyugat-európaiktól vagy az észak-amerikaitól eltérően — mind a mai napig olyan feladatokat is kell vállalnia, amelyek másutt természetszerűen a filozófiára vagy a szociológiára tartoznak. Ez az elkötelezettség, ez az „ideológiai” tartalom teszi lehetetlenné, hogy olyan — a tartalmi és kommunikációs feladatokat tudatosan elhárító — irányzathoz csatlakozzék, mint amilyen a mai *nouveau roman*. Philip Sollers vagy Jean Ricardou regényírása pillanatnyilag elképzelhetetlen magyarul.

Mészöly Miklós készülő, új regényében a vak is látja a *nouveau roman* műfajának, módszerének némely elemeit. Körülbelül annyit, amennyit a világirodalom mai szabadrablásának nagy cserepiacán minden egyes művelt regényíró gátlástalanul elkölcsönöz a másiktól, és saját világába szervesít. Lehet (nem biztos), hogy a módszer: az anyagrészek, a valóságdokumentumok látszatra tárgyilagos halmozását a mind nagyobb belső feszültség érdekében Robbe-Grillet alkalmazta elsőknek. De ezek a dokumentumelemek Mészölynél egy csak magyarul érthető történelmi korszak látomásának alapjául szolgálnak. Egy történelmi igazság kimondását alapozzák meg, amelynek hatásos kerete a ridegségig tárgyilagos elbeszélő hang.

Mészöly Miklós példája általános, általánosító is lehet. A szociográfia valószínűleg közeli, dokumentatív módszere azokat a magyar prózaírókat is befolyásolta, akik esetleg sohasem írtak szociográfiát. Napjaink átalakuló magyar prózájának legfontosabb sajátossága, hogy minden jelentékeny mű összefoglalásra törekszik: valami különlegesen fontosat, eddig ismeretlen szeretne közölni Magyarország történelmének, államszerkezetének, szociálpszichológiájának sajátosságairól. Ezidáig inkább a távolabbi és a közelebbi magyar múlt, semmint a jelen anyagát használva fel. Ez a regényírói koncepció rendkívüli sűrítést, a nyersanyag jól szervezett halmozását kívánja meg, főként azért, mert jobb regényíróink rég szakítottak a „mesélő” regénnyel, a lineáris-kronologikus elbeszélésmóddal. A váltakozó időegységek, a szimultán ábrázolás különféle technikáit használják, a regény jelképes időegysége egyetlen nap ugyanúgy lehet, mint a magyar történelem valamely évszázada.

A hosszú magyar történelemnek soha annyi jelenete és figurája nem tűnt fel regényeinkben, mint az elmúlt évtizedben. Hiteles dokumentációs bázisaikból a külföldi olvasó alaposan megismerheti országunk történelmét. De ezek a művek nem hagyományos történelmi regények, hanem modern parabolák: eseményanyaguk, jelenségviláguk, figuráik sokértelműek, általános érvényűek. Nem a szimpla behelyettesítést szolgálják, nem az ezópuszi madárnyelv sematikus fordulataival készültek, nem egyszerűen azért szólnak a múltról, hogy rejtjelesen a jelenről beszéljenek, hanem általánosító érvennyel a magyar történelem és társadalom legfontosabb jelenségeit igyekeznek modell-regényben ábrázolni.

Déry Tibor *A kiközösítő* című regényétől kezdve Örkény István, Hernádi Gyula művein át a legfiatalabb regényírókig az abszurd parabolának olyan műfaja alakult ki, amely sokban különbözik a nyugat-európai abszurd irodalomtól.

Mi teremtette meg ezt a műfajt? A szocializmus kezdeti, átmeneti szakasza úgy nyitotta meg a nemzeti-társadalmi létezés új korszakát, hogy Magyarország évszázados sorsának történelmi elemeiből sokat megőrzött, olykor meg is újított. A parabolaregény egyik felfedezése a sok közül az, hogy a magyarországi szocializmus a maga örökölt, készen kapott, gyakorlati feltételei között egyelőre nem tudta teljesen eltüntetni a nemzeti történelem hamis tudatának természetét, a társadalmi, néplélektani, hétköznapi beidegződéseket, az együttélési formák, népszokások, magatartási, viselkedési, nyelvi megnyilatkozások kártékony sztereotípiáit. Ebből következik aztán a kollektív nemzeti múlt kemény önvizsgálata a parabolaburokban.

Körülbelül ez és ennyi alakította ki az újabb magyar próza legjobb íróinak látásmódját, történelempépet. Úgy vették észre, az ezeréves magyar történelem, e történelem elvont korszakaiba zárt, eleven átlagélet mai eszünkkel alig értelmezhető, képtelen torzulásokat, abszurd gondolkodási és magatartási mintákat eredményezett. Hatásuk, következményük máig nem múlt el, sőt ha lehetőségük támad, újjá is alakulnak, az újjáalakulásukat elvileg tagadó világban. Képtelen (abszurd) gyűjteményét tárva fel az ezeréves feudalizmus és a huszonöt éves szocializmus jelenségkeveredésének.

Ez a felismerés a magyar múlt teljes dokumentumanyagát prózaíróink vadozatú nyersanyagává léptette elő. A műfaj még kialakulatlan: pillanatnyilag novella, kisregény, rádiójáték, hagyományos terjedelmű színmű, esszé, útirajz osztozik a közös feladatokon. Bizonyára nem véletlen, hogy java költőink közül igen sokan — például Csoóri Sándor és Orbán Ottó — hagyták abba a versírást olykor az alkalmi kiruccanás, máskor a hosszabb vendégszereplés kedvéért. Ilyenkor útirajzban, novellisztikus esszében fejezték ki azokat az élményeiket, amelyek versben már nem fértek el, végleges prózai műfajukat még nem találták meg.

Az összefoglalás előtt

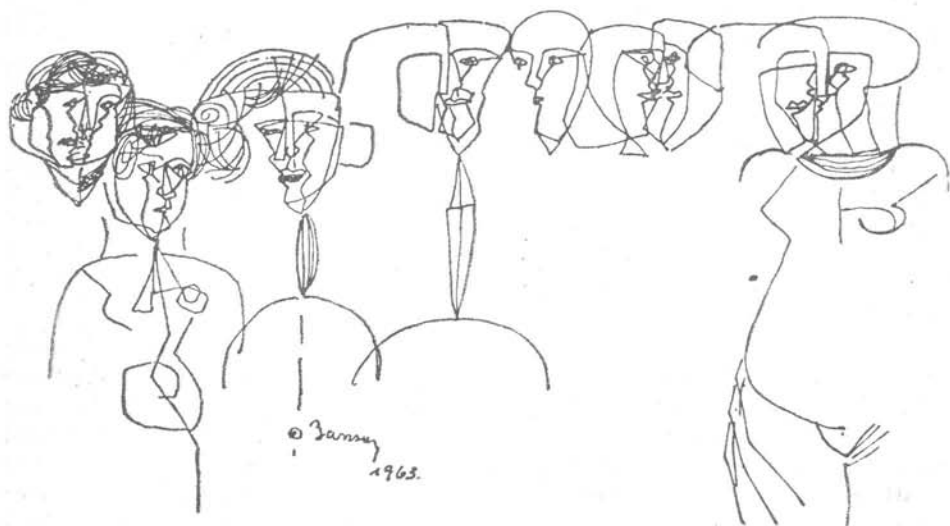
Még nem találták meg, sem ők, sem mások. A kor összefoglaló magyar regénye, napjaink prózáiróinak legjobb regényei még váratnak magukra.

Néhány évvel ezelőtt, amikor a kelet-európai prózairodalom esélyeiről beszélt, Jean-Paul Sartre a szocializmus „nagy kalandjának” megírását említette. Feltételezett egy regénymodellt, amely magába öleli az 1917-től napjainkig terjedő történelmi időszakot: mi történt az októberi forradalom óta Kelet-Európában, s miként módosult maga a forradalom. Ez a regénytípus érzékeltetné a forradalmi időszak győzelmeit, problémáit is, az utóbbi évtizedek különféle tendenciáit is. S hogy Sartre itt mennyire a lényegre tapintott, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy egy régi vitapartnere és filozófiai ellenlábasa, Lukács György ugyanilyen mintát várt korunk „nagyregényétől”.

A forradalmi korszak teljességének ez a regénye még sehol Kelet-Európában nem született meg. Lehet, hogy egyetlen „nagyregényben” soha nem is fog megszületni. Ma úgy tapasztaljuk, hogy a kor jelenségvilágának tünetei és dimenziós mintái túl bőségesek egyetlen regényírói tudat befogadó és újjáteremtő képességének. De a magyar prózairodalom utolsó évtizede is ezzel az eszményi közlés-anyaggal s az anyag műformájával küzd.

Epikánk műhelye és eredménye ma éppen olyan ellentmondásos, mint volt ötven vagy száz éve. Csak — csak? — az útirány biztatóbb. A műfaj még túlságosan kevert, a prózairodalmunkra hagyományosan jellemző dokumentativitás még nem mindig találja meg a stilizálásra, transzformálásra alkalmas módszereket.

A magyar regény mintha napjainkban ért volna mai-holnapi rendeltetésének tudatosításához. Mulasztásainak pótlása, lehetőségeinek bizonyítása, a műfaj végleges nagykorúsítása a hetvenes évek íróira vár.

Barcsay Jenő: Vázlat

ILLYÉS GYULA

ISTEN VÉN MALMAI

Gyorsabban, mint a fiatalokon —

hogy futsz, idő, az öregeken át!
Hogy csobog-zuhog múlttá a jövő!
Hogy forog, úzve egy a másikat
szív és agy — a két malombeli kő!

Szaporábban, mint akár tavaly is,
mind sebesebben, sorsom gépei,
jártok vásottan is! Vagy épp azért?
De meddig bírtok még úgy őrleni?
S ér lisztem, amennyit a mag ígért?

Sürgetőbben, mint akár tegnap is,
meddig öntesz még belém gabonát,
Gazda? — hogy én is megnevezzelek!
Javíts, olajozz. Járjak úgy tovább
— kenyérváróid megkeressenek.

Működtetőbben, mint valaha is
ömlj, idő, forogjatok ti, agg
szívek, agyak; higgyétek, lesz, aki
számba veszi hű buzgalmatokat —
Öröljétek, Isten vén malmai!

Csikorgóan, még csikorgóbban is
ocsút, követ, port kirostáljatok.
Nem titeket Ó: ti méritek Őt!
Hántsatok ki abból, amit adott:
embernek-ehető!

NAGY LÁSZLÓ

ÍGY ÍRLAK VERSBE

Ingeden a csipke tejfogait
ahogy becézi kisujjad, ahogy
sastollal a mosolyt orrod alá
idézed mesebeillón, ahogy
mérkőzöl dömhec erőkkal, ahogy
állva a világ siratófalán
még a kőbabát is dajkáljatod,
így írlak versbe, maradj te remek,
a mulandóság kezére csapok,
ne tapogasson téged — se halál,
se nyű majd ne nyerjen bocsánatot.

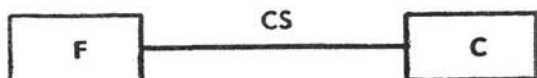
A kommunikáció általános modellje

Az információ, visszacsatolás, negentropia fogalmai sokrétű filozófiai implikációik révén számos vonatkozásban és lényegileg befolyásolták az összefüggések általános elméletét. Ezek a fogalmak, melyeket a kibernetika bocsátott sikeres útjukra, új kritériumokat sugalltak a filozófiai elméleteknek az összefüggések osztályozására, tipológiájuk kidolgozására. Napjaink irodalmában gyakran különbséget tesznek pozitív és negatív visszacsatolás, entropikus és antientropikus, anyag, energia és információ jellegű kapcsolatok között.

A mi esetünkben, témánk vonatkozásában csupán az utóbbi osztályozási szempont érdekel, s ezen belül is az információs (tulajdonképpen kommunikációs) jellegű összefüggések megkülönböztetése.

Az ilyen típusú kapcsolatok természetük, értékük és funkciójuk szempontjából sajátosságosak, nem vezethetők vissza sem az anyag, sem az energia jellegű összefüggésekre. E specifikum számos szerkezeti sajátosságot von maga után: ez mostani elemzésünk tárgya.

Bárki megállapíthatja, hogy a kommunikatív jellegű összefüggés első és nagyon általános megközelítésben három szerkezeti elemre tagolódik: az *információforrásra*, a *csatornára* és a *címzettre*. Sematikusán így ábrázolhatjuk:

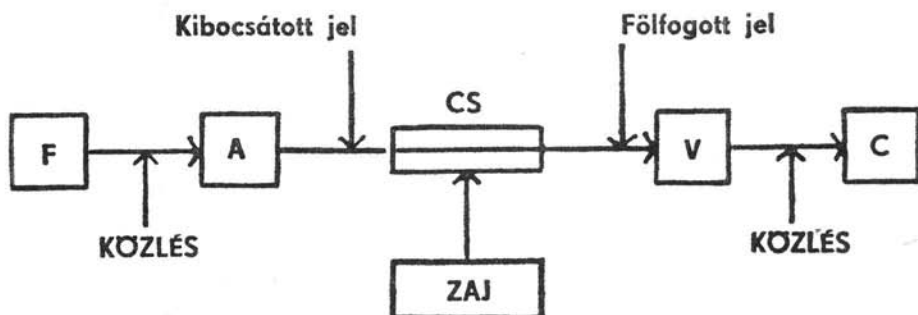

Ezeknek az elemeknek az együttesét általában „Shannon-sejtnek” nevezik. Shannon vázolta fel először a kommunikáció „általános modelljét”, s megpróbálta meghatározni és matematikai értéket adni ezeknek az elemeknek.

Ez a modell eltekint a tényleges kommunikáció valóságos bonyolultságától. Az ábrázolás annyira általános és annyira leegyszerűsíti a dolgokat, hogy még akkor sem elég operacionális, amikor — mondjuk — egyetlen idegsejtben végbemenő kommunikációs folyamatot akarunk nyomon követni.

A modell elméletileg mégis hasznos, mert feltárja a tulajdonképpeni kommunikáció makrostruktúráját, megragadja annak sine qua non elemeit. Olyan alapvető struktúrával van tehát dolgunk, amelyet ha valami másra próbálnánk visszavezetni, magát a kommunikációt „tüntetnénk el” belőle.

Shannon később finomítani próbálta saját eredeti modelljét, és egy általánosabb, elvontabb, de átfogóbb és a kommunikáció tényleges szituációjának inkább megfelelő sémát dolgozott ki:

Ebből az átfogó sémából a következő pozitív elemeket emelhetjük ki:

1. Shannon modellje lényegében csak az emberi kommunikációra vonatkozik, ahol az adó és a vevő közé az *adás*, *továbbítás* és *befogadás* funkcióját egyaránt betöltő műszaki berendezés épül be. (Ne feledjük: Shannon távközléssel foglalkozó mérnök volt!)

Ennek ellenére a sémát logikai mozzanatai alkalmassá teszik bármilyen típusú kommunikáció leírására, a kommunikáció valamennyi strukturális és funkcionális mozzanatának befogására. (Sajnos, nem mondhatjuk el ugyanezt a modell terminológiai vonatkozásairól.) Megfelelő terminológiai módosításokkal és bizonyos strukturális elemek átcsoportosításával ez a modell mégis „általánossá”, a kommunikáció valamennyi válfajának leírására alkalmassá tehető.

2. Shannon az előző sémához viszonyítva új strukturális elemeket vezet be: az A[dót] és V[evőt], melyek érthetővé teszik, hogyan jut el az üzenet téren és időn át, minden távolságot leküzdve a forrástól a címzettig. Ezek az elemek az üzenet többszöri „átírása”, „lefordítása” révén teszik lehetővé a kommunikáció létrejöttét.

3. A zajra történő utalás a kommunikációs összefüggések „ingatagságát” jelzi, azt, hogy a kommunikáció megvalósulásakor bármikor megjelenhetnek a bizonyossági koefficiens csökkentő föltételek. Ugyanakkor azt sugallja, hogy növelni kell az információtovábbítás biztonságát, ki kell zárni az információk esetleges mennyiségi és minőségi „romlását”.

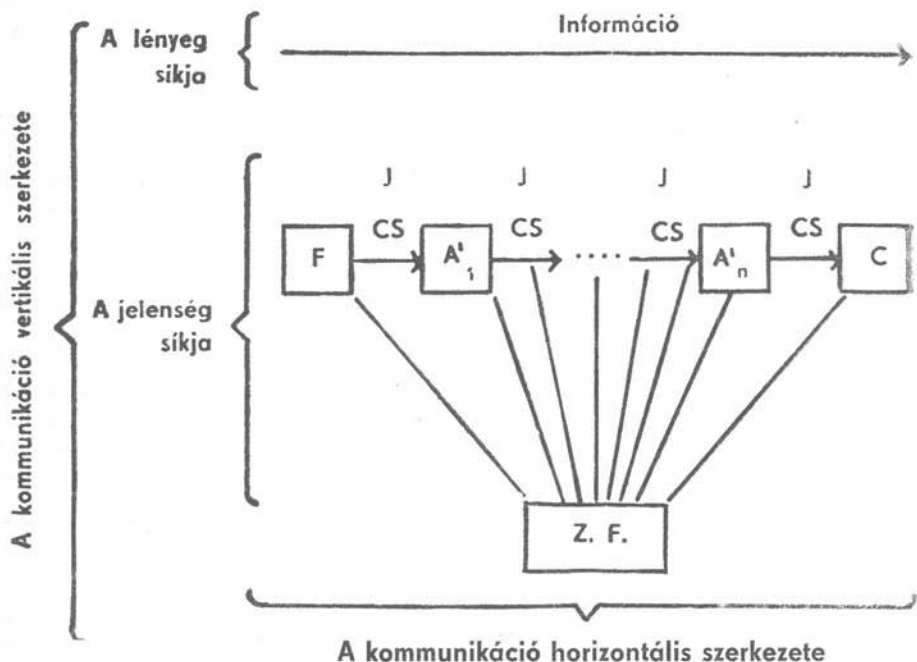
4. A „kibocsátott jel” és a „fölfogott jel” ezzel szemben a kommunikáció funkcionális síkjára, a jelek és jelzések egymásutániságára utaló elemek. Enélkül semmilyen kommunikáció nem volna lehetséges. Ez a kommunikáció „titka”, a kommunikációban megvalósuló kapcsolatok sajátossága. E sík megjelölése arra enged következtetni, hogy Shannon itt nemcsak a közlés horizontális, hanem vertikális strukturáltságát is figyelembe vette. Modellje tehát olyan fogalmi apparátust kínál, amelynek segítségével leírható valamennyi konkrét kommunikációs kapcsolat. Ugyanakkor azonban ez a séma is nyitva hagy néhány kérdést, következésképpen ez a modell is tovább finomítható.

a) Nyitva marad a kérdés: vajon a csatorna csak az adót és a vevőt köti-e össze? Vajon a kommunikáció egyidejűségében újabb csatornákon át nem kapcsolódik-e a maga rendjén — az adott terminológiával élve — a forráshoz, illetve a címzetthez? S vajon a zajforrások működése nem ugyanilyen feltételek között történik? Ha igen, akkor a csatornát joggal tekinthetjük olyan átfogó szerepet játszó elemnek, amely kapcsolatot teremt a kommunikációs folyamat valamennyi láncszeme között.

b) Ha a kommunikáció valamely konkrét esetét (párbeszédet, telefonbeszélgetést, rádió útján történő közlést, az idegrendszer tevékenységének egy mozzanatát stb.) akarjuk leírni, könnyen számot adhatunk arról, hogy az *adó* és *vevő* mellett a kommunikációban más strukturális és funkcionális elemek is közrejátszanak, amelyek módosíthatják a közlés pályáját, s amelyek nem férnek be a *csatornába*. Ahhoz, hogy általánosítva tudjuk leírni valamely kommunikáció minden „csomópontját” — úgy gondoljuk —, el kell fogadnunk az „*átírás*, *fordítás*” mozzanatának a jelenlétét, és Shannon *adóját* és *vevőjét* is ennek kell alárendelnünk. Ezzel nyilvánvalóvá válik az *adás* és *vétel* relatív volta, az, hogy ami az egyik viszonyítási rendszerben *adó*, az a másikban *vevőként* szerepelhet, és viszont. Ebben az esetben mindazok a strukturális és funkcionális „csomópontok”, amelyek egyrészt a *forrás* és *címzett* közé épülnek be, másrészt különböző típusú csatornákon keresztül kapcsolódnak egymáshoz, az *átírás* vagy a *fordítás* mozzanataiként jelentkeznek.

c) Míg a vertikális strukturáltság szempontjából Shannon modelljében határozottan elkülönül a kommunikáció „anatómiai” vagy „morfológiai” síkja a funkcionális síktól (ezért nevezi az előbbit „kibocsátott jelnek”, az utóbbit pedig „fölfogott

jelnek"), a vertikális harmadik, ún. *információs dimenzióját* a Shannon-modell csak impliciten foglalja magában. Szerintünk jó lenne ezt is kifejteni. Ha másért nem, legalább azért, mert ez a dimenzió más feltételeknek van alávetve. Ugyanis míg a funkcionális dimenziót a megszakítottság jellemzi, az információs sík mint minden közlés tartalmi és lényegi eleme elvileg a folytonosság feltételeinek van alávetve. A kommunikáció lényegi mozzanatainak ez a filozófiai jellegű megkülönböztetése, a tartalom és forma, a lényeg és jelenség a következő modellt kínálja fogalmi dialektikájában:

Ez a séma megőrzi a Shannon-modell minden ésszerű mozzanatát, lényegében tehát nem tér el tőle. Mindössze azt segítettük elő, hogy a Shannon és követői által csak főtételezett, implikált elemek a leírás révén explicit formát öltsenek.

A kommunikáció itt felvázolt modelljéből kitűnik, hogy a kommunikáció tényleges hálózata — vagy ahogy inkább nevezni szoktuk: az információs rendszerek — a „Shannon-sejtek” egymásra tevődéséből állnak. Forrás, csatorna₁ és átíró₁ — ez egy sejt; átíró₁, csatorna₂ és átíró₂ — az a másik sejt, és így tovább. Ebben az esetben világossá válik mind a terminusok állandósága, mind pedig viszonylagosságuk. Ami bizonyos viszonyítási rendszerben forrás, a másikban címzett, ami az elemzés bizonyos perspektívájában átíró, a másikban forrás vagy címzett. Csak a terminusok rugalmassága biztosítja azok elméleti és gyakorlati operacionalitását. Ugyanakkor ezek a fogalmak valamennyi adott kontextusban megőrzik leíró és magyarázó értéküket.

De mi a forrás?

Shannon szerint *forrás* mindaz, ami (aki) „létrehozza” a kommunikációt. Ezt nem szabad úgy értelmeznünk, mintha az összes többi strukturális elemet kizárhatnók a kommunikáció „létrehozásából”, csupán arról van szó, hogy a *forrás* a kommunikáció „forrása”, kiindulópontja, alapja. Őt tehetjük „felelőssé” a közlés tartalmáért és formájáért, a csatornákon és átírókon át a címzethez eljutó információ mennyiségéért és minőségéért. Még ha a dolgokat a címzett szempontjából nézzük is, a forrás mindenképpen a modell fő eleme marad.

Ha most már az információtovábbítás bármelyik változata kommunikációnak tekinthető, vagyis nemcsak az állati és emberi kommunikáció, de azok a módzatok is, ahogyan az állat és az ember a környezetét elsajátítja, akkor nyilvánvaló, hogy a kommunikáció forrása *bármilyen* lehet, a természet és a társadalmi élet bármelyik rendszere, annak bármely összetevője vagy tulajdonsága. Ez főleg az ember esetében van így. Az embernek elvileg lehetősége nyílik arra, hogy információs módon viszonyuljon mindenhez, az egész létet információforrásként kezelje — az ember éppen ezért egyetemes lény.

A való világ rendszerei pedig nem a leibnizi monások módján léteznek önmagukba zárva, hanem nyílt entitások, hatások és kölcsönhatások olyan játékában, mely egymásban tükrözteti őket.

Ha a forrás fogalmát ebben a rendkívül tág értelemben használjuk, akkor ezen belül megkülönböztethetünk információ jellegű és nem információ jellegű forrásokat. Az előbbieket nem kell külön jellemezni. Mivel ezek egy másik kapcsolatrendszerben a címzett szerepét játszhatják, a kommunikációban úgy jelentkeznek, mint bizonyos, a kommunikáció csatornáján át kibocsátandó jelek és jelzések „megőrzői”. Az információs források „önmagukban” véve is közölnivalóval rendelkeznek. Nem térünk ki arra, vajon ez a „valami” filogenetikusan vagy ontogenetikusan jött létre, vajon a forrás megtanulta-e, vagy mint a számítógépek memóriájában, egyszerűen „belétáplálták” azt a „valamit”, ösztönös vagy tudatos-e a kommunikációs indítás. Elégedjünk meg annyival, hogy a kommunikációban olyan forrással van dolgunk, amely ontológiai státusa révén hármas lét-entitás: bonyolult anyag, energia és információ jellegű egység. Ez a rendszer azonban mégis elsősorban az utóbbi dimenziója révén információforrás, egyszerűen azért, mert az információnak a birtokában van.

A második kategóriába tartozó források önmagukban véve nem többek, mint tárgyak vagy folyamatok. Ha az információ a kommunikáció tartalmi eleme, akkor ezeknek a szó szoros értelmében semmi közölnivalójuk nincs, nem rendelkeznek ilyen tartalommal. Csak a címzethez kapcsolódva, annak rendszerébe beépülve válhatnak információforrássá, minden jellegzetességük ebben a befogadó rendszerben leleződik le és ágyazódik be a kommunikációs folyamat egészébe. Jelenlétük nem azzal válik észlelhetővé, hogy ösztönösen vagy tudatosan jeleket vagy jelzéseket bocsátanak ki, hanem azzal, hogy más rendszerekkel anyag vagy energia jellegű kapcsolatba lépnek. Ha mégis forrásnak tekintjük őket, ez azért van, mert információs tartalmak továbbításához nyújtanak alapot. E tárgyak vagy folyamatok, persze, csak a címzetre vonatkoztatva tölthetik be az információforrás szerepét. Ez természetesen azt jelenti, hogy az információ fordított utat tesz meg: a címzettől a forrás felé. Az információ útja itt is a forrástól a csatornán át a címzettig visz.

Minden forrás, akár rendelkezik információval, akár nem, sajátos módon „adja le” üzeneteit: külső megnyilvánulásának saját csatornarendszere van. Ez a sajátos csatornarendszer pedig nem más, mint az anyag és/vagy energia különböző típusú áramlása, melynek során az információforrás anyag- és/vagy energiárészecskéket ad le. A forrás így önmagából kilépve beleépül az adott kommunikációs rendszerbe. Csatorna bármely közeg lehet, amely lehetővé teszi a kommunikáció funkcionális elemeinek minél gyorsabb továbbítását, azt, hogy ez a továbbítás a lehető *leggazdaságosabban*, vagyis minimális energiárfordítással történjék, és végül a zajhatások maximális kiküszöbölését, a kommunikáció lehető legnagyobb *biztonságát*.

A csatorna meghatározó jegye tehát az, hogy üzenetet továbbít. A kapcsolat-teremtő „közeg”, ha kifejezetten üzenettovábbításra szolgál, lehet *természetes* (szinaptikus rés, neuron-axonok) vagy *mesterséges* (egy könyv, telefonhuzal, valamely számítógép kapcsolathálózata stb.). Ha a csatorna nem kifejezetten üzenettovábbításra szolgál, mint csatorna, akkor is információs kapcsolatot teremt valamely tárgy vagy folyamat jellegű forrás és a címzett között. A nap sugara például energia-

nyaláb egy levélhez vagy növényhez viszonyítva, viszont csatorna a látási analízátor felfogó sejtjeihez mérten.

„Átíró elemnek“ azokat a szerkezeti és funkcionális elemeket neveztük, amelyek — mint a kifejezés is sugallja — átalakítják a kommunikációban használt jeleket és jelzéseket. Nélküle elképzelhetetlen volna, hogy több, különböző típusú csatornát vegyünk igénybe, nem lehetne őket összekapcsolni, és így az üzenet időben és térben nem járhatná be a forrástól a címzettig terjedő távolságot. Az „átírás“ maga a diszkontinuitás, az egyik jelzsről és jelről a másik jelzésre és jelle való átmenet. Az „átírás“ lehet: *moduláló* és *átkódoló* jellegű. A *modulálás* az adott jelek vagy jelzések mennyiségi paramétereit változtatja meg bizonyos határok között, az *átkódolás* ezzel szemben minőségi jellegű. Az átkódolás során vagy az adott fizikai-kémiai jelleggel bíró jeleket helyettesíthetjük más természetű jelekkel, vagy az adott jelrendszerrel és szabályrendszerrel térünk át egy másik (az előbitől eltérő számú jelet használó) jel-, illetve szabályrendszerre, vagyis az átkódolás során különböző típusú „ábécétet“ feleltetünk meg egymásnak. A kommunikációban a kódolás mindig a dekódolást is feltételezi, a visszatérést a jeleknek ahhoz a rendszeréhez, amely a kommunikáció megelőző fázisában létezett. A televízió képernyője például ilyen dekódoló vagy újraátíró elem: az a rendeltetése, hogy visszaállítsa a felvevőgép „fázisában“ kialakult képet. Ilyen dekódoló funkciót töltenek be az agykéreg sejtjei akkor, amikor kialakítják az érzékszervi képet.

Miként előbbi sémánkkal is jelezni próbáltuk, a tényleges kommunikációban a természeti vagy mesterséges átíró berendezések száma esetenként változik. A közlés horizontális struktúrájának általános leírása érdekében fontos megjegyezni, hogy az átíró mozzanat minden kommunikációnak sine qua non feltétele, olyan láncszem, amelynek föltétlenül ki kell egészítenie a „Shannon-sejtet“, ha az információs kapcsolatok operacionális elemzésére törekszünk. A *címzett* a kommunikáció végső láncszeme: neki szól az üzenet. Bár bizonyos értelemben ez a mozzanat is változtathatja helyét; az egyik „átíró“ például címzettnak tekinthető ahhoz az átíróhoz viszonyítva, amelytől átveszi az üzenetet, a mi modellünkben ennek a terminusnak mégis stabilabb értelme van: azokat a rendszereket jelöljük vele, amelyek képesek *elraktározni, földolgozni és értékesíteni* az információt.

Persze, ezek között is fokozatokat létesíthetünk. A memorizálás és földolgozás például közbeeső mozzanatok az értékesítő rendszerhez mint tulajdonképpeni címzetthez képest. Ez utóbbi kategória az, amely ténylegesen fölhasználja a közlés tartalmát, az információs összefüggéseknek antientropikus finalitást ad. Csak az információknak a viselkedésben történő fölhasználásával válik hatékonyvá a kommunikálás.

A végső címzettel rendelkező rendszerek információáramlása nemcsak „magábanvaló“ folyamat, hanem „magáértvaló“ is, ezek a rendszerek az információt a környezettel kiépített egysúlyú fönn tartására fordítják.

A „zajforrás“ olyan strukturális elem, amely a kommunikáció irányára merőlegesen hat akár anyag- és energia-, akár energia- és információjelleggel, és a kommunikációban mennyiségi és minőségi torzulásokat okoz. Ez kihat a kommunikáció pontosságára, s egyfajta bizonytalansági együtthatóval látja el. Az ilyen diszfunkcionalitások fölszámolására állandó gondot kell fordítania annak, aki közöl, és aki kidolgozza valamely kommunikációs rendszer technikáját.

Az itt fölvázolt elemek voltak tehát a kommunikáció „anatómiai“ vagy „morfológiai“ csomópontjai. Ha most mindegyiket külön-külön keresztmetszetben is megvizsgáljuk, a tulajdonképpeni funkcionális entitásokhoz, a jelekhez és a jelzésekhez jutunk el. Ez nem külön dimenzió, a jel csakis az anatómiai elemekben és elemek által létezik. A jelek és jelzések bonyolult egzisztenciális entitások, kettős természetűek van. Először is — egyik vonatkozásban — olyan anyag és/vagy energiajellegű részecskék, amelyek a forrástól a címzett felé közlekednek. Ebből a szem-

pontból sajátos fizikai-kémiai tulajdonságaik vannak, bizonyos térbeli-időbeli kiterjedéssel rendelkeznek. Ezt a vonatkozást pontosan mérni lehet, pontos értéket tulajdoníthatunk neki az anyag és energia jellegű dimenziók mennyiségi fölbecsülésére vonatkozó szabályok alapján. De a jelek és jelzések a kommunikációban nem fizikai-kémiai tulajdonságaik alapján lesznek funkcionális elemek, hanem szemiotikai jellegük révén, azáltal, hogy értelmük és jelentésük van. Információs töltetük csak bizonyos kontextusokban jelentkezik, ezt nevezi a szakirodalom *szemiotikai helyzetnek*.

Nincs terünk itt a szemiotikai helyzet elemeinek vizsgálatára, csupán a szemiozsis folyamatát vesszük most szemügyre. Megjegyezzük, hogy a jelek és jelzések információtartalmát nem lehet visszavezetni ezek fizikai-kémiai dimenzióra. Ugyanolyan mennyiségű és minőségű információt különböző jelek és jelzések hordozhatnak, továbbá ugyanazt a jelrendszert és szabályrendszert különböző tartalmú információk továbbítására, elraktározására, feldolgozására lehet fölhasználni.

A jelek és jelzések értéke tehát nem anyag- vagy energijellegükből, hanem szemiotikai jellegükből származik. Ennek megfelelően a közlés jelenségének egészére vonatkozó leírásban különbséget kell tennünk aközött, ami a kommunikáció tartalmához és ami a formájához tartozik, ami benne a lényeg és ami benne jelenség.

Az elemzett modell és fölhasznált terminológia alapján most már leszögezhetjük, hogy a kommunikációs jellegű tények tartalmát és lényegét az *információ* általános fogalma hordozza, az a fogalom, amelyet a kibernetika indított el sikeresen útjára. Leszögezhetjük továbbá, hogy az információ útja a kommunikációs folyamatban — a horizontális struktúra csomópontjait figyelembe véve — folytonos vonal. Minden kommunikáció fő rendeltetése az információ továbbítása. Ha az „átírás“ során a jelek és jelzések módosulnak is, a kommunikáció lehetősége mégis a folytonosságban rejlik. Felírhatjuk tehát az ideális feltételt, a közlés általános egyenletét: $I_f = I_c$. Vagyis a címzett által befogadott információnak mennyiségileg és minőségileg egyenlőnek kell lennie a forrás kibocsátotta információval.

Ha az információt a kommunikáció általános strukturális elemének, a közlés tartalmának és lényegének tartjuk, a kommunikációs természetű folyamatok legbensőbb sajátosságára mutathatunk rá. E folyamatok alapanyaga az információ, és nem az anyag, sem pedig az energia. Az utóbbiak nélkül nincs információ-továbbítás, de az információ nem redukálható sem az anyagra, sem az energiára. Ennek értelmében magasabb szinten visszatérhetünk a kiindulópontunkhoz: az egyetemes összefüggések más típusai mellett léteznek olyan, lényegileg információs jellegű összefüggések, amelyeknek nemcsak sajátos természetük, de sajátos struktúrájuk és szerepük is van.

Ezek az összefüggések adják a biológiai, de főleg a társadalmi életben az egyéni és társadalmi szervezethez kötőanyagát. Semmilyen biológiai szervezetről, emberről vagy társadalomról nem lehet tehát úgy lényegeset állítani, hogy ne vennék figyelembe a kommunikációs összefüggések létezését.

A kommunikáció struktúrájának horizontális és vertikális leírása nagy jelentőségű mind az elmélet, mind a gyakorlat szempontjából. Elméleti fontossága — úgy véljük — abból a tényből fakad, hogy az ilyen leírás adatai nélkül nem tudjuk megérteni az információs összefüggések helyét és szerepét „univerzumunkban“, más szóval az „információs aluniverzum“ specifikumát és dimenzióit. Ha nem vesszük figyelembe az információ által megkövetelt és föltételezett strukturális és funkcionális elemeket, könnyen szem elől téveszthetjük Norbert Wiener igen megszívlelendő figyelmeztetését: „Az információ — információ, nem anyag és nem energia; az a materializmus, amely ezt nem fogadja el, napjainkban nem életképes.“ Aki nem teszi meg ezt az elméletileg fontos lépést, az mindenütt és

mindenben információt lát. Idézzük E. Niculescu-Mizil véleményét: „A világegyetem szintjén információnak tarthatjuk a kozmikus sugárzást, az elektromágneses és minden más természetű hullámokat, a napfényt és a nap hőszugárzását, melyet a növényekre és az univerzum más testeire gyakorol, a hőmérsékletet, a szelet, esőt és a többi légköri jelenséget stb.“ (Eugeniu Niculescu-Mizil: *Cibernetica și aplicațiile ei în tehnica și economia industriei*. București, 1973. 48.)

Ez a kijelentés nyilvánvalóan eltünteti a határokat az információ és az olyan jelenségek között, amelyek csupán a szubsztanciának és energiának szerveződési és megnyilvánulásai. Az ilyen redukcionista s következképpen nem dialektikus álláspontnak az ismeretelméleti gyökerei — véleményünk szerint — az információ sajátos struktúrájának tagadásában rejlenek. Persze a nap, a szél, az eső stb. is válhat információforrássá vagy csatornává, de csak ha beépül egy kommunikációs rendszerbe, vagyis egy olyan szisztémába, amely megköveteli a kommunikáció által feltételezett minden strukturális entitás egységes jelenlétét.

Egyes esetekben az információnak az anyaggal vagy energiával való azonosítása előfeltevéssül szolgál arra, hogy kijelentsék: az anyagi világ minden rendszere — beleértve az univerzum egészét — kibernetikus jellegű. Gyakran hangzik el olyan megállapítás, miszerint az „univerzum“ nem más, mint „kibernetikai rendszer“, s ennek megfelelően e rendszer szervezottsége és fennmaradása „a benne közlekedő információk mennyiségének köszönhető“.

Gyakorlati szempontból a kommunikáció strukturális leírása igen értékes a kommunikációs vagy információs rendszerek felépítése szempontjából, akár az üzemek, közigazgatási egységek szintjén, akár pedig globális társadalmi szinten. Ezek a rendszerek arra szolgálnak, hogy biztosítsák az információ továbbításának gyorsaságát, növeljék biztonságát mind a döntéshozatalban, mind pedig az ellenőrzésben.

A kommunikációs rendszerek jelenléte, fejlesztésük a kommunikációs technika mai eredményeinek megfelelően valóban egyik elengedhetetlen feltétele a társadalmi élet egészét átfogó vezetés tökéletesítésének.

Pongrácz Antónia: Középkor

Román hősi balladákról – mai szemmel

Több mint egy évtizeddel ezelőtt, a felszabadulás huszadik évfordulójának küszöbén, Kiss Jenő a folklor tudós Faragó Józseffel szövetkezve arra vállalkozott, hogy az elmúlt másfél évszázad meg-megújuló próbálkozásai után „egységes terv szerint, egyazon költő-műfordító nyelvén“ valóságos képet adjon a magyar olvasóknak a román népballadák szépségeiről és gazdagságáról. Céltudatos együttműködésüknek közép-európai viszonylatban pártját ritkító eredménye lett: alig egy évtized leforgása alatt négy kötetben, szakszerű jegyzetekkel, száztizenhét román balladát adtak közre magyarul, 13 000 sornyi terjedelemben; az eredetileg csupán száz verset felölő román népballada-trilógia a jövőben még tovább szélesül, ugyanis a megkezdett úton nem tudtak megállni, a román balladavilág minden fordulónál felbukkanó ismeretlen, újabb szépségei egyre tovább, egyre messzebbre csábítják őket.

Jogosan vetődhet fel tehát a kérdés: vajon szüntelen változatosságot igénylő korunkban ez a méreteiben már-már naiv eposz áradású műfordítói tevékenység a szakemberek szűkebb körén túl le tudja-e tartósan kötni a közönség figyelmét is? A sorozat állandósult könyvsikere — amelyhez az „első számú hűséges olvasó“, Plugor Sándor ihletett illusztrációi nagymértékben hozzájárulnak — arra vall, hogy a science fiction és a dokumentumirodalom térhódításának időszakában is kész örömet vagyunk hajlandók barangolni az ismert hazai tájakon, ha képzeletünket a szerelmes földrajznak oly magas igényű és változatos vezérfonala ajzza fel, mint Kiss Jenő és Faragó József remeklése.

Tévedés ne essék, a „remeklés“ kifejezést itt nem bókna, sem esztétikai ítéletek, hanem műfaji meghatározásnak szántam, lévén hogy csak így tudom érzékeltetni azt a beható szakmai jártassággal párosult magas művészi szintet, amely a kötetek összeállításában és a balladák tolmácsolásában oly harmonikusan érvényesül. Képletesen szólva, a legragyogóbb fényforrás is egyhamar elkápráztatná szemünket, ha látszólag fehér sugarát valamilyen fénytörő közeg nem bontaná fel a szivárvány színeire. S minél finomabban csiszolt a lencse vagy a hasáb, az irizálás annál megkapóbbá válik, a színskála annál pompázatosabb gazdagságában tárul elénk.

Nos, a román balladaköltészet „lehető áttekintése“ (*A báránka* — 1963), a hősi balladák egyik kiemelkedő ciklusának, majd pedig az epikából lírába hajló profán kolindáknak reprezentatív bemutatása (*Novákékról szól az ének* — 1969; *Szarvasokká vált fiúk* — 1971) után Kiss Jenőék talán az eddigiéknél is izgalmasabb feladatot tűztek maguk elé az 1974-ben kiadásra került *Márk Vitézben**, amelyet Petrea Crețul Șolcannak, „Brăila muzsikusának“ repertoárjából állítottak össze, hiszen ez a válogatás nemcsak a román balladák „dunai ciklusának“ kivételes képességű megőrzőjével, megszólaltatójával és továbbalkotójával ismert meg bennünket, hanem közvetve az irodalom alatti irodalom, a közösségi költészet fejlődéstörvényeinek sokat vitatott vonatkozásaira is rávilágít.

Mindenekelőtt a vers és dallam belső funkcionális összefüggésének bizonyításához szolgáltatt újabb érveket azáltal, hogy a hangulatosan megírt bevezető tanulmány Faragó József személyes élménye és az idevágó román szakirodalom legújabb eredményei alapján vizsgálja a román folklórterület déli részén: Olténiában és Havasalföldön manapság is eleven énekmondói előadás gyakorlatát, a bemutatott szövegek pedig magyar fordításban is híven érzékeltetik, mint simul a szöveg, az esetenként rövidebb vagy hosszabb irodalmi periódus a zenei mondatához. Ebben a vonatkozásban a szerzők talán azzal tehetők volna még meggyőzőbbé kiadványukat, ha ragaszkodnak ahhoz, hogy a kötet legalább egy ma is énekelte balladavariáns hanglemezével jelenjék meg. A bukaresti Etnográfiai és Folklór Intézet közismerten gazdag népzene-tára bizonyára szívesen bocsátott volna rendelkezésükre ilyen hangszalagot, így a melléklet nem emelte volna aránytalanul a könyv árát.

A másik számomra az előbbinél is meggondolkoztatóbb tanulság a falusi és városi folklór zökkenőmentes egybefonódása, ugyanis ebben a jelenségben olyan

* Márk Vitéz. Román népballadák Petrea Crețul Șolcan repertoárjából. Fordította Kiss Jenő, válogatta, szerkesztette, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Faragó József. Az illusztrációkat Plugor Sándor készítette. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1974.

irodalomszociológiai törvényszerűség érvényesül, amelynek vonatkozásai túlmutatnak a szigorúan vett népköltészet határain. Nevezetesen arról van itt szó, hogy a közösségi irodalom tematikáját, formáját az életkörülmények változása módosíthatja, de az anyagi kultúra (népviselet, népi mesterségek, sőt jözserevel a jeles napokhoz kapcsolódó népszokásokat is ide sorolhatjuk) hagyományaival ellentétben, ennek létalapját a város és a falu közötti különbségek fokozatos eltűnése nem veszélyezteti annyira végzetesen, tudniillik az ősi teremtő ösztönök akár a könnyűzenében, akár a szórakoztató irodalomban zavartalanul továbbmunkálkodhatnak. Eseményeket akarunk hallani, nemes vagy kevésbé nemes izgalomra, drámai mozgalmasságra vágyunk. „Mindegyik azt szeretné, hogy az olvasástól élete tágabb, szebb, változatosabb, emelkedettebb, vagyis férfiasabb legyen” — szögezi le az irodalmi ponyvával kapcsolatosan Hankiss János, a nemzetközi tekintélyű magyar irodalomtörténész, majd így folytatja: „Nemrégiben a milánói Sforza-kastélyban a népies nyomtatványok kiállítását néztem meg: régi reneszánsz kori ponyvát, olyan könyveket, amiket a XVI. századtól kezdve az olasz nép a vásárokon vehetett garasokért, s amiket mohón olvasott századokon át. Ezek közt a könyvek közt ott vannak a középkori hősköltemények és tudományos művek népies leegyszerűsödései. Az Örjögő Roland éppúgy ponyvára került, mint a Megszabadított Jeruzsálem“ (*Irodalom a trafikban*).

Kétség nem férhet hozzá, hogy Hankiss megállapítása a népi irodalom százról százra terjedő termékeinek metamorfózisára is érvényes. Az élő beszéd főként Kelet-Európában, a sajátos történelmi adottságok folytán, évszázadokon keresztül megőrizte döntő szerepét a népi kultúrák fejlődésében, és azért nem valószínű, hogy éppen napjainkban, amikor a távközlési eszközök (rádió, televízió) nagymérvű elterjedése következtében az oralitás térhódítása világméreteket öltött, háttérbe szoruljon. A közösségi költészet jövője tehát végső soron nem azon áll vagy bukik, hogy vajon lépést tud-e tartani a városiasodás felgyorsult ütemével, hanem azon, hogy jelenlegi letéteményesei miként sáfárkodnak a rájuk bízott kincssel.

Amikor G. Dem. Teodorescu 1883—1884-ben a román balladaköltészetnek ezeket a gyöngyszemeit Petrea Crețul Șolcan repertoárjából lejegyezte, a dunai ciklus középpontjában álló török hódoltság korának viszontagságai már szerencsére a múlt rossz emlékei voltak csupán, viszont költők és népi énekesek jóvoltából a pogánnyal szembeni szívós ellenállás egy-egy hős köré csoportosított mozzanatai szívet-lelket gyönyörködtető szimbólumokká növekedtek.

Így történt ez Petrea Crețul Șolcan esetében is, aki moldvai falusi környezetben született ugyan, de már fiatalon lekerült a Duna mellékére, s nem mindennapi tehetsége a pezsgő életű kikötővárosban teljesedett ki. Tehát a „läutarok“ névtelen seregének legkiválóbbjai közé tartozott, azok közé, akik apáról fiúra szerető gondpal őrizték a román nép reájuk bízott kincsét, az éneket (vö. G. Enescu: *Despre muzica românească*, 1921).

„Brăila muzikusának“ példája kapcsán ki kell domborítanunk az alapvető követelményt, miszerint a megőrzés, közvetítés és továbbfejlesztés értékének a fokmérője a genius loci-hoz való alkalmazkodás. Az Al-Duna menti román népeletnek ezekből a balladából kirajzolódó történelmi képeskönyve színben, árnyaltságban vetekszik a nyugati gótika üvegablakainak mozgalmasságával, s miként a Biblia pauperorum, a természetfölötti és a hétköznapi események közötti korlátok ledöntésével hozza emberközébe az erkölcsi normák elvont világát. A cselekményt késleltető sok díszítő jelző, többé-kevésbé képletes stílusalakzat ellenére (Kiss Jenő fordítói bravúrja, hogy szinte minden esetben megtalálja a velük egyenértékű magyar kifejezést) mennyire egyenes beszéd: a természet erői csak addig sietnek az ember segítségére, amíg tiszteletben tartja törvényeit (*Jován Jorgován*); még a török martalócokban is van annyi igazságérzet, hogy a velük cinkosságot vállaló árulót ne fogadják be maguk közé (*Sztaniszláv*); a szülőik erkölcsi lazasága gyermekeikben bosszulja meg magát (*Gicza*). S ugyanakkor televényt tápláló vizerekként szüremlenek be a balladákba a történelmi múlt és a jelenkor valós eseményei is: a köznép soraiba elvegyült Dobrișan fejedelmi származására éppen úgy a döntő pillanatban felmutatott oklevél derít fényt, mint Petru Rareș trónra emelésének abban az epizódjában, amelyet D. Cantemir örökített volt meg a *Moldva leírása* második részében; másrészt korántsem lehet merő véletlennek tekintenünk azt a körülményt, hogy Petrea Crețul Șolcan, Rózsa Sándor kortársa milyen előszeretettel fejezi be balladáit hőseinek a magyar rónaságra való kibujdosásával, ahol aztán beállanak szegénylegénynek (például *Korbea és Gicza*).

A gondolatsort bizvást folytathatnánk még tovább, de minden elméleti fejtegetésnél beszédesebben igazolja a népi hagyományok kiteljesedésének lehetőségét városi környezetben Petrea Crețul Șolcan egyik huszadik századi utódjának,

a hegedűvirtuóz Grigoraş Dinicunak a tevékenysége. Hiteles adatokkal alátámasztott visszaemlékezései szerint az 1930-as években az éter hullámhosszán kelt versenyre idősebb Magyar Imrével, mégpedig úgy, hogy a rádióból kölcsönösen eltanulták egymás repertoárját, és az akkortájt másodnaponként ismétlődő helyszíni közvetítések alkalmából a saját műsorukba illesztették (vö. Viorel Cosma: *Figuri de lăutari*, 1960).

Dumas-fils mondja valahol: „Az a mű, amelyet olvasnak, él; az a mű, amelyet másodsor is elolvasnak, megmarad.“ Szilárd meggyőződése, hogy *Márk Vitéz* a sorozat eddigi három kötetével egyetemben ez utóbbi könyvek közé tartozik.

ZSIKMÁN KIRÁLY

I.

Ott fent, magoson,
Fent a Maroson,
Hol az tekerődik,
Várfalba verődik,
Hol fővény a part,
S mély göbű alatt,
Hol Zsikmán király
Szép nagy háza áll,
Sok úr összegyűlt,
Asztalt körbeült.
Körbejárva ott,
Ő tölté a bort,
Lina, Katalina,
Jácint zsenge szirma,
Kiskerti virágszál,
Kis fehér román lány.
Megáll itt, megáll ott,
Tölt egy-egy pohár bort.
Zsikmánhoz elérve,
Önt neki is végre,
Poharába óbort,
Rácürmöst, piroslót.
Am az, rápillantva,
Kezét megragadta,
Jót szorított rajta,
Gyűrűje lepattant
S az asztalra koppant.
Zsikmán édesanyja,
A királynő, arra
A fejét felkapta,
S látván ezeket,
Jaj, szégyenkezett,
Gondolt a fiára:
Ő ország királya,
S Katalina, lám,
Kis román leány,
Havi szolgálatra
Hozzá felfogadva!

II.

Mikor ittak, ettek,
És mind hazamentek,
A királynő hívta
Línát, Katalínát,

Jácint zsenge szirmát,
Kiskerti virágszál,
A fehér román lányt:
— Jere menjünk most mi
A Marosra mosni,
Hol az tekerődik,
Várfalba verődik! —
Lina, Katalina,
Jácint zsenge szirma,
Mikor ezt hallotta,
Ami ing volt, fogta
S vitte a Marosra.
Amikor kimosta,
Zsikmán édesanyja,
A királynő ajka
Nyilott ily szavakra:
— Hallod, drága szívem!
Jer, lássuk mi hiven
Arcunkat a vízben,
Nézzük meg, ki szebb
És ki kedvesebb! —
Ó, a kis butája,
Hajlott a szavára,
Benne cselet nem érzett,
És a vízbe nézett!
Zsikmán édesanyja,
A királynő, arra
Hátból megragadva,
Línát, Katalínát,
Jácint zsenge szirmát,
Vízbe taszította,
Belefullasztotta.
Zsikmán édesanyja,
Mindent odahagyva,
Hazabandukolt,
S senkinek se szólt.

III.

Másnap, hogy megémedt,
Zsikmán hogy megébredt
S ágyából kiszállott,
Szólván, így kiáltott:
— Lina, Katalina,
Jácint zsenge szirma,
Gyere, gyere, drága,
Gyere a szobába,
Hozz vizet a kádba! —

Am mind várhatott rá,
Más lány jött be hozzá,
Vizet az hozott.
Zsikmán dohogott,
S ráripakodott:
— Nekem ide rögtön
Katalina jöjjön! —
Akkor az a lány
Szóltott igazán:
— Tegnap napon,
Reggel, harmaton,
Ment anyád, mene,
Mosni ment vele
A Marosra le,
Hol az tekerődik,
Várfalba verődik,
Hol fővény a part,
S mély göbű alatt.
Anyád délre megjött,
Amde Lina nem jött.

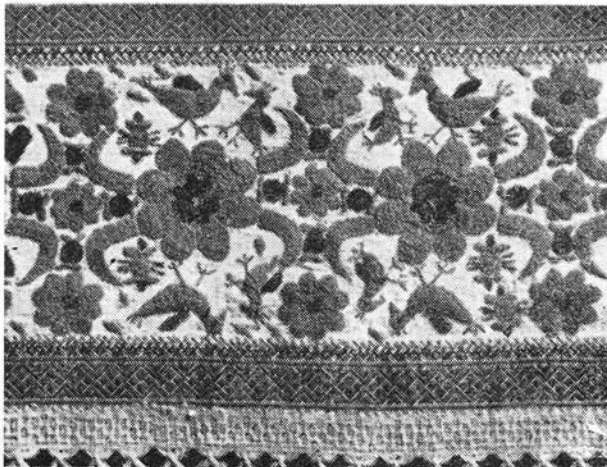
IV.

Meghallván ezt Zsikmán,
Sejtett mindent immár,
Gyorsan öltözött,
S kampóhoz kötött
Hálót vett kezébe,
S ment a vízre véle.
Ottan leeresztve
Addig mind kereste,
Amíg megtalálta;
Akkor kihalászta.
Hazavitte nyomban,

S úgy, ahogy volt, holtan,
Diszbe öltöztette,
Arcát meghintette
Hűs vöröslő borral
S elborítá csókkal.
Majd kést vett kezébe,
Döfte a szívébe,
Holtan hullt elébe.
Amde anyja erre
Papokat rendelt be,
Oket megfizette,
S a királyúr testét
Oltár mellé tették,
Línát föld ölébe,
Templomfal tövébe.

Amabból kihajtott
S szépen felmagaslott
Egy csodás fenyő,
Aga terhenyő,
Emebből pediglen
Repkény nőtt szeliden,
Szépen növekedve,
Ágaskodva egyre;
Míg elérte ott
Azt az ablakot,
Rajta béhatolt,
A fenyőt kereste,
S rájatekeredve
At- meg átölelte.
Aki tudta, mint volt,
Látva ezt, emígy szólt:
— Ki megrontja lelkét,
Két ifjú szerelmét,
A tiszta szerelmet,
Ne kapjon kegyelmet!

KISS JENŐ fordítása

Legjobb törekvéseink megszemélyesítője

Nagy Nemzetgyűlésünk első ülészakának egyhangú határozata, amely szocialista köztársaságunk elnöki tisztségébe ismét Nicolae Ceaușescu elvtársat választotta, a hazánk történelmi útját meghatározó tényezők logikájának újabb megnyilvánulása volt.

Törvényszerű és logikus, hogy társadalmunk legfelelősebb tisztségét az a férfiú töltsse be, aki előrehaladásunk legdinamikusabb egyénisége, eredményeink, bel- és külpolitikánk legmarkánsabb megszemélyesítője, alkotó energiánk leghivatottabb megtestesítője.

Nevéhez fűződnek szocialista építésünk döntő jelentőségű mozzanatai, amelyek az új társadalom kialakítása korunk feltételeihez mért, modern módszereinek, a szocialista forradalom alaptételeinek a hazai adottságokhoz való alkalmazásával az ország fejlődésében új szakaszt nyitottak — a reális lehetőségek tudományos megalapozásának és azok lehető legteljesebb értékesítésének szakaszát. Az ő kezdeményezése nyomán tértünk rá az előbbi idők gazdaságpolitikájáról nemzetgazdaságunk erőforrásainak szakavatott számbavételére, az erre alapozott, nagy távlatokat feltáró, népünk anyagi és kulturális felemelkedését gyorsabb ütemben biztosító ötéves tervek kidolgozására. Ennek eredményeként ipari termelésünk értéke az 1965. évi 170 milliárddal szemben 1975-ben közel 580 milliárdra emelkedik, ipari kapacitásunk növekedése az utóbbi évtizedben két és félszeresen haladja meg az előző három ötéves terv megvalósításait — hogy csupán szocialista társadalmunk építésének fő mutatószámaira hivatkozzunk.

Elnökünk fáradhatatlan ösztönző tevékenysége kihat társadalmi életünk valamennyi területére, fokozza dolgozó társadalmunk munkalendületét, serkenti alkotó energiáit, azon gazdasági, szociális és politikai struktúráknak a kialakítását, amelyek annyira jellemzőek a ma Romániájára.

Vezetése alatt hazánk nemzetközi kapcsolatai nagymértékben növekedtek. Diplomáciai tevékenysége, személyes kapcsolatainak kiépítése és következetes ápolása államok, népek, haladó társadalmi mozgalmak kimagasló személyiségeivel az egész világ közvéleménye előtt gyarapították Románia nemzetközi tekintélyét. E politika eredményeként országunk ma 120 állammal tart fenn diplomáciai s több mint 130 országgal gazdasági kapcsolatot. Ötéves tervünk első négy esztendejében nemzetközi gazdasági csereviszonyaink átlagos évi növekedése több mint 21 százalékot ért el.

Kommunista pártunk súlya a nemzetközi munkásmozgalmában főtítkárelnökünk vezetése alatt megnőtt. A tudományos szocializmus alaptételeinek alkalmazása a társadalmi viszonyok jelenkori, a tudományos-műszaki forradalom meghatározta feltételek között széles síkú elméleti tevékenységének központi kérdése. Korunk általános, az emberi társadalom egészét átfogó kérdésének mélyreható elemzésére jellemző az a mód is, ahogyan a nemzet szerepét hangsúlyozza a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom megteremtése és a kommunizmusra való áttérés történelmi szakaszában, amikor felhívja a figyelmet a világban még létező imperializmus és nemzetközi reakció elleni ideológiai harc jelentőségére, s ugyanakkor óva int a dogmatizmus, a szektarianizmus veszélyétől, amikor sikraszáll a nemzetközi munkásmozgalmak egységéért, és védi valamennyi munkáspárt jogát ahhoz, hogy önállóan határozhassa meg bel- és külpolitikáját, a szocialista társadalom felépítésében követendő útját és annak módozatait.

Hazánk együttélő nemzetiségi szempontjából, a romániai magyarság mint nemzetiségi közösségi távlatai szempontjából pártunk nemzeti politikájának továbbfejlesztésében hasonlóképpen iránymutató jelentősége van az RKP Programjában ismételten megfogalmazott téziseknek a szocialista nemzet és a szocialista nemzetiség társadalmi kategóriáinak szerepéről, az állampolgárok nemzetiségre való

tekintet nélküli jogegyenlőségéről mint a szocialista és kommunista társadalom felé való haladásunk objektív szükségességéről dolgozó népünk forradalmi egységének további szilárdítása érdekében: „A nemzeti kérdés tárgyalásakor nem feledkezünk meg arról, hogy történelmi távlatban, a kommunista korszakban, párhuzamosan az osztályok eltűnésével, a fizikai és az értelmiségi munka, a mezőgazdasági és az ipari munka közötti különbségek fokozatos felszámolásával és a falusi életkörülményeknek a városiakéhoz való közeledtével, a dolgozók egysége nemzetiségi különbség nélkül magasabb fokra fog emelkedni; a dolgozók, nemzetiségre való tekintet nélkül, mindinkább beilleszkednek a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom és a kommunizmus felépítésének folyamatába, a kommunista társadalom egységes dolgozó népébe.“

Sokoldalúsága, társadalmunk minden részlegére kiterjedő figyelme, az elmélet és a gyakorlat terén egyaránt érvényesülő kezdeményezőkézsége, intézkedéseinek tömegeket mozgósító ereje igazolja népünk iránta oly erőtéljesen megnyilvánuló bizalmát. Igazolja azt a meggyőződésünket, hogy pártunk és országunk élén egy olyan vezetőt tudhatunk, akivel dolgozó népünk tovább halad a XI. kongresszus programját követve az anyagi és szellemi jólét magasra ívelő útján, és maradéktalanul teljesíti feladatait a szocialista népek közösségében a béke és a népek közötti, világszerte erősödő testvéri összefogás valóra váltásában.

Takács Lajos

Tisztelet az államférfinak

A köztársaság egyenlő emberek hona. A köztársaság hatalmas család, amelynek boldogsága minden családtag munkájától és tisztességétől függ, mindenki munkája és a haza arca a boldogság forrása. Az elnököt a munkanap első órája munkahelyén találja, földművesek ivadéka ő, tudja, a munka a felfénylő reggellet kezdődik. Szülei, a mi szüleink és szüleinknek szülei századok óta szántják az ország földjét; s nekünk is szántanunk kell Románia földjét, hogy a búza békességben érjen sárgára, mint a nemzeti lobogó aranyszíne. Az elnök Drobeta-Turnu Severinben, Iași-ban, Vajdahunyadon és Kolozsvár-Napocán elbeszélget az emberekkel, kezét szorít az emberekkel, azokkal, akik építenek, a munkásokkal, maga is dolgozó lévén és a munkásosztály fia, zsenge korától munkás. Fáradszón, mert tudja, hogy az emberek szabadsága a munkájukból fakad és az emberek szabad szelleméből, hogy munka és szabad gondolat nélkül nincs haladás, hogy a munka és az alkotás megbonthatatlanul egy. Tizennégy éves korától tudja, hogy a szabadság fegyverei a haladás és a béke fegyverei, és hogy nem, ezerszer nem és nem azok a fegyverek, amelyek öt órától órsre és csendőrkézzől csendőrkézzre hajtották gyermekfejjeleket a falujáig. Azóta tudja, hogy Románia jólétét az ember szabadsága, az ember munkája, a béke szavatolja. Ezekben a napokban, amikor tavaszba fordul március hava, s a nap is tavaszra fordul, a mi elnökünk esküvel fogadta — s vele együtt mi is —, hogy az ország napjai derék napok lesznek, fényhez igazodók, tetteinkben és szavainkban kiteljesedők. Embert az emberhez, tettet a tethez, szót a szóhoz fűzve az egész ország esküdött fel a háromszínű lobogó vörösére — mely az ártatlanul sarjadosó fű alatt nyugvó eleink vérvöröse is —, hogy a mi hegyeink a mieink legyenek, és a mieink legyenek a vizeink, és a mieink legyenek a gondolataink. A mi elnökünk, a mi választottunk ismeri, hiszen értelmiségi, a szavak értelmét és hatalmát, tudja, hogy nem szabad játszani a szavakkal, pusztába kiáltani, tudja, hogy senkinek a világon nem szabad a szélbe szörnía őket, ha nem akar vihart aratni, ő tudja ezt, és kimondja, a maga nevében és a mi nevünkben, kimondja, hogy minden népnek tisztelnie kell a többi nép szabadságát és függetlenségét, ha ragaszkodik a maga szabadságához és függetlenségéhez. Egünk derűs kékje lobogónk kékjében, ime, elnökünk üzenete a világnak, és Köztársaságunk ezt példázza: Románia — békés nap a világ körében.

Dumitru Radu Popescu

Ember és természet

Gy. Szabó Béla neve ismert a világon. Két éve Mexikóban rendezték meg kiállítását; három hónapig járta a számára ismeretlen közép-amerikai országát, gyűjtötte az élményeket, a témákat, és rajzolt. Mert Gy. Szabó Béla, amikor dolgozik: rajzol; amikor elfáradt, és pihenni kíván: rajzol; amikor mindenkiből ki akar kapcsolódni: rajzol. Olykor szénnel, máskor pasztellkrétával és ismét más alkalommal fametsző vésővel.

Életmű! Lehet-e számadatokkal mérni 50 esztendő megtermett műveit, a kész alkotásokat? Alig hiszem, mert ilyen szám kerekedik ki: tizenötezer munka.

Kevés — vallja a Mester —, hiányoznak még! Mik vagy melyek? Csak Ő tudja. És hogy hiányoznak, azt a véső, a kréta, a szénrúd, az eszközök tudják és érzik, mert a Mester ma is bizonyít. A források fakadnak, a csermelyek csobognak, a folyók szeliden és vadul egyképpen folynak, a tengerek méltósággal vagy viharral zúgnak-morajlanak, a tavak mozdulatlanul pihennek a természetben — és Gy. Szabó Béla műveiben. Az erdő hívogat, a csalit megnyíhat, a magányos fák elgondolkoztatnak, a sziklák komorulnak, a futóhomok változó alakja szinte előtünk formálódik a mozdulatlanságban.

Fél évszázada dolgozik a művész, törelen hittel, meggyőző erővel, mindig telt lélekkel. Témája a mindenség, a teljesség kisebb és nagyobb életdarabjai, a Föld s benne az emberélet. Buggyan a forrás, pattan a rügy, változnak a pillanatok tartalmi, formái, ahogyan az átlagember csak néha látja. Gy. Szabó csodálatos műfordító. A való világ, a mindenség előtte kiterítve, és a Mester számára megértett részecskéi — mint egy dal, vers, sorsokat hordozó regény, dráma — élénk téve, a nagy egészből mindenki számára megérthetőnek. Az igazi művész sohasem rejtelmeket, titkokat keres, a természet megélt pillanatainak megnyitója ő a másik ember számára.

1905 augusztusában, már a nyár búcsúzójában született. „Ide hát metszettem golyát is” — írja az *Évszakok* augusztusát ábrázoló metszete alá, de ez a vallo-más rögtön megállítja a gondolkodót, aki Gy. Szabó műveinek magyarázatába mélyed. Még telve a nyár, a táj a művön a természet gazdagságával, gyümölcsillattal, rövid éltű szitakötőkkel, még nehéz a vízpára, de a nap áttörten fénylik, és a költöző madár, a golyák gyülekezésében már. Az élet mellett az elmúlás szimbóluma. Az az intó jel, amely a gyulafehérvári iskolában annyira a szívébe vésődött a kisdiaáknak: mindig készen kell lenni az embernek az életszámadásra.

Legutóbbi budapesti kiállításán Gy. Szabó Béla a fametszet művészetéből csak ízelítőt adott. Elsősorban pasztelljeit ismerhették meg a látogatók — két hónap alatt mintegy húszezren. Ez a művészeti ág a Mester életében eddig ismeretlenebb, rejtettebb volt. Nem titkolt, csak rejtett, mert 50 esztendő alatt alig-alig kerültek ezek a művei a közönség elé.

Gy. Szabó benső meggyőződése: színekben látja a világot, a valóságot. Ahogyan a természet kibontja önmagát előtte. Ezért érzi a műértő olyan világosan és pontosan, ahogyan Pogány Ödön Gábor is megírja róla: „Gy. Szabó Béla grafikai — fekete-fehér kétszólamúságuk mellett — hangsúlyozottan festőiek.” A fametszetek tökéletesen bizonyítják e tételt, mert nyári melegben vizei fölött a pára színhatást kelt a nézőben. Fekete ligetei, fái — valójában zöldek, tengerei mélykékek, pedig legyszerűsítetten csak a fekete árnyalatai vetülnek élénk. A magyarázat: a Mester tökéletesen érzi a fény természetrajzát. Nála mindent a fény határoz meg! Tört, szürt, opálos, visszatükröző, éles és ragyogó, de mindig tökéletesen átértett fény, amely mélyről, belülről rezeg át a falap tükrére, illetve a papír láthatatlan töréseire. Gy. Szabónál a legnemesebb anyag lesz a fény, hiszen megélik az alkotás igazi tartalmával: fái, szikladarabjai, arcélei ezért lesznek annyira emberközeli.

Pasztelljei a fekete-fehér megismerés nyomán a színeket sorakoztatják élénk olyan árnyalt gazdagságban, ahogyan csak a természet képes létrehozni azokat. Sárgásszürke kietlen homokon, valahol Szank határában, öreg hajlott ember krumplit ültet egy csöppszéggel. A föld gyermekei, beleolvadnak a végtelen égbe, a tengerhomokba, mozdulatuk és a komor szerszám, a kapa élteti őket. — Vörösbarnán, feketén zorduló sziklák kivájt öblébe fehéren-kéken-tündöklőn bejár a tenger; játékos hullámai életet hőmpölyögnek a sziklafalaknak. A szemhatár szélén végtelenbe olvadó távolban hajót rozsdásít a sárgán sugárzó mediterrán nap. — A szik padok közé szorult tiszta víztócsában nézi magát a nagy-ég, tépett fehér felhőivel, víz és végtelen, egyféle kék szint szórnak a hallgatag vidék mozdulatlan semmijére:

giz-gazokra, barna hantokra. — Rőt fényben ég a folyó, a gyermek, a tehén, a nyárdélután Napja, fák rejtéséből szórja a sugárt a tehénmosókra. A képben öröm, játék, munkából való kiszakadás ihlete árad, s mintha nevetne a folyó. — A barna sziklák alján megroggyant a hó, tiszta fehérségét kék csíkokkal rontotta, a csíkok az összefutó megolvadt víz üzenetét viszik a völgynek: a magason már bontakozó tavaszról.

Gy. Szabó pasztelljei mesteri műfordítások az örökérvényű természetszépség embert megható változásairól. Bizonyító erejük ma kifejezőbb, mint bármikor, hiszen természetföltétele éppen attól megrendítőbb, hogy a világ változása egyre szédítőbb iramban gyorsul. Ő még akkor ilyennek látta. Ma a tengerek tiszta végtelenje nagy téreken világvárosi hulladékot mozgat, és kihalt életté változik.

„Nem szeretek visszajárni a régi témák tereire. Nem olyan többé! A visszajárás mindig kicsit az elmúlás emlékezetét idézi.“

Mexikó, Kína, Liège, a Balaton, szülőföld és lakóhelyet jelentő város egy hangszerezen szólaltatják a Mestert, ezer árnyalatú színskálán, amelynek neve természetföltétel, embervédelem! A legutóbb látott gyűjtemény, amely egybefoglalta az Alföldet, a Balatont, a szülőföldet és a távoli tájakat, csodálatosan tükrözte azt a meggyőződést, hogy az élet a művész számára minden pillanatában felülemelkedést jelenthet romokon, bánatokon, emberi szomorúságokon.

Gy. Szabó Béla Kolozsvárott és a nagyvilágban egyformán él, hiszen számára minden tér és táj az alkotás színhelye. Hetvenedik esztendőjébe lépett, de olyan töretlen alkotó ma is, aki minden rajzát, minden képét az emberért, az embernek készíti, és műveinek legfontosabb, legigazabb témája: hiteles vallomást tenni a Természet elévülhetetlen szépségeiről.

Fábián Gyula

Képek körül

Néhány évvel ezelőtt, a romániai magyar művelődés szerkezetének, rétegződésének vitájában (amit félrevezető leegyszerűsítéssel az „irodalomcentrizmus“ vitájának szokás emlegetni) egy adott pillanatban a képzőművészet mint az irodalom riválisa jelent meg. Irodalmi önérzetünk akkor visszautasította a feltételezést, hogy a romániai magyar képzőművészetet legalább annyira tekinthetnénk sajátos jegyeket képviselő kultúránk központi tényezőjének, mint az irodalmat; s ezt az önérzetet, úgy tűnik, ma is igazolni lehet, legalábbis a két önkifejezési mód kommunikációs lehetőségeinek különbözőségével. Tény viszont, hogy festőink, szobrászaink, grafikusaink messze földön híres munkáit nem tekinthetjük mellékes, másodlagos termékeknek, s éppen az írott szó feladata volna e rendkívüli értékek széles körű tudatosítása, népszerűsítése. Hiszen a kép, a szobor, a grafikai lap nem juthat el mindenhová, a potenciális nézőknek csak nagyon kis hányada jut el az eredeti művek közelébe, a reprodukciók viszont önmagukban keveset mondanak, ha nem társul hozzájuk értő magyarázat, a látványban megsejthető, a specifikus formából kibontható gondolat megnevezése s a beszédes részletek elemzése.

A képzőművészetet az irodalommal ilyenformán nem szembeállítani kell, hanem inkább társítani — a legszélesebb művészetfogyasztó közönség érdekében. Persze, a szobor, a festmény, a fametszet és rézkarc — ha közvetlenül szembesülhetünk vele — általában nem szorul az íróember mankójára, a maga eredeti módján hat, minthogy eredeti módon fejezi ki a világot. De ez csak újabb ok a kapcsolatkeresésre: ugyanarról a korról vallathatjuk a festő Nagy Istvánt, Szolnayt, Szervátiust, Ziffert, mint Tamási Aront, Dsidát, a prózaíró Nagy Istvánt, Salamon Ernőt vagy Karácsony Benőt — a sokféle művészi közlésből alakulhat csak ki a korszak többé-kevésbé teljes képe. E kapcsolatteremtésnek egyébként jelentős hagyománya van a két világháború közötti időszakban, gondoljunk például Kós Károlyra, a szervezőre és alkotóra, vagy a *Korunk* avantgarde vonalára, amelyben több európai hírű alkotónak is számottevő szerep jutott. De napjainkhoz közelebb vajon nem ilyen hidat épített a kolozsvári irodalmi és képzőművészeti élet között egy időben László Gyula s a nemrég még köztünk lévő Földes László?

Ilyen gondolatok motoszkáltak bennünk, amikor a Korunk Galéria egyik legutóbbi kiállítása, Deák Ferenc grafikáinak bemutatása alkalmából meghívtunk néhány — a fiatalabb évfjatarokhoz tartozó — képzőművészt, író, újságíró, esztétát, hogy a falakon látható munkákról, de azokon túl a képzőművészet és korunk problémáiról kötetlenül eszmét cseréljenek. A közös nyelvet kerestük, s úgy

tűnik, Deák Ferenc gondolatgazdag, nagy formakultúrájú modern tusrajzai és rézkarcai kiválóan alkalmasak voltak a különböző közelítések szembesítésére, egyetemes és nemzeti-nemzetiségi, hagyomány és újítás, irodalmiasság és önálló grafikai nyelv fogalompárjainak vizsgálatára. Nyilvánvalóan más összefüggésekben látja ugyanazt a grafikai lapot Bretter György és Tóth László, Rácz Győző és Szervátiusz Tibor, Angi István és Palotás Dezső, Veress József és e sorok feljegyzője, a beszélgetés egésze azonban mégis elsősorban a közös gondokat hozta előtérbe, s nem azt, ami az egyes véleményeket elválasztja. És ugyanazt jegyezték fel a második ilyen találkozónkról a képek körül, ezúttal Incze János képei körül: a történetiség, a monumentalitás, a vidékiség, a kisember-látás, a groteszk értelmezése. Dés és Firenze viszonya egyaránt foglalkoztatja a „törzstagokat“ és vendégeinket, akik között örömmel láttuk a fáradhatatlan Fülöp Antal Andort és Balázs Pétert.

Várjuk s ígérjük a folytatást — abban a reményben, hogy e beszélgetéseknek műkritikánk is hasznát látja majd.

Kántor Lajos

Három Dési Huber-könyvillusztráció

1934-ben összeállítva *Sikolt a lélek* című verskötetem anyagát, néhány verset azzal a kéréssel küldöttem el sógorom öccsének, Dési Huber Istvánnak, ha volna ideje, készítené azokhoz néhány grafikát. Nemsokára meg is érkeztek postán az illusztrációk, azokkal jelent meg a könyv. Négy illusztrációt küldött Pista, három jelent meg közülük; a negyedik a *Betyárének* című vershez kapcsolódott (Dési Huber igen szerette), ezt a verset azonban a cenzor kihúzta. Evek múltán beillesztettem *Ember* című verskötetembe, onnan is kihúzták, a könyvet az ügyészség el is koboztatta. A rajz negyvennégy őszén tűnt el; Pistának negyvenkettős erdélyi útja során még megmutattam, bölintott, jó grafika, hátha egyszer felhasználható mégis valahol, mondotta...

Dési Huber István illusztrációi Sztojka László verskötetéhez

Az első illusztráció az *Aranyrétről aranynóta* című vershez készült, aminek népmesészerű hangja foghatta meg a művészt. A második a *Szelíden szólok néked embertársam* pár sorára épült:

*Ittam vizéből a véres kínoknak,
átmentem kérdések, mardosó kétségek hídján.
Most is fülemben cseng még a páriák,
a nyomortanyák éles, kínos muzsikája:
meleget, kenyeret —*

— legalábbis Pista a visszaküldött versben ezeket a szavakat, sorokat húzta alá.
A harmadik *Sikolt a lélek* című vershez kapcsolódik, itt a következő sorokat emelte ki:

*Egyik ragyogó palotákban,
másik fedetlen kunyhó mélyén,
nagyon nagyra nőtt már a gaszág
a nagyuraknak malma mentén.
Nézd éhes szájak, puffadt arcok ...*

A harmadik: vérbeli, kemény Dési Huber-grafika... De a másik kettőben is jelen van eredeti, erős szociális töltetű művészete.
Dési Huber István idén februárban lett volna nyolcvanéves.

Sztojka László

Lányok és asszonyok Udvarfalván I.

Szociográfiai jegyzetek

Az 1975-ös esztendő világszerte a nők helyzetének vizsgálatát tűzte ki célul maga elé. Miben változott meg sorsuk? Helyzetük a családban és a társadalomban? Meddig jutottak abban a világszerte folyó küzdelemben, amely a nőt a férfival egyenjogúnak kiáltja ki? Egyáltalán mit jelent az egyenjogúság? Az elért „eredmények” milyen változást hoztak a család struktúrájában? És így közvetve a társadalom struktúrájában? Ime, mennyi kérdés, amely mind vizsgálatra érdemes.

Ezúttal a sokatmarkolás veszélyét elkerülendő azt tűztük ki csupán magunk elé, hogy a *paraszti közösségek asszonyainak sorsát, helyzetét* megvizsgáljuk. S ezen belül is szűkítjük a vizsgálati szférát, hátha így jobban a mélyéig tudunk hatolni a kérdésnek.

A szocializmus a nő erkölcsi védelmének eszméjét is lobogójára tűzte. Ezért vállalkoztunk arra, hogy különböző paraszti közösségekben mérjük le az asszonyok megváltozott életét. A változás és a fejlődés azonban mindig azzal jár, hogy egészséges tendenciák mellett egészségtelenek is felüthetik a fejüket. Illik, hogy a jelenségekkel azzal a komolysággal és lényegre töréssel nézzünk szembe, amely méltó a világszerte folyó vizsgálathoz.

A jelen sorok egyetlen falu, a Maros megyei Udvarfalva lányainak, asszonyainak néhány társadalmi, erkölcsi kérdését kívánja felvetni. Semmiképp sem a teljesség igényével. Inkább csak tendenciákra akarunk rámutatni. Reméljük, hogy a teljesebb felmérést is sikerül majd elvégeznünk.

A maga gazdasszonya: „Külön konyha, külön kamra...”

Ha az asszony férje szüleihez megy lakni, a hagyományok értelmében bele kell szerveződnie a régi családba, az anyós dirigál, ő maga csak segít dolgozni, amolyan fizetés nélküli cseléd, akinek egész élete abban telik el, hogyan idomuljon jobban egy idegen családhoz, annak szokásaihoz. Udvarfalván kialakult már, hogy az asszony lehetőleg külön családot alkot férjével s jövőendő gyermekeivel. Így aztán, ahogyan ezt egy négygyerekes asszony elmondta: „Régen közös háztartás volt. Ma, ahogy főz, úgy eszik. Most már külön konyha van. Nincsen is olyan, hogy egybe legyenek. Mindenik ott van külön a házába, külön bejáratú, külön szobája, mindene. Itt mindenkinél úgy van. Külön ajtó, külön nyílik, egyik a másikon keresztül nem kell járjanak, alkalmatlanokdjanak. Se konyha, se kamra nincs közös.”

A kérdésre: így jobb-e? „Szerintem igen, mert mindig kerül valami kellemtelenség. Két gazdasszony egy konyhában bajosan tér el. De ha így külön vannak, az biztos, hogy jobban van. A fiatalabb szereti, hogy ne szőljon bele senki, amit ő csinál. S ha még az öreg se szereti. Az öregnek hamar rosszul esik, ha a fiatal valamit mond. S ez a legtisztább, ha külön vannak.”

E magnóra vett vélekedéshez nem sokat kell hozzátenni: a lényegét érinti. Csak húzzuk alá a külön kamra, külön konyha jelentőségét, mert ez nemcsak anyagi természetű, döntően befolyásolja a fiatalok eddigi függőségi viszonyát az idősekhez.

Másfelől, hogy a nő függetlenségére nézve milyen döntő szempont az, hogy nem férje családjába költözik, ahol ő „jővevény” s ahol neki kell megtanulnia az ottani illendőséget, ezt egy ötven körüli négygyermekes anya értette meg velem, aki kérdésemre: ki az úr a háznál, a következőt mondta: „Nem tudom, más háznál hogy volt, de azt nem tapasztaltam, hogy nálunk az uram lett volna a fő. Mer én

»házasodtam«, nem volt mit szóljon. Ő jött ide. Nekem volt házam. Nem mondhatta, hogy »házba hozott« vagy valami.“

Ugyanó mindjárt hozzá is fűzi: „A nagyobbik leányom közösen együtt vették (ti. a férjével!) a házat. Láttam, hogy amit együtt vesznek, ejsze jobban örvendenek, mint amit úgy kapnak. Ez igaz.“

Ugyane kérdés kapcsán a 19 éves Kómüves Ibolya is úgy vélekedik, hogy: „Jobb, ha együtt szereznek meg mindent (ti. házat, bútort is), mert így egyik sem hánytorgatja fel a másiknak, hogy mit hozott.“

Ennek a függetlenségnek, amely az asszonynak a családban való helyzetét eleve megkönnyíti, most két vetületére akarom felhívni a figyelmet. Ez a törekvés mind tudatosabb s mind kizárólagosabb jellegű. A mai asszony tehát kivívta magának azt, hogy ha az öregekhez megy is lakni, az előszobán kívül semmi se legyen közös, de hovatovább jellemzővé válik az a tendencia, hogy azonos telekre új házat építsenek. A következő lépés pedig a gazdaságtól vagy a néptanáctól kapott külön házhely. Ma tehát már az a legfőbb igény, hogy egyenesen új házba költözzenek. A fiú hozománya a ház, a menyasszony a lakodalom előtt már ebbe viszi bútortát. (Persze nem akarom ezzel azt mondani, hogy „szükségből“, ha a szülők valami ok miatt nem gondoskodhattak róluk, amíg a fiatalok nem szereznek házat, nem húzzák meg magukat hol az egyik, hol a másik szülőnél. De ez ma már szinte kivételnek számít. Gyakran olyan esetekben, ahol a fiatalok valamelyik szülő ellenére kelnek egybe.)

A tekintély alapvető tényezői

Ha az előzőkben arról a függetlenségről beszéltünk, amelyet az udvarfalvi asszonyok által értek el, hogy a maguk gazdái lehetnek, most beszéljünk arról a tekintélyről, amelyet a családban a férfi-„parancsuralom“ ellen kellett vívniuk. Hogy a férjjel szembeni kiszolgáltatottság milyen súlyos volt még a közelmúltban is, elég, ha e „bölc“ mondásokra gondolunk: Nem a keszkenő, hanem a kalap! A férfi hordja a kalapot! A kalap az első, nem a keszkenő! — Arról, hogy az asszony verve jó, ne is beszéljünk.

Miből származott az asszonynak eme hátrányos helyzete? Ahhoz, hogy a jelent megértsük, meg kell ismernünk azt az állapotot, amelyből az udvarfalvi asszony sorsa is kilendült.

A régi családban az asszony munkáját másodrendűnek tartották, hiszen a család alapvető termelőmunkáját a földművelés, a mezei munka tette, ennek volt alárendelve minden. Márpedig itt a gazdáé volt a szó, a tervezés és a kivitelezés, az asszony ebben csak a kezére dolgozott, amennyiben maga is kiment a mezőre segíteni. Ugyanakkor az otthoni, valóságos ezermesteri ténykedés — a kenyérsütéstől kezdve a főzésen át a kendernövesztésig, a kotlóültetéstől a disznóhizalásig és tehénfejésig s az ezer, hagyományos technikát és nem kis ügyességet követelő munkáig, amelyeket végzett a család fenntartásához — csodálatosképpen nem számított, nem segítette hozzá az asszonyt ahhoz, hogy szava legyen a családban, véleménye az ügyek rendezésében.

De nemcsak családjá étkezéséről, mindennapi betevő falatjáról gondoskodott, hanem övéinek s az egész háztartásnak minden ruhaneműjéről, a fehéreneműtől kezdve az ágyneműig, amit kenderből font, majd szőtt (gondoljunk arra, hogy mi mindent kell tudni, ismerni és tenni, míg az elvetett kendermagból szépen fehérített vászon lesz!), a szőnyegektől a falvédókig és terítőkig, amelyeket szintén maga tervezett, készítet, varrt, díszített.

A mai asszony fő munkaterülete nem a családban van: nincs már kenyérsütés, sem fonás és szövés. Az önellátásról sok tekintetben rátértek a fogyasztásra: városi cikkeket vásárolnak. Ez persze nem jelenti azt, hogy nem maradt teendője: csak átcsoportosultak. Két tényezőt említenék itt, amely az asszonynak a családban való tekintélyét megerősítette.

Az első az, hogy az iparilag rohamosan fejlődő Marosvásárhely a férfi munkakerőt hovatovább mindinkább felszívta. Udvarfalva 1950-től kezdve asszonyok faluja lett, a család minden gondja-baja rájuk hárul a gyermekneveléstől a háztájiig, a kert példás művelésétől a disznók hizalásáig. Így ők jelentik az *állandóságot* azzal a férfival szemben, aki rendszerint három váltásban dolgozik, s aki így kiesett a család gondjaiból és tervezéséből.

De ennél is fontosabb tényező az, hogy az udvarfalvi asszonyok 1950 óta, éppen mert a férfiak mind gyári munkások voltak, az *itteni, országos hírű gazdaság alapvető bázisává váltak*. Ők voltak azok, akik az egész országnak példát nyújthattak abban, hogy a kollektív gazdaságban érdemes és kell is dolgozni. A

gazdaság, amelybe egyként lépett be az egész falu, s a legjelesebbek közül való, arról volt nevezet, hogy főleg asszonyokra épült. Ezért hát abban az országos versenyben, amelyet a *Dolgozó Nő* hirdetett meg 1960-ban *Az évi több munkanapért* (a kötelező 80-on felül), messzemenően az udvarfalviak vitték el a pálmát, átlagosan több mint száz munkanappal, de a 200 is gyakori volt.

Belőlük kerültek ki a csoportvezetők, könyvelők is éppen úgy, mint a kertgazdaság és nagykulturák alapvető dolgozói. Az asszonyok egyszer csak belecsepentek egy egész falugazdaság vezetésébe. Ime, a függetlenség legfőbb záloga.

Mit jelent „gyakorlatilag” mostani tekintélyük? Az udvarfalvi asszony előteremti a család mindennapiját és fedezi a ház anyagi szükségletét. Ezenkívül a férfiak készpénz-keresetét is jócskán kiegészíti a háztáji megművelésével és a termények értékesítésével. Képzeljük el, mit hoz a konyhára a jól megdolgozott és gondozott 30 ár háztáji föld egy olyan városzéli faluban, ahol az ügyes asszonyok úgy értékesíthetnek szinte mindent a marosvásárhelyi piacon, hogy közben egy napot sem vesztenek el, hiszen már hajnalban bemehetnek, s reggel elég korán visszajönnek, vagy egy héten csak bizonyos napon mennek be, vagy akár este is. S hogy a kertészkedést milyen hozzáértéssel és eredményesen űzik, arra elég bizonyosság a következő pár példa is. Egyik adatközlőm elmondta, hogy a virágtermesztés rendszeres pénzkereseti forrás. A múlt évben például csak kardvirágból 2000 szálát adott el. (Számítsuk csak 1 lejbe darabját!) Ugyancsak ő sok kiló földi-epret vitt be szezon idején. Összel jól jövedelmező az apró uborka, paszuly, s halottak napja előtt a cserepes krizantém. Ennek 15 lejt is adnak darabjéért. („A halottaktól senki sem sajnálja” — mondta egy tanító, aki az udvarfalvi asszonyok ügyességére és kiapadhatatlan pénzszerzési lehetőségeire utalt.)

Mater familias

Nézzük meg e megnövekedett szerep néhány jelét: ma az udvarfalvi asszony kezébe kerül minden jövedelem, akár otthon ülő, akár maga is dolgozik. A legtöbb házban a dolgozó családtagok — férj és gyermekek — hazaadják a „kopertát”, ti. borítékot, amelyben fizetésüket kapják. Ő a beosztó, ő kezeli a pénzt, ő benne bízik meg a férj és a gyermekek. Erre nézve több „nyilatkozatot” is gyűjtöttem. Egy érettségizett leány például, aki tavaly végzett, és néhány hónapja keres, ezt mondta ezzel kapcsolatban: „Ha fizetést kapunk, persze hogy odaadjuk (ti. az anyának). Úgy is a rendes. Ők tartottak (ti. a szülők), otthon kosztozunk, 12 évig iskolába jártam, egy banit nem kerestem. Nyaranként ha dolgoztam erre-arra. Anyám vesz nekem ruhát, amit kell. S aztán a kelengyébe is kell.”

Az anya a családi kassza kezelője. Ő ítéli meg, persze, a férjjel egyetértésben, mikor kell „a ház szükségletére fordítani”, s mikor kell a gyermekeik jövőjét építeni vele: például kelengyét, bútort vásárolni. S hogy ez ma már mennyire természetes, arra nézve idézem Domahidi Rebeka 45 évesét, aki a kevés válások egyikét így mesélte el: „... a férfi részeges volt, ivott, *nem adta le a pénzt*. Az asszony vált el.” S mikor arról érdeklődtem, hogy ez a válás milyen visszhangot keltett a faluban, ezt mondta: „A falu nem látta jónak, hogy [a férj] ivott, részegen járt haza, s *keresetét nem adta le*. Nem ítélik meg. Belátták, hogy az asszony miért vált el.”

Az asszony „uralmát” a családban maguk a gyermekek segítenek megerősíteni. Udvarfalván az utóbbi 15 évben (miként erre majd később is kitérek) minden leány és fiú szakmát tanul, s 16 éves korától keres. Ezek a kereső gyermekek aztán, nem véletlenül, mind anyapártolók, anyjukhoz van bizalmuk. Nekik adják jövedelmüket, rábízják, hogy a fizetésüket beossza, azzal a gyermeki ösztönösséggel, amely az anyákban sose csatlakozhatik. Az anyának tehát minél több kereső gyermeke van, annál inkább nő és szilárdul a helyzete, mert bölcsessége annál nyilvánvalóbb. Ő gondoskodik arról, hogy gyermeke jó kelengyével menjen férjhez. Egy anya például elmondotta, hogy mind a négy gyermeküknek biztosították az Udvarfalván ma már „előírásos” kelengyét, a bútort, ágyneműt azáltal, hogy állandóan „ment a részlet”, az egyik gyermeknek lejárt, mire éppen férjhez ment, máris új részletbe fogtak a következőért, és így tovább.

De a tekintély, amely kijár gyermekeiktől, abból az asszonyi bölcsességből is származik, hogy a rohamos városi hatást azzal az ösztönös anyai bölcsességgel és megértéssel fogadják, amely sok városi és tanult asszony dicséretére válnék. Így a szerelem, divat számukra idegen és be nem fogadható elemektől azzal magyarázzák, hogy a gyermekek jövendő életébe nincs és nem is lehet beleszólásuk. Helyesen mérték fel, hogy erre képtelenek is, mert míg ők otthonülők, gyermekeik tőlük távol járják a maguk útját, amelyen más normákhoz kell igazodniuk, ha

élni akarnak és a városiakkal lépést tartani. Többen is kifejtették, s majdnem azonos szavakkal: „Hogy mit csinál, azt mi nem ellenőrizhetjük. Mondhatják azt, hogy gyűlésbe mennek, s mennek moziba, vagy találkozni, vagy barátnéjükhöz.“ Az ellenőrzés csak itthonra szól. Úgy vannak az udvarfalvi anyák, mint a kotló, amelyik rucafiákat költött: künt kotkodákol kétségbeesetten a marton, mert a vízbe nem tudja fiókait követni. Aztán rájön, hogy azok úgyszólamint kimennek a vízre, s nem lesz semmi bajuk.

Akármielyen különösnek hangzik, úgyszólamint nincs „nemzedéki probléma“. Azok a középkorú asszonyok, akik még ma is ódivatúan, a városi és falusi ruha keverékében járnak, elfogadják, hogy lányaik már miniszoknyában járnak, szemüket kifestik, fiaik pedig széles barkót viselnek.

Azért említem ezeket, mert többen is felrötták őket a mai fiataloknak, de ebben már semmi vehemencia nem volt. Ők maguk fejtették ki, hogy: „Ezt sokszor el-elbeszélgetjük a normába is, hogy ezek a mai fiatalok. De nincs mit tenni. Ha egyszer ők már városban élnek, s városi barátaik vannak.“ Ugyanilyen bölcs rezignációval beszélnek a fiatalok szabadosabb viselkedéséről is, amelyről majd később külön ejtek szót.

Függetlenség a szerelemben

Mostanig tulajdonképpen a középnemzedékről beszéltünk, amely helyzetét a családban és a közösségben megszilárdította. Ezek az úttörők. Amikor ez a folyamat megindult — immár lassan 30 éve annak —, fiatal asszonyok voltak, 20 évesek vagy már akkor középkorúak. A szerelem nem játszott szerepet életükben. A középkorúak még élénken emlékeznek a szerelmet, jó családi életet, házasságot megnyomorító „összerakásra“, „kerítésre“, amelynek alapja a házasulandók egyenlőtlen gazdasági és társadalmi helyzete: a nagy és kisebb „nemzettség“.

Az „összerakás“ még a régi „nagy családban“ szokásainak egyik maradványa: a két fiatal közelebbi és távolabbi rokonsága ugyanis, amely kényes volt arra, hogy ne kerüljön be a rokonságba rangon aluli, óvatosan már korán megkezdte az „összerakítást“: a lány rokonsága kiszemelve a jövődöbelit, kezdenek tapogatózni annak rokonságánál, megegyeznek, s a fiatalokat kezdik rábeszélni a házasságra: „Te ez ilyen jó lesz neked!“ „Ez neked való!“ Ilyenre is van eset a közelmúltban. Am a fiatalokat hiába kommandálták a rokonok s a szülők, „ők a szeretetet vállalták“, a fiatalok „megszöktek“, s később egybekeltek. Az eredmény: a szülők s a rokonság annyit áskálódott továbbra is, hogy végül elromlott a házasság. Így aztán megvolt a meghúszult összerakók cseppet sem tisztességes elégtétele: „Látjátok, mondtuk volt. Mi megjósoltuk.“

Az összerakás vagy kerítés oka a nemzettség, amelyből eredt minden más, a régi családi életet megnyomorította, s amely egyes középkorúak tudatából még nem veszett ki, tehát számolnunk kell vele a jelenben is. De hogy ezek a fogalmak ma már milyen labilisak, azt éppen a régi és újabb nemzedékek eltérő viszonyulásán mérhetjük le.

Néhány „nyilatkozat“ ezen a téren.

44 éves, négygyermekes anya, aki saját bőrén érezte a nemzettség nyomorító hatását, ugyanis leánya egy nagyobb nemzettségbeli fiút szeretett, mondja kissé szkeptikusan: „Falun nem úgy van, mint városban. Van, akinél számít a birtok (!) is. Hát ez nem hal meg sohasem.“

Itt két dolgot szögezzünk le: az a bizonyos birtok ma már nincs, csak volt. S hogy a kérdést a maga konkrétságában szemléljük: a fiú édesapjának húsz hold földje volt, udvarfalvi mérték szerint nagy „nemzettség“; a leány szülei viszont szegény emberek voltak, másoknak részbe dolgoztak. S még a tetejében: a leány apja nem is idevalósi, hanem amolyan jövevény. Nyomátról jött ide, háza sem volt, a felesége házában lakott. De a régi előítéleteket újak színezik: a fiú édesapja nemcsak régen volt „nemzettségbeli“, ma is jobb módban van. Három gyermekének saját háza volt már, mielőtt kiházasította, készen várta mindhárom legényfiát a ház. A fiúnak magasabb szakmai végzettsége volt (már ez is rang, ha újabb keletű is!), más lányt akartak, aki „családilag“ is nagyobb nemzettségű, s a lány is iskolát végzett. Tehát — és itt jön a következő szavunk, amelyik az elsőhöz tapad, a nemzettségbeliek egymásnak szánták, „összerakni“ kívánták a fiatalokat. A leány anyja ezt így fejezte ki: „A rangot még mindig ízélik, mer szegények voltunk, birtokunk nem volt. Munkánk után ennyire vittük.“ Viszont ugyanez az anya, bármilyen szkeptikus, ami az öregek mentalitását illeti, hozzáteszi: „A fiatalok most nem hallgatnak a szülőre. Ők már csak azt csinálják, amit ők elhatároztak. Minden fiatal.“

Hasonlóképpen nyilatkozik egy másik 45 éves asszony, Domahidi Rebeka, aki régi nőbizottsági tag volt, tehát az „új eszméket“ már megszokta. „Kerítés? Van ilyen. Az idősebbeknél. Próbálkoznak még összekeríteni, de nem sokszor válik valósággá... A fiatalok dolgába nem tudnak beleszólni...” Vagy: „A szerelem dolgába nem is lehet béműnni.” „Persze — teszi utána — a szülők még kicsit ellenálltak, de azért a fiatalok, ha szeretik egymást, vannak olyan bátrak, hogy nem hallgatnak a szülőkre, hanem a megértést, a szeretmet nézik.”

E szavakat ugyanaz az asszony mondta, aki mindkét gyermekét, fiát és leányát úgy bocsátotta útjára, hogy azzal kötötték össze az életüket, akit szerettek. A fia házassága nem ütközött súlyos akadályba, mivel mellette állott, de már az ő nevelőszülei megjegyzést tettek: „Fiunk Remeteszegről nősült. Nem olyan jómódúak. Keresztapámék, akik engem növeltek, jómódúak voltak. Persze, mikor meghallották, hogy a fiú kezd odajárni, s veszi el a leányt, mondja nekem, hogy: »Mér hagyod pontosan a Kovács családdal?« Mondtam neki: Nálam nem számít a nemzedék (nemzetség értelemben). Legyen rendes, becsületes. Dolgozni tud. Más téren egyformák vagyunk.”

Így most már megértjük, hogy a tegnapi nemzedék tudatában még megvan-nak e fogalmak, de hatni nem tudnak a fiatalok miatt, akik ezt nem veszik tekintetbe. Példa volt éppen a fent említett eset: a fiú odament a leány szüleihez lakni esküvő előtt, mivel apja semmiképpen sem akart belenyugodni, s a majdnem botrányba, sőt tragédiába fúló ellenkezés ellenére is elmentek, s megesküdtek. (Az apa ugyanis fejszével várta a megesküdni akaró fiatalokat. De a falu egész közvéleménye elítélte, sőt tett is ellene: asszonyok vitték a hirt, halasszák el az esketést. Az apát súlyosan megítélték, hazavonszolták, a fiú testvérei sokáig nem beszéltek apjukkal. Egyedül maradt a „nemzetségi“ előítéletével.)

A „szöktetés“ szóra már kevés szót kell pazarolnunk. A szó megtévesztő, ugyanis arra utal, mintha a menyasszonyt a legény szöktetné meg, s ez csak a kettejük dolga. Valójában azonban ez éppen úgy jelenti azt is, hogy az egyik szülő (rendszerint a módosabb) ellenkezik ugyan, viszont a másik szülő benne van, s így a leányt vagy legényt beengedi. Ma már akármelyik szülőhöz mehetnek. Fenti példánkban is gyakorlatilag szöktetés történt. Jelenti még azt is, hogy mivel így „vadházasságban“ élnek (ezt a szót itt nem használják), később esküsznek meg, de már nem a hagyományos lakodalom szerint. Ez nem dukál nekik. Lám, ebben még hat a régi.

A függetlenség alapja: a szakma

Induljunk ki abból a találó kijelentésből, amelyre fentebb már utaltam: „Mindenki megkeresi a magát.” Ez így igaz, de az is fontos, hogy ma már a fiatalok közül mindenki (s itt most a nőkre gondolok) hovatovább a városban, üzembelen keresi meg kenyerét.

Ezt a kategorikus kijelentést csak néhány fontos adalékkal szeretném alátámasztani:

1. Szöcsné (44 éves) elismerő nyilatkozatát, miszerint „Udvarfalván nincs olyan fiatal, hogy szakmája ne legyen, mind leánynak, mind fiúnak“, bármelyik udvarfalvi megerősíti, s szerinte ez a mai jólét forrása: „Sze én sokszor mondom: nehogy szóljatok bár egy szót is. Ahogy mű voltunk, nem is lehet egy napon emlegetni a műk fiatalságunkat az övékével. Hát ők azt nem tudják! Mikor mű fiatalok voltunk, volt egy szük esztendő, elmentünk városra szolgálni; elmentünk a jeddi határba, a Bodoni hegyre, mindenfelé. De mű, mire megvirradott, már bémentünk a városba. Mezítláb. Sokszor úgy le-leütöttük a lábujjunkt, hogy fordult le a talpunkról. Ők azt hiszik, hogy ez mese.”

Az udvarfalvi fiatal nők részére 1960-tól kezdődött a tömeges város felé fordulás, amikor a 8 osztály végeztével szakiskolába, később pedig szaklíceumokba iratkozhattak, úgyhogy 13 és 35 év között alig van olyan fiatal lány vagy asszony, aki otthon maradt. Egy hirtelen számítással (Farkas Emmával, a gazdaság főkönyvelőjével, aki a megalakulás óta dolgozik a gazdaságban) 30 és 35 év között három olyan nő volt, aki nem végzett szakiskolát, de azóta ők is szakképesítették magukat. Többen is vannak, akik középiskolát vagy főiskolát végeztek az ötvenes években: 9 közülük tanítónő, egy pedig tanárnő. Különös talán, de még véletlenül se jött haza egy sem.

Marosvásárhely látványos és gyors iparosodása következtében nagy zöme a 7, illetve 8 osztály elvégzése után szakiskolába megy. (A helyiipari vállalatától kezdve a börgyár, konfekciógyár, elektromos kábelgyár, konzervgyár, hogy csak

néhányat említsek a lehetséges munkahelyek közül, mind felszívja a fiatal női munkaerőt.)

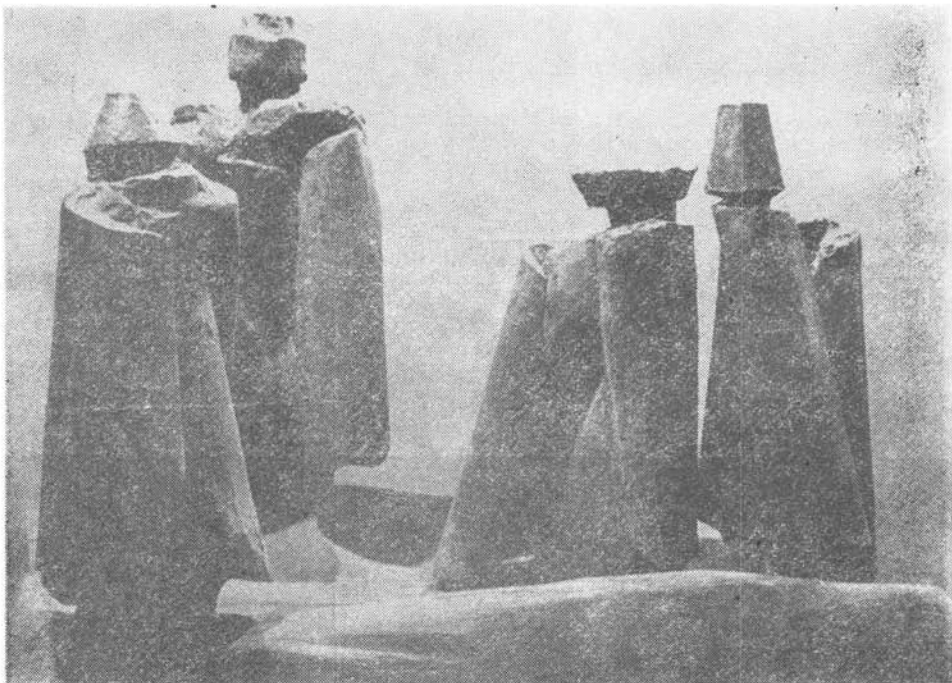
S hogy a nagyüzem felé való irányulás milyen fontos, erre a két utóbbi évben végzett, illetve végzők elhelyezkedését vagy szándékát idézzük. Eszerint 1974-ben 18-ból 9 leány végezte el az általános elemi iskolát. Ezekből 3 ment a marosvásárhelyi Papiu-Ilarian Líceumba, 2 szaklíceumba, 4 pedig különböző szakiskolába.

Az idei végzősök közül 9 leányt megkérdezve, mindegyik pontosan tudta, hova akar menni. Érdekes módon az idén már mind gyors szakmát akar, 2—3 éves szakiskolába óhajtanak beiratkozni. Egyetlenegy akadt, aki szaklíceumba akart menni. Kilenc közül 4-en a vasesztergályos szakmát (a Metal-tehnica üzemben), 3-an a varrózó szakmát a Textilgyárban, a fényező szakmát 1 választotta a faipari kombinátban.

Néhány szót erről az öntudatos pályaválasztásról. Nem a tantestület felvilágosító munkája a döntő (ami bizonyára nem hiányzik), hanem az, hogy ezek a szakmák mind ki vannak próbálva testvéreik, szomszédaik, rokonaik által. Már nagyon jól tájékozottak előnyeikről és hátrányaikról.

Údvarfalván nagy tisztelete van a szakmának. Az érettségizettek sem vetik meg. Kőműves Ibolyának például, aki tavaly érettségizett, az volt a legfőbb bánata, hogy sikertelenül felvételizett az Electro-Mureşben. „Az volt minden álmom” — mondja. Most a konzervgyárban csak ideiglenesen alkalmazták. Talán éppen az ő sikertelen felvételi je s az utóbbi évek elhelyezkedési lehetőségei indították arra a most végzős lányokat, hogy mind a biztosabb szakmai iskolákban folytassák továbbtanulásukat.

Nagy Olga

Vigh Tamás: Alföld népe

Élelmezési biztonsági rendszer, vagy...

A hatvanéves Panchanand Pramarik feleségével és hét lányával együtt a kalkuttai hatóságoktól két hétre 8,8 font (kb. 4 kg) ingyenes gabonakiutalást kap. Pramarik családja hetente egyszer elzarándokol Kakdwipba, ahol zöldséglevest osztanak, de a múlt héten öt lányának már nem volt ereje a négymérőföldes úthoz...

Daccában, Bangladesh fővárosában az elmúlt hetekben 400 000 vidéki keregett menedéket az éhezés elől. 4300 inségkonyhán osztanak meleg ételt, de ez csupán haladéka a haldoklóknak, az utcaprők naponta tucatjával szedik össze a holtakat.

Hasonló állapotokról ad hírt a nemzetközi sajtó Dél-Ázsia más részeiből, valamint a Szahel-övezetből, több nyugat-afrikai országból. 460 millió ember részesül a Pramarik családdal azonos vagy még kisebb gabonamennyiségben — jóval alatta a minimális fizikai és szellemi tevékenységhez szükséges 1000 kalóriának. Ezt állapították meg a FAO (az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete) szakértői az 1974 novemberében Rómában tartott élelmezési világértelmezlet előtt, továbbá azt, hogy tízmillió emberre, többségében 5 éven aluli gyermekekre biztos éhhalál vár néhány hónapon belül.

Vagyis: élelmezési világválság.

A vészharang megkondítása valóban indokolt. Lester R. Brownnak és Senior Fellow-nak az Overseas Development Council (Washington, D.C.) segítségével és az ENSZ megbízásából készített kimutatásából kitűnik, hogy a világ gabonakészlete másfél évtizede csökkenő irányzatot jelez.

	<i>Gabonataralék (millió tonna)</i>	<i>Gabonataralék az évi fogyasztáshoz viszonyítva (%)</i>	<i>Tartalék (fogyasztási napokra)</i>
1961	154	26	94
1965	113	19	69
1970	146	19	69
1971	120	14	51
1972	131	18	66
1973	103	10	37
1974*	89	7	27

* becslés

Hogyan következett be a krízis, olyan helyzet, hogy a tartalék egy hónapra sem elegendő? Van-e, és milyen összefüggés van a tőkés országokban jelentkező inflációval, az energiaválsággal, a világ lakosságának gyors ütemű növekedésével és egyéb tényezőkkel? Kérdéskomplexum ez, amelyre egyértelmű választ csak keresni, de találni nem lehet a világsajtóban; tág teret adnak a lapok és folyóiratok a szakvéleményeknek és a különböző intézmények készítette kimutatásoknak.

Egyes szakértők számos kedvezőtlen tényező összejárásával magyarázzák a rossz termést: az India, Afrika, a Szovjetunió, Kína és az Egyesült Államok egyes részeiben pusztító orkánokkal, áradásokkal, aszályal.

A szokatlanul szélsőséges időjárás okát dr. Reid Bryson, a Wisconsin-állambeli Környezetkutató Intézet igazgatója abban látja, hogy a Föld klímája nem sok jót ígérő irányban módosul. Általában az időjárás fő meghatározója a sarki jégtakaró váltakozó lehülése és felmelegedése. A lehülés szakaszában — mint jelen esetben és talán tartósabban — korai fagyok, kiadós esőzések és áradások jelentkeznek. Bryson egy Tokióban tartott élelmezési konferencián rámutatott, hogy százmilliók életének megmentése érdekében új élelmiszerforrásokat kell sürgősen felkutatni.

Nem kétséges, hogy az energiaválság is nagymértékben hozzájárult az élelmiszerhiányhoz, nem csupán a gabonaneműek, hanem közvetve — takarmányhiány miatt — az állati termékek készleteinek csökkenéséhez is. A kőolajkitermelő országok szervezete (OPEC) által bevezetett négyeseres áremelés következtében felugrott az olaj-alapanyagból előállított műtrágya ára, emelkedett a mezőgazdasági gépek és pótalkatrészek önköltsége, ami odavezetett, hogy a búza tonnájának világpiaci ára a korábbi 50-ról 200 dollárra emelkedett, a kukoricáé megkétszereződött, a rizsé megháromszorozódott. Ezeket a megnövekedett árakat elsősorban azoknak a dél-ázsiai és afrikai fejlődő országoknak kell megfizetniük, amelyek 1974. évi gabonahiánya igen-igen nagy: Indiának 7-10, Bangladesheknek 2,8, Pakisztánnak 1,5 millió tonnára volt szüksége a minimum biztosításához. 1971—1972-ben ezek az országok 3 milliárd dollárt költöttek élelmiszerbehozatalra, a FAO becslése szerint 1973—1974-ben (a mezőgazdasági éveket az előző év július 1-től a következő év június 30-ig számítják) ez az összeg mintegy 9-10 milliárd dollárra ugrott fel.

Az elégtelen tápláltság persze nem várt a kőolajárak emelkedésére, ez kiténik a FAO „Food Balance Sheets“ (Élelmezési Mérleg) kiadványának szemléltető táblázatából, amely így világítja meg az évi egy főre jutó gabonafogyasztást (kilogrammban kifejezve):

	Összfogyasztás	Közvetlen fogyasztás (növényi termékek formájában)*	Közvetett fogyasztás (állati termékek formájában)*
Kanada ¹	920	75	845
USA ¹	740	70	670
Anglia ¹	610	85	525
NSZK ¹	375	80	295
Mexikó ¹	270	150	120
India ¹	170	140	30
Fejlett országok ²	1000	70	930
Fejlődő országok ²	190	150	40

¹ évi átlag az előző évtizedben

* globális becslés a jelenlegi helyzet alapján

* A fejlődő országok többségében a rendelkezésre álló élelmiszerkészletek csekélyek, azokat közvetlen és nem közvetett formában (mint állati termékeket) fogyasztják, elsősorban ez a krónikus fűhéjhiány oka az illető országokban

A helyzet ilyen alakulása a második világháború után végbement változásoknak tulajdonítható; a világ elsősorban a legnagyobb gabonaexportáló országok (USA, Kanada, Ausztrália és Argentína) fölöslegeire épített, a fejlődő, általában „mezőgazdasági“-nak minősített országok pedig, jóllehet a megművelhető földterület 70 százalékaival rendelkeznek, a világ élelmiszertermelésének mindössze 40 százalékát termelik meg.

A magyarázat: ezekben az országokban a megművelhető föld jelentős részét nem használják föl termelésre, továbbá a mezőgazdaság kis mértékben ellátott mind műszakilag, mind vegyileg, a hektárhozam ennek következtében alacsony. A műszaki-vegyi ellátottság lemaradása miatt csekély a mezőgazdasági munka termelékenysége: a fejlett országokban egy mezőgazdasági munkás 15-20 ember ellátását biztosítja, a gyengén fejlett országokban alig kettőt, saját magát is beleértve.

Innen az, hogy a fejlődő országok számottevő behozatalra szorulnak, amit a már említett Lester R. Brown-féle dokumentum alábbi kimutatása szemléltet:

Nettó behozatal (–) és nettó kivétel (+)
(millió tonna)

	1960	1966	1973*
Észak-Amerika	+39	+59	+88
Latin-Amerika	0	+5	–4
Európa	–25	–31	–48
Afrika	–2	–7	–4
Ázsia	–18	–34	–39
Oceánia	+6	+8	+7

* becslés

Az élelmiszerválság okai között ott szerepel a Föld lakosságának évi átlag 93 millió fővel való növekedése. Amint a római élelmezési világrétekezlet előtt annak főtitkára a *Lumea* számára adott nyilatkozatában rámutatott, 2000-re olyan tervre volna szükség, amely biztosítaná az élelmiszerellátást a jelenlegi lakosság kétszerese számára. Az elgondolás a következő statisztikai adatokból és becslések-ből indult ki (UNO, Population Food Supply and Agricultural Development, 1974):

A világ élelmiszertermelésének és -szükségleteinek alakulása

Az élelmiszertermelés 1962—1972 közötti növekedésének évi átlaga (%)	Fejlett országok	Fejlődő országok	Összesen (egész világ)
— összesen	2,7	2,7	2,7
— egy lakosra	1,7	0,3	0,8
Egy lakosra jutó napi élelmiszerfogyasztás 1970-ben (kalória)	3110	2240	2500
— a minimális szükséglethez (2500 kalória) viszonyítva (%)	122	97	100
Napi fehérjefogyasztás egy lakosra számítva (1970)	93,6	57,7	68,4
A termelés előrelátható évi átlagos növekedése 1970—1985 között (%)	2,8	2,4	2,7
Az élelmiszerigények előrelátható növekedésének évi átlaga 1970—1985 között; a lakosság növekedésének figyelembevételével (%)	1,6	3,5	2,5

A római konferencia záróülésén az elnök, Giuseppe Medici olasz szenátor kijelentette: „Egyik résztvevő sem volt annyira irreális, hogy azt képzelje, a világ élelmiszerproblémáit az értekezlet rövid időtartama alatt megoldják. De valamennyi jelenlévő azzal a reménnyel jött ide, hogy legalább elindít egy akciót az éhezés és az elégtelen tápláltság fájdalmas jelenségének megszüntetésére. Én azt hiszem, jelentős lépéseket tettünk e cél elérése útján.“

A 123 országból érkezett 2500 delegátus nem mindegyike tartotta ilyen kedvezőnek a konferencia mérlegét, hiszen a különböző fejlődési fokon álló és eltérő társadalmi rendszerű országokból érkezett résztvevők nemhogy a válság megoldási lehetőségei, de még annak okai tekintetében sem tudtak közös álláspontot elfogadni.

Sokan — így Románia képviselője is — kifejtették, hogy az éhínség és az elégtelen tápláltság a termelőeszközök elmaradottságának, a munkatermelékenység elégtelenségének, a hosszantartó gyarmati uralomnak a következménye. A küldöttek többsége szerint a világot foglalkoztató nagy problémák sorában az élelmiszerválság megoldásához is csak úgy lehet közelebb jutni, ha a gabonát nem használják politikai presszió fegyvereként, és — mint Venezuela küldötte szorgalmazta — megteremtik az egyensúlyt a nyersanyagok és az importált ipari cikkek ára között.

A konferencián elfogadott, az éhezés és elégtelen tápláltság leküzdéséről szóló Egyetemes Nyilatkozat kidomborítja az élelmezési kérdés megoldásának, új világ-gazdasági rendszer létrehozásával, számos ország gyarmati múltjának tulajdonítható elmaradottsága felszámolásával való összefüggését. A konferencia főlászlította a kormányokat, hogy a nemzeti önállóság tiszteletben tartásával adjanak meg minden hasznos tájékoztatást a világ élelmiszerhelyzetének felmérése érdekében, a felmerülő válságok gyors leküzdése céljából. Ez a feladat a megalakítandó Élelmezési Világtanácsra hárulna, amely az ENSZ fennhatósága alatt egybehangolná az élelmiszertartalékok elosztását. Élelmiszerbiztonsági bizottság felállítását is szorgalmazták, amely évi minimális 10 millió tonna gabona fölött rendelkezne.

Elhatározták továbbá mezőgazdaságfejlesztési alap létrehozását is, amelyet az ipari államok, a kőolajexportálók (az ún. petrodollárból: 1974-ben 50 milliárd) és a harmadik világ országai finanszíroznának, utóbbiak lehetőségeik mértékében. A nyugati hatalmak képviselői közül többen elutasították a hozzájárulást ehhez az alaphoz, mások pedig feltételekhez kötötték.

A probléma tartós megoldása (erre számos küldött rámutatott) az élelmezési szempontból való függőség megszüntetése érdekében a megművelhető földterület kiterjesztésében keresendő. A lehetőségek kétségtelen megvannak, erre utal a konferencia elé terjesztett következő ENSZ-javaslat táblázata:

	Földterület	
	Megművelhető (millió hektár)	Megművelt (%)*
Világviszonylatban	2425	56
Világrészenként:		
Afrika	500	32
Ausztrália, Új-Zéland	120	16
Európa	170	88
Észak-Amerika	450	53
Dél-Amerika	370	21

* A megművelt területek kiterjesztési lehetőségei nagyobbak a táblázatban feltüntetetté, amennyiben meleg égvöi és nedves tájakon több termés is be lehet takarítani évente; de a szóban forgó területeken a hektárhozam növelésével is fokozni lehet a termést.

Foglalkoztak Rómában a földreform kérdésével is. Ez szorosan összefügg a megművelhető földterület kiterjesztésével, az öntözéses gazdálkodás bevezetésével, a nagyhozamú növényfajták meghonosításával és általában a korszerű agrotechnika alkalmazásával. Mindez tetemes anyagi beruházásokat és nemzetközi összefogást igényel. Ilyen vonatkozásban a fegyverkezésre fordított összegek csupán 10 százalékának a FAO számára történő átutalása már jelentős hozzájárulás volna. Több európai szocialista ország sorában Románia küldötte is helyeselte ezt az elgondolást.

A Rómában elfogadott határozatokat meg kell erősítenie az ENSZ-nek és az egyes kormányoknak, illetve törvényhozási szerveknek.

Az idő persze sürget.

Jelenleg, 1975 elején minden hatodik ember élete van veszélyben elégtelen tápláltság miatt. Ha az élelmiszerbiztonsági rendszer nem jön létre, és nem bizonyul hatékonyknak, akkor az évszázad utolsó negyedének végén minden harmadik ember éhhalál veszélyével néz majd szembe.

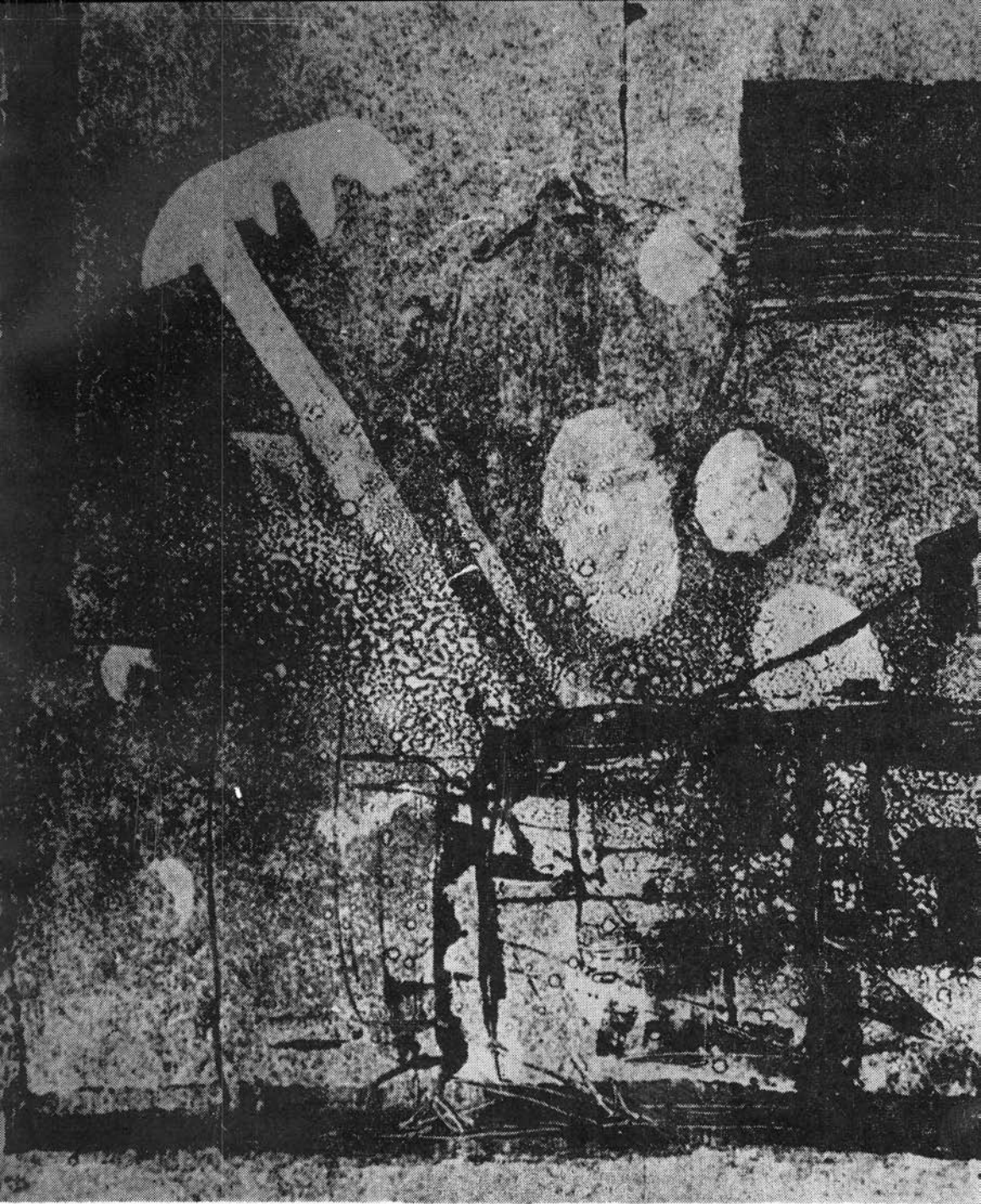
Erős László

A zöld forradalom nem halott!

Ez a határozott kijelentés az Élelmezési Világkonferencia előkészítő bizottságának negyvenkilencedik ülésén, 1974. október 15-én hangzott el. Aki mondta, évet töltött FAO-szakértőként a harmadik világ egyes országaiban.

Miért kellett ezt most ilyen élesen a világ élelmiszergazdálkodását eldöntő fórum elé tární? Nyilvánvalóan azért, mert az élelmezési világválságot végső fokon a mezőgazdasági termelőknek kell megoldaniuk. Mert a termelés növelésén múlik, hogy legyen elegendő élelmiszer. És ha egyszer lesz, akkor már csak szervezési kérdés, hogy a világszervek gondoskodni tudjanak arról, hogy a megfelelő elosztási rendszer révén oda is eljusson, ahol — időlegesen, regionálisan — még nem tudják megtermelni a szükségletet.

A konferenciára Sri Lanka (Ceylon) olyan javaslatot terjesztett be, hogy létesítsenek Tápanyaggazdálkodási Világalapot (World Fertilizer Fund), Mexikó Élelmiszer Világbank felállítására tett indítványt, Mezőgazdasági Fejlesztési Alap létrehozását tartja szükségesnek Sierra Leone, Élelmezésbiztonsági Világtanács, Világbank és Nemzetközi Mezőgazdaságfejlesztési Bank létesítését javasolta Bangladesh; a konferencia előkészítő bizottsága terjesztette elő azt az elgondolást, hogy kormányközi szervként hozzák létre a világ összes élelmezési problémáit koordináló Élelmezési Világtanácsot, amelynek angol neve (World Food Authority) azonban jobban kifejezi, hogy ez nemcsak tanácsadó, hanem tényleges intézkedési hatáskörrel felruházott szerv lenne.

KONDOR BÉLA: EXKAVÁTOR

SCHAÁR ERZSÉBET: KINN ÉS BENN

Az éhínségek megelőzését szolgáló nemzetközi élelmiszertartalék létrehozására, a deficités országok javára történő szállítások finanszírozására, a műszaki alap fejlesztésére stb. tehát megszületnek mindazok a szervek, intézmények, hatóságok, amelyek a megtermelt élelmiszerekkel — az egyetemes érvényű méltányosság alapján — gazdálkodjanak. A termelés alapvető problémáinak megoldása azonban még hátravan. És ezért vissza kell térnünk arra, amit a címben idézett mondat szerzője, J. P. Hrabovsky a zöld forradalom életképességének védelmében elmondott.

Akik az alig pár éve meghirdetett — főleg Norman E. Borlaug nemesítő tevékenységére épült — zöld forradalom alkonyáról beszélnek, azok a kezdeti nagy sikerek (főként India, Pakisztán gabonatermelésének fellendülése) után bekövetkezett visszaesésre alapozzák borúlátásukat. De ez a pesszimizmus csak akkor indokolt, ha azok, akiknek a zöld forradalom fő haszonélvezőinek kellene lenniük — a harmadik világ országai —, nem tudják a növénytermesztés fejlesztésének három alapvető feltételét biztosítani. Ez a három feltétel az idézett szerző szerint: 1. az ún. HYV (High Yield Varieties = magas hozamú fajták) intenzív növényfajták bevezetése és a nagy hozamok eléréséhez feltétlenül megkívánt művelési eljárások komplex alkalmazása; 2. a HYV-fajták termelési potenciáljának kihasználásához szükséges beruházásokra fedezetet kell teremteni és — ezek egyikeként — elsősorban ki kell építeni a termelő országokban a vetőmagtermesztő hálózatot; 3. meg kell teremteni a társadalmi-gazdasági feltételeket ahhoz, hogy az új technológiákat széles körben be lehessen vezetni.

Hogy mindez mennyire nem egyszerű, hogy az összefüggések milyen szövevényét kell kibogozni ahhoz, hogy el lehessen jutni e feltételek teljesítéséhez, elég lesz egyetlen kontinens, Afrika viszonylatában megvizsgálni — a sok közül — két olyan körülményt, amelyek a zöld forradalom sikerében fontos szerepet játszanak.

Az afrikai országok a függetlenség elnyerésének életkorával mérve tínédzsek, s mint ilyeneknek kevés a termelészervezési tapasztalatuk. A földrészt területének kb. 1/3-a sivatag, jelentős része trópusi erdő és szavanna. 30 millió négyzetkilométeren 350 millió ember él. Tehát népsűrűsége kicsi, de népszaporulata meghaladja az évi 2,5%-ot, sőt 13 országáé a 3%-ot is. A 15 éven felüli lakosok 73,5%-a írástudatlan. Paradoxális tény, de tény, hogy ez a földrész élelmiszerbehozatalra szorul. Paradoxális, mert kicsi a népsűrűsége, tehát volna hol előteremteni a km²-enként 12 lakosnak az élelmiszert (nem úgy, mint pl. Délkelet-Ázsiában, ahol nyomasztó a földhiány).

Afrikában a társadalmi terméknek, illetve a nemzeti jövedelemnek nagyobb része — a kőolajtermelő államok és néhány, gazdag ásványi lelőhellyel rendelkező ország kivételével — a mezőgazdaságból származik, mert az ipar általában fejletlen. A mezőgazdaság két fő ágának a fejlesztése elé — az általánosan ismerteken kívül — számos a közzgazdasági és az éghajlati viszonyokra visszavezethető akadály tornyosul. Vizsgáljunk meg ezek közül csak kettőt, az Élelmezési Világkonferencia dokumentumainak tükrében.

A növénytermesztésben nemcsak a HYV-fajták elterjesztése, de általában is a belterjesebb gazdálkodás — főként a trópusi vidékekre jellemző, gyorsan kilügződő laterites talajokon — megköveteli a műtrágyázást. A műtrágya azonban mindkét esetben drága: akkor is, ha az ország maga termeli, akkor is, ha importálni kénytelen. Ralph W. Cummings, a Rockefeller Alapítvány agrárközgazdásza szerint egy nitrogénműtrágyát előállító, a racionális termelésnek megfelelő kapacitású gyár ma 80–90 millió dollárba kerül. Ez kb. megegyezik egy olyan afrikai országgal, mint például Lesotho, egy évi bruttó társadalmi termékének értékével, ugyanis itt kereken 1 millió lakosra fejenként évi 90 dollár bruttó társadalmi termék jut.

Es ha meg kell vásárolni a műtrágyát külföldről? Akkor a helyzet még nehezebb, hiszen a világpiacon egy tonna karbamid 1973 előtt 90 dollár volt, de már 1974 közepén 270 dollár. Ha tehát egy olyan állam, mint Lesotho pl. 2 millió hektárra hektáronként csak 1 mázsa karbamidot akarna juttatni, ez 54 millió dollárba kerülne, vagyis olyan összegbe, ami több az ország nemzeti jövedelmének felénél. Es ezzel csak egyféle tápanyag — a nitrogén — kérdése oldódna meg, míg a másik kettő — a foszfor és a káliumé —, valamint a hiányzó nyomelemeké további tekintélyes beruházásokat igényelne, amelyek feltehetőleg fölemészténék a nemzeti jövedelem fennmaradt részét.

A mezőgazdaság fejlesztéséhez szükséges beruházások fedezésére szolgáló összegek előteremtése tehát — pillanatnyilag, sok afrikai ország esetében — csak a nemzetközi segély- és fejlesztési alapokból származó hosszú lejáratú hitelek igénybevételeivel oldható meg.

Az állati eredetű élelmiszerek: a hús, tej, tojás termelésének aránya az össztermelésben ma a mezőgazdaság fejlettségének fokmérője. A mezőgazdaságilag legfejlettebb országokban az állattenyésztés termelésének értéke — olykor jelentősen — meghaladja a növénytermesztés termelésének értékét. (Pl. Finnországban a mezőgazdaságban elért jövedelemből az állattenyésztés 90%-kal, Dániában kb. 86%-kal, Írországban 80%-kal részesedik.)

Afrika állattenyésztésére — a földrészt egységnek véve — két jelenség jellemző: szinte jelentéktelen a sertéstartás (az egész kontinens sertésállománya nem haladja meg hazánkét), és kiterjedt övezetekben nem lehet szarvasmarhát tenyészteni a cecelég terjesztette betegség (a tripanosomiasis) miatt. Tekintsünk el most attól, miért kevés itt a legkönnyebben szaporítható sertés, és vizsgáljuk meg az Élelmezési Világkonferencia dokumentumainak fényében a másik jellegzetesen afrikai jelenséget: a cecelég elterjedése következtében előállott helyzetet.

A világkonferenciára kiadott, *The World Food Problem* című kötet megállapítja, hogy ha sikerülne felszámolni a cecelég terjesztette tripanosomiasist, az ezzel fertőzött területen — a szanálás után — kb. 120 millió szarvasmarhát lehetne tartani. Ez az állomány kereken 1,5 millió tonna húst termelhetne, amelynek értéke 750 millió USA-dollárnak felel meg.

A felmérések szerint a cecelég kb. 7 millió négyzetkilométeren van elterjedve, ebből kb. 5 millió km² szavanna-övezet, 2 millió km² őserdő. A ma számbajelölhető módszerek közül az erdő borította területeken tripanosoma-toleráns marhafajok elszaporításával, míg a szavanna-övezetben a cecelég vegyszeres irtásával lehetne a kérdést megoldani.

Szakértők véleménye szerint ezt a programot nagyjából 20 év alatt tudnák megvalósítani. Költségeit 2-2,5 milliárd dollárra becsülik. (Ha ezt az összeget egyes országok katonai költségvetéséhez hasonlítjuk, akkor jelentéktelen, de ha néhány olyan — közvetlenül érdekelt — afrikai ország nemzeti jövedelméhez hasonlítjuk, mint Csaad, a Közép-afrikai Köztársaság, Kamerun, Gabon, amelyeknek együttes nemzeti jövedelme nem tesz ki évi 2,5 milliárd dollárt, akkor felmérhetők előteremtésének nehézségei.)

A zöld forradalomnak tehát nem valamilyen életképtelenség szegte szárnyát, csak a pénztelenség nehezedik rá ólomsúlyként: a regionálisan jelentkező pénztelenség, a pénzhiány ellenpólusán. Az Élelmezési Világkonferencia egyik fő eredménye éppen az, hogy az összefüggések világos felismerése következményeként az egyenlőtlenségek kiküszöbölésének szükségességére inti a világot. Erre dolgozott ki a konferencia tervet, amit annak főtitkára, Sayed A. Marei stratégiának nevez. Amint csupán Afrika két kiragadott jelenségének példáján láttuk, ennek a stratégiának az érvényesítéséhez nagyon sok taktikai sakkhúzásra lesz szükség.

Nagy Miklós

A dél-amerikai reformmozgalmak egy könyv tükrében

Napjaink állandóan és mind gyorsabb ütemben változó világában különleges helyet foglal el Latin-Amerika. A Rio Grandétól délre eső világot annak idején előszeretettel hasonlították forrongó vulkánhoz. A dél-amerikai spanyol gyarmatok felszabadulása a gyarmati iga alól nem vezetett társadalmi felszabaduláshoz. Elsősorban az angol kereskedelemnek kedvezett a gyarmati rendszer felszámolása, az utolsó évszázadban pedig az amerikai monopóliumok törtek előre s jutottak úgyszólván egyeduralomra Latin-Amerikában. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a kreol vezető réteg fokozatosan igazi oligarchiává fejlődjék. Egymást követték a katonai junták, a széles néptömegek érdekében azonban mi sem történt. Simón Bolívar, a *Felszabadító* föderációs álma sem vált valóra, egyes vidékek sajátosságai szerint külön államokká alakultak a dél-amerikai közösségek, nemegyszer véres háborút folytatva egymással.

A világméretű technikai, társadalmi és demográfiai forradalom Dél-Amerikát sem hagyta érintetlenül. Kuba példája éppenséggel nem maradhatott követke-

mények nélkül. Reformista megmozdulások sorozata bontakozik ki, hogy „megmozgassa a köveket”. És ezt a szólást itt a szó szoros értelmében idézzük, mert egy kővé merevedett társadalomnak a holtpontról való kimozdításáról van szó. Aki a közelmúltban megfordult egyik-másik dél- vagy közép-amerikai államban, s látta a város és vidék között tátongó szakadékot, a társadalmi, kulturális, anyagi és faji ellentéteket, rádöbbenhetett, hogy voltaképpen milyen kevés változás történt itt a limai vagy új-granadai alkirályságok ideje óta. Ezen akarnak változtatni azok a jószándékú államférfiak, akik ráeszméltek a visszamaradott struktúrából következő külső és belső kiszolgáltatottságra. Dél-Amerika sokmilliárdos profitot jelent a monopóliumoknak, ugyanakkor a lakosság 80-90 százaléka tudatlanságban és anyagi nyomorúságban él.

A latin-amerikai reformmozgalmakból a legérdekesebbnek és legjellegzetesebbnek a peruit kell tekintenünk, ahol 1968-ban népi származású katonatisztek egy csoportja vette kezébe a hatalmat, s az alapvető reformokra összpontosította figyelmét. Azért is érdekes ez, mert ha Peru múltját tekintjük, elmondhatjuk, hogy Atahualpa, az utolsó inka uralkodó óta csak a kreolok konzervatív rétegének történetéről beszélhetünk, a hegyek közé húzódott őslakosság élete megszűnt azonos lenni az országéval.

1969. június 24-én kikiáltják Peruban a földreformot, s ennek eredményeképpen 1700 000 hektár földet osztanak ki 80 000 parasztszalád között. Hangsúlyoznunk kell, hogy egy dél-amerikai agrárreform nem azonos más kontinensek földosztásaival; nemcsak évszázados társadalmi fal dől le a lakosság két rétege között, hanem szinte két világ találkozik, amely még nyelvében is különbözik egymástól. A perui parasztság, melynek egy része most földhöz jutott, azzal a kecsua és ajmara lakossággal azonos, mely az inka birodalom pusztulásakor a hegyek közé menekült, s ott tengődött mindmáig.

Hogyan jellemzi ezt az eseményt Peru új államelnöke, Juan Velasco Alvarado, a törvény kihirdetésekor*:

„Ma, az Indián Napon, a parasztság napján a forradalmi kormány megadja a nemzetnek azt a törvényt, amely mindörökké véget vet a társadalmi igazságtalanságnak, annak a kényszerűségnek, hogy milliók dolgozzanak idegen földön. Ezen a napon a forradalmi kormány nem üres ígérettel hódol a parasztságnak, hanem kielégíti igazságérzetét, amely az idők során oly sok vérontás közepette fejlődött ki. Mától a perui paraszt nem pária többé, nem az a javaiból kiforgatott nincstelen, aki a bölcsőtől a koporsóig nyomorúságban élt, és fiai jövőjét éppily reménytelennek látta. Jól tudjuk, hogy ennek a földreformnak lesznek és vannak ellenzői és gáncsolói. Ezek azok az előjogokkal rendelkező csoportok, amelyek gazdasági egyeduralmukat és politikai hatalmukat államelvvé tették. Ez az oligarchia veszélyeztetve látja eddigi hazafiatlan uralmát Peruban. Mi azonban nem félünk tőlük...”

A földreformot meghirdető, történelmi visszhangú beszédet reformok sora követi; a cukornádültetvények, rézbányák, vasutak államosítása, s ami talán a legfontosabb: Peru Állami Bankjának állami kézbe vétele, hogy a pénzintézetet ezentúl „a társadalmi reformok szolgálatába állíthassák”. A perui reformmozgalom baloldali jellegét talán leginkább az bizonyítja, hogy Alvarado elnök beszédeiben sűrűn hivatkozik Benito Juarezre, a mexikói forradalmár-elnök alapvető reformjai ugyanis utat nyitottak Mexikó fejlődése számára. (Juarez nevének sűrű fölemlítése nem véletlen, hiszen Mexikó — melynek egyharmadát száz évvel ezelőtt az északi szomszéd bekebelezte — ennek a kivételes egyéniségnek köszönheti, hogy ma Latin-Amerika egyik élenjáró országa.)

Ezek a reformok természetesen nem valósulnak meg zökkenőmentesen. A jobboldali társadalmi rétegek, melyek az amerikai monopóliumok védnöksége alatt eddig jól megtalálták számításaikat, mozgolódnak, terveket szőnek, lázadoznak, korántsem akarnak megalkudni a változásokkal. Peruban, éppen az újesztendő első heteiben nem is veszélytelen összeesküvéseket, puccskísérleteket lepleztek le. Teljes joggal állapíthatta meg Alvarado elnök legutóbbi beszédében, hogy e kormányellenes megmozdulások hátterében azok a társadalmi erők állanak, amelyeknek nem áll érdekükben az ország fejlődése, s nem hajlandók megalkudni a reformokkal.

A perui reformista junta éppen a legutóbbi megmozdulások és merénylettervek ismeretében arra a következtetésre jutott, hogy minden jószándékú és haladó szellemű réteg bevonásával alkotmányosan is meg kell vonni a követendő reformok irányvonalát. Ennek megvitatására és megszerkesztésére külön alkotmányjogi bi-

* Juan Velasco Alvarado: Peru pe drumul progresului. Editura politică. București, 1974.

zottságot alakítottak azzal a konkrét megbízással, hogy dolgozzák ki a sorra kerülő vagy végrehajtás alatt álló reformok elvi alapjait.

A perui reformmozgalom mellett említhetjük a venezuelait is, mely éppen napjainkban jutott el az ország erejét és további felvirágzását biztosító kőolaj-vállalatok államosításához.

A latin-amerikai reformmozgalmakat nem utolsósorban a mindinkább kiéleződő élelmiszer-, energia- és nyersanyagproblémák időszerűsége bontakoztatta ki. Ha az élelmiszer dolgában Dél-Amerika nincs is az afrikai és dél-ázsiai országok súlyos helyzetében, s ha lakosságának gyors emelkedése éppen hogy eleget tesz a fokozódó iparosodás követelményeinek, értékes ipari nyersanyagokért azonban mind nagyobb harc folyik, s ezeket a nyersanyagokat (kőolajat, színesfémeket stb.) ma már nem hajlandó az önkényesen megállapított áron kiszolgáltatni a monopóliumoknak. Ezt a törekvést fejezte ki az 1969. novemberi limai értekezlet is, amelyen a négy legfontosabb réztermelő és -exportáló állam — Peru, Chile, Zambia és Zaire — érdekeit és szempontjait hozták közös nevezőre. „A réz az ipari fejlődés egyik legfontosabb alapanyaga — mondta megnyitó beszédében Alvarado elnök. — Nem exportálhatjuk az eddigi feltételek mellett. Önök már első megbeszéléseinken megértették ezt... Közös célunk: megállapítani a nemzetközi rézkereskedelem követendő irányelveit...”

Hasonló, a gazdasági integrálódást célzó értekezletek követték egymást az elmúlt években, elősegítendő, hogy a gazdaságilag külön-külön még gyenge latin-amerikai országok egymást segítve, azonos érdekeiket fölismerve kiküszöbölhessék egyrészt a külföldi monopóliumok befolyását, másrészt az őket kiszolgáló hazai oligarchiák uralmát. 1972 nyarán a négy andesi ország (Peru, Columbia, Chile és Ecuador) egyezményt írt alá a columbiai Cartagenában. „Ez az egyezmény — a perui elnök megfogalmazása szerint — kifejezi a dél-amerikai földrészen mind szélesebben kibontakozó törekvést, hogy a külföldi tőkével szemben közös állásfoglalást dolgozzanak ki, és nincs messze az idő, amikor a latin-amerikai államok egyesítik erőfeszítéseiket, akaratukat és szándékukat...”

A dél-amerikai reformmozgalmak alapos átgondoltságát legjobban az érdekelt államok új pénzpolitikája bizonyítja. A monopóliumok uralmával mindeddig együtt járt a dollár egyeduralma is, a nemzeti valuták tökéletes háttérbe szorulása. A gyorsuló iparosodást, az államgépezet megerősödését mindinkább kiéleződő valutáris harc kíséri, melynek célja véget vetni a szinte állandósuló inflációs jelenségnek, az egymás követő pénzbeváltásoknak, a nemzeti pénznem névcsereinek, mindannak, ami a múltban a gyengén fejlett vagy fejlődő államok harcát jelezte egy szuperhatalom pénzügyi diktatúrája ellen. Mi sem jellemzőbb a helyzetre, hogy a ma már százmillió és a föld minden természeti kincsével rendelkező Brazília kiszolgáltatottságában szinte húszévenként hozta új meg új néven forgalomba, illetve váltotta s váltja be a pénzt (reis, milreis, cruzeiro); kereskedői, iparosai kizárólag dollárban számolnak és gondolkoznak. Ezért kivételes jelentőségű az Amerikaközi Beruházási Bank létrejötte mint első lépés a pénzügyi önállóság felé. A pénzügyi kormányzó 1971. május 10-én megbeszélésre ülték össze Limában, s megnyitó beszédében Juan Velasco Alvarado elnök így foglalta össze a bank előtt álló feladatokat:

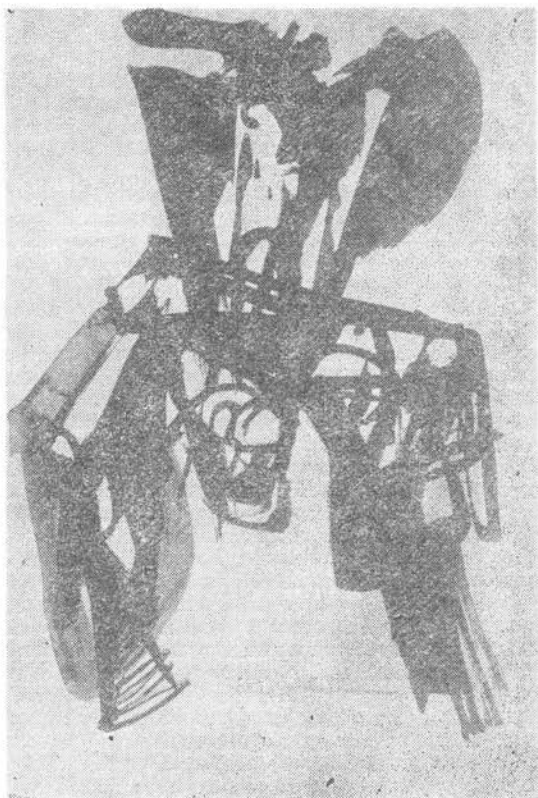
„Elismerjük a tőke jogát a haszonra, s ebben a megállapításunkban semmiféle opportunizmus nem vezet bennünket. Ellenkezőleg: reális felismerésből ered, melynek alapját forradalmi elméletünk gazdasági alapelve adja meg. Teljes garanciát jelent ez mindazoknak, akik beruházásokat kívánnak eszközölni nemzetgazdaságunkban — legyenek peruiak vagy külföldiek —, ha megértik és elfogadják a forradalmi kormány álláspontját. A beruházások, amennyiben jogosak, az elvesztélők számára biztosítják az őket megillető nyereséget. Ezeknek a beruházásoknak azonban szem előtt kell tartaniuk a perui gazdasági élet fejlesztésének szükségleteit, s profitszempontjuk nem lehet öncélú. Más szóval: elismerjük jogukat a megfelelő haszonra, a beruházásoknak azonban elő kell segíteniük Peru gazdasági és társadalmi fejlődését, következőképpen összhangban kell lenniük azokkal az alapvető átalakulásokkal, melyek országainkban végbemennek. Végképp lealkonyult annak a kornak, amikor a külföldi vállalatok kizárólag a maguk hasznára aknázták ki az ország kincseit. A magánvállalatoknak továbbra is fontos szerepük lesz, ám nem tarthatják ellenőrzésük alatt a gazdasági életet, s nem sajátíthatják ki annak minden hasznát... Gazdasági életét biztosítandó. Peru ezentúl elsősorban belső erőforrásaira támaszkodik. Gazdasági életünknek ez az új irányulása megmagyarazza azt is, hogy ezentúl az állam lesz az ország legfőbb

pénzügyi tényezője, s maga határozza meg és ellenőrzi a pénzügyi alapok felhasználását, maga közvetíti majd mind a belföldi, mind pedig a külföldi pénzügyi tranzakciókat.“

Románia Szocialista Köztársaság, külpolitikája alapelveinek megfelelően, fokozott figyelemmel kíséri a Latin-Amerikában végbemenő változásokat. Nicolae Ceaușescu elvtárs látogatása Dél-Amerikában jelentős mértékben elősegítette és megszilárdította politikai, gazdasági és művelődési kapcsolatainkat ezekkel az országokkal.

Ha figyelemmel kísérjük a fejlődés ütemét a gyengén fejlett és fejlődő országokban, joggal állapíthatjuk meg, hogy Latin-Amerika ezeknek az országoknak az élén jár; milliós nagyvárosaival, társadalmi és gazdasági reformjaival mindinkább áthidalja a közötté és a fejlett ipari országok között még fennálló jelentős különbséget. Az egymást követő gazdasági, pénzügyi és kulturális tanácskozások a latin-amerikai fővárosokban fokozzák a közös erőfeszítéseket, s kidolgozzák az újabb taktikai lépéseket a fejlődést fékező akadályok elhárítására. Ez az örvendetes változás nem utolsósorban azoknak a különböző árnyalatú, de következetesen a nép érdekeit képviselő reformmozgalmaknak köszönhető, melyek a konkvisztádorok által elpusztított egykori kultúrák romjain egy új, magasabb rendű műveltség és társadalom létrejöttén fáradoznak.

Korda István

Bencsik János: Pietà

1877

A XIX. század második felében beértek azok a feltételek, amelyek lehetővé tették a román nép évszázados törekvésének megvalósítását: a nemzeti függetlenség kivívását. A termelőerők fejlődése, a kapitalista termelési viszonyok térhódítása, az általános gazdasági, politikai és társadalmi haladás, az európai országok mellé való egyenrangú felcsatlakozás szükségessé tette a török fennhatóság megszüntetését, az önálló állami élet megteremtését.

A fejedelemségek egyesülése, az 1859-ben megvalósult államegység, majd az 1864-i földreform után a nemzeti függetlenség elnyerése vált történelmi szükségessé. És ehhez kedvezőek voltak a nemzetközi feltételek is. Törökország válsággal küzdött: a balkáni népek erősödő szabadságmozgalma belülről bomlasztotta a már amúgy is széthulló birodalmat. Minden diplomáciai erőfeszítés ellenére az állami szuverenitás elnyerése békés úton lehetetlenné vált. Az európai kormányok magatartása miatt Románia kénytelen volt saját erejére támaszkodva küzdeni politikai jogainak, határainak megvédéséért. Az állami függetlenség csak a harctereken vívható ki, vallotta az akkori román kormány, s az Oroszországgal való kapcsolatok erősítésén munkálkodott. 1877 áprilisában egyezmény jön létre a két ország között: az orosz hadsereg átvonulhat Románia területén, de ugyanakkor kötelezi magát arra, hogy tiszteletben tartja az állam politikai jogait és törvényeit, fenntartja és megvédi az ország határait. Az okmányok aláírása után néhány nappal a török hadihajók megkezdték Brăila, Calafat, Bechet, Oltenița, Călărăși bombázását.

Az ország népe a függetlenségi háború megindítását sürgette.

Május 9-én hangzott el a parlamentben Mihai Kogălniceanu történelmi jelentőségű nyilatkozata: „Függetlenek vagyunk, önálló nemzet vagyunk. Függetlenek akarunk lenni, a magunk életét akarjuk élni!”

A román nép évszázados óhaját fejezte ki. De figyelmeztetett is: „Be kell bizonyítanunk, hogy életképes nemzet vagyunk, és tisztában vagyunk hivatásunkkal; be kell bizonyítanunk, hogy tudunk áldozatot hozni annak érdekében, hogy megtartsuk ezt az országot, megőrizzük jogainkat gyermekeink számára is; ez a hivatás pedig a jelen pillanatban testvéreinkre és fiainkra hárul, akik életüket adják határaink megvédéséért.”

És a román nép bizonyított. 1877 tavaszán korszerű fegyverzettel ellátott, mintegy százezer főből álló, győzni akaró hadsereg indult harcba az ország függetlenségéért. A grivicai, plevnai, smirdani, rahovai, vidini csatákban a fölszabadulás eszméjétől fűtött csapatok harci tetteikkel bizonyították, hogy hűek az ősek hagyományaihoz, Mircea, Ștefan, Mihai Viteazul katonáihoz, a rovinei, vaslui-i, călugăreni-i ütközet hőseikhez.

A harcok jelentős véráldozatot követeltek. A halottakban és sebesültekben közel tízezer embert vesztett román hadsereg hősiességét Engels méltatta, elismeréssel adózott a korabeli angol, francia, orosz sajtó. A *Mémorial diplomatique* írta: a harcokban, amelyek vérről árasztották el Plevna környékét, az egész Európa csodálatát kiváltó hősiességgel küzdöttek a románok.

A San Stefanó-i, majd a berlini békekötés szentesítette Románia függetlenségét, Dobruzsza felszabadítását.

A gazdasági, politikai és szociális fejlődést gátló török iga teljes és végleges lerázása az egész román társadalom közös érdeke volt. De a meghatározó erő a falusi és városi néptömegek történelemformáló, következetes hazafiasságából fakadt, annál is inkább, mert a nemzeti függetlenség kivívását szorosan egybekapcsolták a társadalmi felszabadulást célzó törekvésekkel. A háború terhének orosz-lánrészét a parasztság viselte, ő hozta a legnagyobb emberi és anyagi áldozatokat. Az akkor még szervezetlen és kis számú munkásosztály s az iparosság sorából verbuvált katonák is legendás hősiességgel küzdöttek a harctereken. A szocialista körök lelkesen támogatták a nép igazságos háborúját, tagjaik közül sokan ön-

kéntesen jelentkeztek katonának. A függetlenség szent ügyéhez csatlakozott a közeposztály és a kispolgárság. Az értelmiségiek legjobbjai az írástudók hagyományos hazafiságával, fegyverrel a kézben vagy a leírt szó erejével támogatták a nemzeti eszme megvalósulását. A hazafiságra nevelő irodalom, festészet, zene legmaradandóbb alkotásai születtek ezekben az esztendőekben.

A függetlenségi háború erős visszhangot keltett az erdélyi románság körében is. Bizottságok szerveződtek, amelyek pénzt, ruhaneműt, egészségügyi cikkeket gyűjtöttek a fronton harcoló román katonáknak. A bánügyi, Küküllő menti, érc-hegységi falvakból önkéntes csoportok indultak a Kárpátokon túli testvérek megsegítésére.

Az ország függetlenségét a román nép vívta ki; bizonyította, hogy lehet sorának tudatos formálója, hogy képes történelmének menetét kicövekelni.

A győzelmet követő esztendőekben kedvező feltételek nyíltak a társadalmi, gazdasági, kulturális élet fejlődéséhez. A függetlenség biztos alapot jelentett a modern román állam kibontakozásához. Fellendült a kapitalista gazdálkodás, meg erősödött a burzsoázia, de ezzel egyidőben a munkásosztály is.

Románia népére, amely 98 esztendővel ezelőtt lerakta az állami függetlenség alapkövét, még sok megpróbáltatás várt, amíg eljutott napjaink valóságához, amíg megteremthette a maga szuverén államát. A két világháború közötti időszakban, amikor az uralkodó osztályok legreakciósabb körei — feltétel nélkül — idegen, imperialista hatalmaknak rendelték alá az országot, a munkásosztálynak s forradalmi pártjának jutott az a feladat, hogy átvegye és győzelemre vigye a nemzeti függetlenség zászlaját. A kommunisták pártjának jutott az a történelmi szerep, hogy kezdeményezője és vezetője legyen az 1944-es nemzeti antifasiszta és antiimperialista fegyveres felkelésnek, s a fasizmus megdöntésére mozgósítson minden társadalmi erőt.

Május 9. kettős ünnep; nemcsak népünk életének nagy jelentőségű dátuma, hanem a világtörténelemnek is nagy fontosságú határköve — a fasizmus feletti győzelem ünnepe. Az ünnepre készülve valljuk, hogy a 98 esztendővel ezelőtti, a nemzeti függetlenségért vívott harcokban elesett katonák és a harminc év előtti antifasiszta háború hősei rakták le a szocialista társadalmunk alapköveit.

Udvarhelyi Miklós

Magyarok és németek részvétele a Horia vezetete 1784–1785-ös felkelésben

Mind a román, mind a magyar polgári-földesúri történetírás egyoldalúan ítélte meg a Horia, Cloșca és Crișan vezetete 1784-es parasztfelkelést. Nem hangsúlyozta osztályjellegét, feudalizmusellenességét, a mozgalomnak csak nemzeti színezetet adott, úgy állítván be, mint az egész magyarság ellen irányuló lázadást.

Ismeretes, az 1784–1785-ös felkelés tömegét túlnyomóan az erdélyi szigethegységbeli román parasztság alkotta. Körükből indult ki a felkelés, és későbbi színtere is főleg ez a terület volt. Másrészt az egykorú forrásokból arról értesülünk, hogy bár a forradalmi központ környékén kis számú volt a más nemzetiségű lakosság, de ez is részt vett a mozgalomban. A felkelésnek pedig nemzetiségre való tekintet nélkül Erdély-szerte nagy visszhangja volt a jobbágyság köreiben.

Az alábbiakban a nemzetiségek részvétele szempontjából szeretnénk elemezni az 1784–1785. évi parasztmozgalmakat. Nem kívánunk azonban teljes és átfogó képet adni, hanem főleg azokat a mozzanatokat akarjuk feleleveníteni, amelyek a magyar és a német parasztság és bányászok részvételéről tanúskodnak.

Az erdélyi nemesi és fiskális birtokokon élő parasztság helyzete a XVIII. században egyre súlyosabbá vált. Nemegetszer az akkori törvényes szolgáltatásoknál is több terhet róttak ki rájuk. Az abszolutisztikus osztrák államrendszer a jobbágyok és nemesek ellentétéből politikai tőkét igyekszik magának kovácsolni, korlátozni akarja a magánföldesúri hatalmat, hogy állami adókkal még inkább megterhelhesse a jobbágyságot, lényegileg tehát még jobban kizsákmányolhassa őket. Mind élesebb formában jelentkezik a jobbágytársadalom és az uralkodó osztályok

közötti osztályharc. Kezdetben ez rejtett munkamegtagadásban, a birtok önkényes elhagyásában, a kormányzóság, a császári udvar, sőt a császár személyéhez küldött panaszok és követek küldésében, betyár csoportok szervezésében nyilvánult meg; ez után már csak a nyílt munkamegtagadás és a fegyveres felkelés maradt hátra.

A határőrség megerősítése érdekében egyes dél-erdélyi falvakban 1784 elején kísérleti katonai összeírásról rendelt el a császár. Ezt a rendeletet azonban a parasztság úgy értelmezte, hogy ez Erdély egész területére vonatkozik. A jobbágság körében uralkodó elégedetlenséget és a forrongó hangulatot még fokozták a Horia által Bécsből hozott hírek, melyek szerint a császár állítólagos rendelete értelmében a parasztok ezután nem kell hogy szolgáljanak a nemeseknek, hanem csak a császárnak. A jobbági terhektől való szabadulás reménye egész Erdély jobbágságát forrongásba hozta.

A hátszegi, fehérvári és orláti katonai parancsnokságoknál a jobbágyok tömegesen jelentkeztek határőrszolgálatra, és összeírásuk után hazatérve megtagadták a jobbági szolgáltatásokat. Örömről jelezte, hogy megszabadultak a jobbágság súlyos terheitől, az összeírtak vörös szalagot tűztek botjuk végére, és úgy indultak a katonai bizottságtól hazafelé.

Alsó-Fehér megyében a katonai összeírási mozgalom Herepe faluban kezdődött. A herepei román jobbágyok tíz követet küldtek Károlyfehérvárra (Gyulafehérvár akkori neve), ahol Ortmayer hadbiztos katonának írta össze őket, és megbízta a küldötteket, értesítsék az egész falu népét: jöjjenek papjuk vezetésével Fehérvárra katonának iratkozni. E hír a szomszéd falvakban, Heningsfalván, Strázsán, Demeterpatakán, Vingárdon futótűzként terjedt.

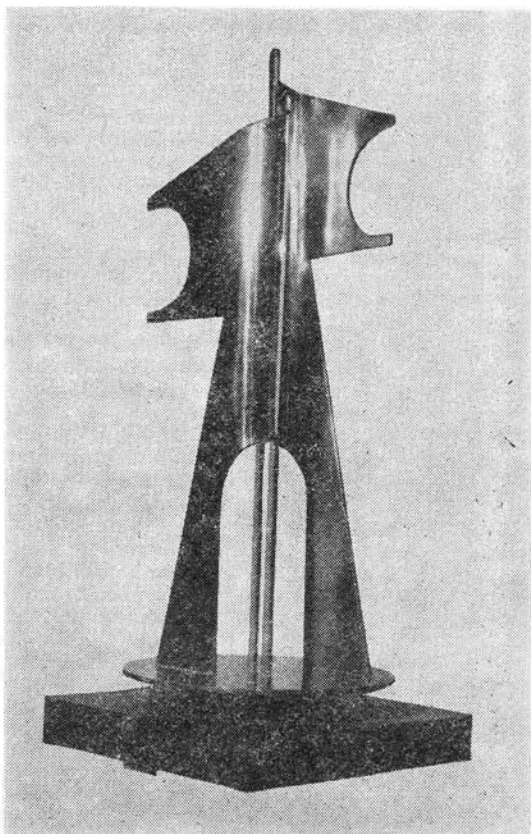
A katonai szolgálat lehetősége és e révén a jobbági terhektől való szabadulás reménye talpraállította a Fehér megyei szász jobbágyokat, a kisenyed-i járás, ún. springi esperesség falvainak lakosait is. A vingárdi szász jobbágyok a herepei románoktól hallották a katonának való iratkozás, a „conscriptio” hírért, s ennek hallatára ők is felbuzdultak. Andreas Nits és egy Rudolf nevű leszerelt katonája Fehérvárra ment, onnan a katonai összeírásra szolgáló űrlapot hozott, majd az egész falu népe katonának iratkozott.

A gergelyfai szász jobbágyok 1784. augusztus 24-én megtagadták a jobbági szolgáltatásokat gróf Gyulai Józsefné földesasszonynak. A katonának iratkozott jobbágyok a földesúr ispánjainak többszöri felszólítása ellenére sem voltak hajlandók többé jobbági robotra járni. Különösen Josef Giltsch, Petrus Freytag és Michael Rappelt jobbágyok tüntek ki öntudatos magaviseletükkel, és a földesasszony gazdaságának sok kárt okoztak. Gergelyfáján is, akárcsak Bervén, maga a szász pap írta fel a jobbágyokat katonának, ami Pallós Péter törvényszéki bíró jelentéséből kitérjük: „...Kis Enyedről jövő utamban Gergelyfáján az szász pap háza mellett jövén, láttam egy szin alatt az szász papot, talán az káplányával és három paraszt emberrel ott ülni és a pap dictált az káplánnak. Midőn kérdeztem, hogy mit dolgoznak, azt felelte az pap, hogy katonának irattják magokat az egész paraszt communitás, minden facultásokkal edgyütt.”

A bervei jobbágyok még elszántabban harcoltak földesuruk, gróf Gyulai Sámuel generális ellen. Ők is jelentkeztek Fehérváron a katonai összeírásra, mely után megtagadták szolgálatukat földesuruknak. Sárosi István gazdatiszt rémülettel jelentette Halmágyi István főkirálybíróknak és kormánybiztosnak: „...midőn pedig szorgalmaskodtam volna kihajtásra, az utcán bíróval edgyütt agyon akartak verni, melyről tégyen bizonságot a mostani falnagy [bíró] Hermán Andris.” A jobbágyok felprédálták a földesúr allodiális kaszáloját és egész határát.

Természetesen nemcsak a vingárdi, gergelyfai és bervei szász jobbágyok, hanem a környék összes falvainak jobbágsága is forrongott, mely Csató Ferencnek, a kisenyed-i járás szolgabírójának jelentéséből tűnik ki a legjobban: „...minemű reménytelen láрма történt a contribuens nép között ezen nemes vármegyének az itten körüllevő helységekben... szüntelenül folyó rendkívüli láрма.” Kisenyed és Girbó román, Buzd, Spring, Gergelyfája, Vingárd szász jobbágsága „egész communitásuk individuatim Károly-Fehérvárra mentek a militaris tiszt uraknál katonának iratkozni”. Jelenti továbbá, hogy „az rendetlen szabadság annyira felzavarta őket, főként némelyeket, hogy sem a nemes vármegye részéről való diszposícióknak, sem pedig a földesuraiknak engedelmeskedni nem akarnak”. A földesurak panaszkodnak a szolgabíróknak, hogy hajtsa engedelmességre embereiket, de ő ezt nem cselekedheti, nincsen senki segítségére, „egyek lévén bírók és gornnyokok [hajdúk] a többiekkel”.

A katonai összeírás és a kezdődő paraszti mozgalmak híre fokozott osztályharcra bátorította a Küküllő megyei román, magyar és szász jobbágyokat is, akik sok helyen megtagadják a munkát. Gróf Bethlen Sándor küküllői főispán a vizsgálati bizottságnak tett jelentése szerint: „Elharapózott a parasztnak nagy lármája.

Jecza Péter: Emlékezés

kezem alá bízott nemes vármegyében is, úgy annyira, hogy lehet tartani a szomorú történekről, szüntelenül gyűlést tartanak, csoportoznak, engedetlenkednek mind vármegye tisztjeinek, mind földös uraknak..." Jelenti továbbá, hogy a szépmizei szász jobbágyok kiűzték földesuruk jószágait a legelőkről, mely példát a bonyhai magyar és román jobbágyok is követték.

Pfefferkorn generális találkozott Szancsalon egy 100 főt meghaladó román és szász jobbágyokból álló csoporttal; Fehérvárra mentek katonának iratkozni. A tábornok kérdésére, hogy miért mennek oda, az alsóbajomi szászok azt felelték: ők is katonák akarnak lenni, mert a földesúr ispánja embertelenül bánik velük, úgy annyira, hogy már több jobbágy meghalt az elszenvedett verések következtében, egyiket éppen aznap temetik.

Erdélyben a XVIII. század talán egyik leghosszadalmasabb perét a Küküllő vármegyei ún. tizenhárom szász jobbágyfalu népe folytatta földesurai ellen. A jobbágyok már évtizedekkel azelőtt felmondták földesuraiknak és a megyetiszteknek a szolgálatot, perük azonban még 1784-ben sem fejeződött be. Keserűen jegyezte meg a főúri származású Teleki Domokos, hogy „e falvak lakosai szászok voltak ugyan, de a románokkal közkézre dolgoztak“.

A Hunyad, Alsó-Fehér és Küküllő megyei román és szász jobbágyok példáját követve mozgásba lendül a Torda, Kolozs és Alsó-Fehér megye más vidékén lakó román és magyar jobbágyok is. A Maros mentén a kapudi jobbágyok voltak az elsők a katonai szolgálatra jelentkező parasztok között. Tamás Mihály kapudi jobbágy Tövisen találkozott a lőrincréveikkel, biztatta őket, hogy irassák fel magukat katonának. A lőrincrévi román és magyar jobbágyok földesúrelleses akciói 1784. augusztus havában kezdődtek el. A faluban kapudi emberek jártak, és hírül adták, mindnyájan menjenek katonának, mert akkor katonai „iurisdictio“ alatt és szabadon élhetnek, dézsmát nem kell fizetniük. A falu lakossága megbízásából Szabó István, Bárdi István és Nicolae Chilut augusztus 15-én Fehérvárra

ment, ahonnan azt az üzenetet hozta, hogy induljon az egész falu népe fegyverért, „sőt közönséges hír volt közöttek, hogy végre adnak a parasztnak is fegyvert, hogy a nemes embert az országból kikergessék“. A küldöttek állítólag azt az utasítást kapták Fehérvárt, hogy még 15 napig dolgozzanak földesuraiknak, mely idő alatt az ország egész népét „conscribálják“, azután pedig „a szabadságot megkapják, az allodiális szülőket, szénaréteket, láb búzaföldeket egymás között felosztják“.

A Torda megyei Marosdéscsén a nagyenyedi református kollégium jobbágysai, Costan Popa román pap és Varga Sámuel bíró vezetésével, ugyancsak mozgolódtak. A falu népe augusztus 15-én összegyűlt, és elhatározta: többé nem robotol, és Varga Sámuel, Petre Domburant, Eftimie Marant Fehérvárra küldte követnek, a katonai összeírás ügyében. Az urasági bíró, Gheorghe Olteanu nem akart részt venni e mozgalomban, mire azzal fenyegették meg, hogy „kihányják“ a faluból. A miriszlói román és magyar jobbágyok a décseiektől értesülvén, szintén katonai szolgálatra akartak iratkozni, azzal fenyegetve meg ott is az ingadozókat, hogy „kihányják“ a faluból, aki nem iratkozik fel. Szóke István falusi bíró gyűlést hívott össze, „falutgyűjtetett“, s három embert: Kovács Istvánt, Nicolae Ciombordant és Simion Popát rendelték Fehérvárra követnek. Az „úr dolgát“ többé nem végezték.

A jobbágymozgalmak megtorló intézkedéseket váltottak ki az elnyomó osztályok körében. A földesurak és gazdatisztjeik különösen a fegyver alá jelentkező paraszttal bántak kegyetlenül. A lapádi magyar jobbágyok nevében Szász András ezért jogosan üzeni a nemeseknek: „Csak szépen bányanak uram ketek, mert ha ki adják a lándsákat, mi is megfelelőünk.“

A Mezőséken is elterjedt a katonai összeírás híre. Kendilónán a jobbágyok Istvánfi György káplárnál iratkoztak fel, a lekencei fuvarosok Szászpéntekig vitték a hírt. Radnót, Dég, Péterlaka vidékéről együtt mentek a román és magyar parasztküldöttek Fehérvárra katonának iratkozni. Ahol a pap nem ment velük jószántából, ott erőszakkal magukkal vitték, amint Fehéregyháza példája is mutatja.

A katonaság egyelőre nem avatkozik a mozgalomba, ellenben a gubernium Alsó-Fehér megyébe küldi Halmágyi István maroszéki királybíró a történetek kivizsgálására. Boda Ferencet és Zeyk Andrást Hunyad megyében bízzák meg a parasztok lecsendesítésével, Gedeon Nichitici szebeni ortodox román püspök pedig Zaránd megye területén fáradozik a kedélyek lecsillapításával. A guberniumnak küldött jelentésében Halmágyi azt javasolja, hogy a román görögkeleti vallású püspök a nép lecsendesítésére kötelezze a papokat, továbbá mivel egyes falvakban a magyar és a szász jobbágyok is katonának iratkoztak, utasítsák a magyar és a szász püspököt is, nyújtsanak segítséget a parasztok megnyugtatóhoz, Preiss katonai parancsnoknak pedig elrendelték azt, hogy szüntesse be a parasztnak katonai összeírását.

A jobbágyok azonban már nem bíznak az ország politikai és egyházi vezetőiben, de még hisznek abban, hogy a császár támogatja őket.

Az erdélyi szigethegységi bányák tulajdonosa részben a fiskus volt, részben magyar nemesek vagy a kialakulóban lévő erdélyi polgárság. A bányavidéki jobbágyok zöme román, de dolgoznak itt magyar és német bányászok is, akik román sorstársaikkal együtt szenvedik a feudális zsarnokságot és a kezdődő tókes elnyomást. Ribiczei Adám bányában például együtt dolgozik Petru Hut és Czercz János. A bányatulajdonos egyformán kizsákmányolta Olajos György bánya felügyelőt, Adam Avram bányamestert, Zaláni Ferenc és Kovács Lőrinc bányászokat, akik együttesen panaszkodnak uruk ellen. Szász Ferenc, Fülöp István, Kádár Márton és Deák János, az aranyoszéki Várfalváról elszármazott bányászok már 1770. szeptember 29-én jogaikat követelik.

Georg Harcsek drezdai származású német bányamestert (hutman) 1784. augusztus 26-án azzal vádolják, hogy katonának írta össze a tekerői és kismási bányászokat, s ezért Zalatnán elítélik és bezárják.

A katonai összeírás híre eljutott a zalatnai kincstári uradalom és az egykori Zaránd megye területére is. Különösen az addig szinte szabadparaszti kiváltságokat élvező zalatnai uradalom jobbágysai érezték meg a hirtelen fokozódó kizsákmányolást. Minden addigi kiváltságuktól megfosztották őket, súlyos adóterheket róttak ki rájuk.

A környéken élő és már korábban is szervezkedő jobbágyok 1784. október 31-én tartott gyűlésükön elhatározták, hogy Zalatnán át Fehérvárra mennek, és katonai szolgálatra jelentkeznek. Hunyad megye szolgabírói és hajdúi ezt meg akarták akadályozni, ezért a parasztnak egyik vezérért, Crișan elfogták. A jobbágyok azonban kiszabadították vezetőjüket, és néhány szolgabírói csatlósikkal együtt megölték, másokat megfutamítottak. A tiszteknek ez az erőszakos eljárása volt a Horia-felkelés kirobbanásának közvetlen oka és kezdete. Ekkor az itt összegyűltek

már nem Fehérvárra mentek katonai összejárára, hanem ellenkező irányba, Brád felé indultak a nemesek ellen.

I. Tóth Zoltán történész helyesen állapítja meg, hogy a Horia-féle felkelés antifeudális, tehát osztályjellegű volt, és nem egy nemzetiség ellen irányult. A feudalizmus erdélyi képviselője a vármegyék területén főleg a magyar vagy elmagyarosodott nemesi rend volt. A Horia-felkelés, bár az állam birtokán robbant ki, mégis az egész feudális osztály ellen irányult, ezért a megyei magánföldesúri birtokokra is kiterjedt.

A lázadó jobbágyok programja és célja a nemesség és kiváltságai teljes megszüntetése volt, ez kitűnik a felkelők Hunyad megyééhez, közelebről Déva városához intézett felhívásából:

1. Hogy a nemes vármegye minden possesorival edgyütt a kereszt alá esküdjgyék, magzatjaival edgyütt.
2. Hogy a nemesség többé ne légyen, hanem a ki hol kaphat királyi szolgálatot, abból élyen.
3. Hogy a nemes possesorok a nemes jószágbul végképpen kivegyék hatalmukat.
4. Hogy a nemes földek a köznép között a következendő császárnak parancsolata szerint fel osztassanak.
5. Hogy szintén olyan adót fizetők légyenek mint az köz contribuens nép.
6. Ha ezekre a Tábla és possesorival reá áll, békességet ígérünk, melyeknek jeléül a várra és város végére és más helyekre fejér zászlókat fel állítani kívánunk.

Egyes források arról tesznek említést, hogy a felkelő parasztok fegyveresen támadtak nemesre, „nemtelenre“ egyaránt, ez azonban úgy értelmezendő, hogy a parasztok nemcsak a nemeseket, hanem a „nemtelen“, vagyis a nem nemes osztályhoz tartozó kizsákmányolókat, így a magyar, görög, örmény és román bérllőket, kereskedőket, sőt az áruló gazdag parasztokat is ellenségüknek tekintették, és ellenük is küzdöttek.

A felkelés eseményei csak megerősítik, hogy a román paraszt „magyar“-on nem a magyar a népet, hanem a magyar nemeseket, udvarbírákat, gazdag polgárokat, tehát az uralkodó társadalmi osztályhoz tartozókat értette. Erre utal a magyar és a német bányászok magatartása is.

Az abrudbányai magyarok közül sokan Szentpéteri és Miske vezetésével a felkelőkhöz csatlakoztak, és együtt támadtak a nemesekre. Szabó Pál Ferenc magyar bányász Onul Almaşan bányász-parasztvezér társa és csatlósa, Mathiás János pedig Rus Ioan mellett a felkelés egyik vezéralakja.

Hasonló módon viselkedtek a német bányászok is. Prunettert, az aranyosbányai domínium adminisztrátorát azzal vádolták, hogy 1784. november 14-én felkelésre buzdította a bányászokat. Prunettert a vádirat harámbasának, azaz betyárvezérnek nevezi.

A magyar és német bányászok magatartása már ekkor megmutatta, hogy a kialakuló proletariátus élosztagának, a bányászságnak, függetlenül nemzetiségétől, a szegényparasztsággal karöltve kell harcolnia a feudális elnyomás ellen.

Említésre méltó, hogy magának Horiának az íródeákja egy abrudbányai unitárius magyar, Marcsi Sámuel, kinek már régebben kapcsolatai voltak Horiával és a forrongó jobbágyokkal, s már a felkelés kitörése előtt több panaszlevelet fogalmazott, illetve írt a császárnak.

A felkelés más megyékre is kiterjedt, és mind több parasztot ragadt magával, nemzetiségre való tekintet nélkül. 1784. november 17-én Csató Ferenc szolgabíró jelenti, hogy a román és szász lakosságú kisenyedi járásban is felütötte fejét a lázadás, s a felkelő parasztok Karácsonyfalvára indultak. A román és a magyar parasztok szolidaritására és a magyar jobbágyok aktív részvételére a legtöbb példát Torockószentgyörgy szolgáltatta; ez volt ugyanis az egyetlen magyar lakosú falu, ahova Horia hadai eljutottak. A felkelők közeledténél hírére a nemesek elmenekültek Szentgyörgyről, a magyar jobbágyok többsége pedig csatlakozott a román felkelőkhöz, együtt dúlták fel a nemesi udvarházakat. A magyar parasztok nem érezték együtt a velük egynemzetbeli urakkal, ami kitűnik Sárdi István torockószentgyörgyi unitárius pap tanúvallomásából: „En tit. praefectus uramnak javallám ezen szóval: Uram, költse fel kegyelmed Torockót és Szentgyörgyöt, s resistálni kell. Melyre bizonyos nem vagyok benne, praefectus uram-é vagy udvarbíró uram, valamelyik azt felelé: Jó volna, ha a nép hűségéhez bizhatnánk.“ Mivel az urak meggyőződtek annak ellenkezőjéről, „azzal onnat elszéledénk ki-ki portékáinkat

dugdosni". Rendkívül érdekesen világítja meg a torockószentgyörgyi jobbágyok forradalmi hangulatát a következő tanúvallomás: „Hogy az catholicum templomra másokkal edgyütt a detentus Járai Mihály fia is elment volna, hallottam, de az reformatum templom felveretésekor ottan jelen lett volna nem láttam; hallottam pedig bizonyosan, keresvén a református papot, ezeket kiáltozta, *hogy ő sem nem pápista, sem nem kálvínista, sem nem unitárius, hanem kuruc.*“ A felkelők egyik torockószentgyörgyi vezére, Kováts Istók e szavakkal buzdította a népet: „Jertek, mert nem lesz többé úr soha többé Szentgyörgyön.“

A magyar parasztok közül többen a felkelő paraszthadak vezéralakjai lettek, így Rátz Mihály, ifjú Járai János, a torockói Csonka Rátz János. A mozgalom leverése után mindhármukat halálra ítélték, ezt a büntetést azonban később hőrtönbüntetésre és megbotozásra változtatták át.

Torockószentgyörgy példája kétségtelenül igazolja a Horia-felkelés nemzetek feletti, antifeudális osztályjellegét. E felkelésnek Erdély minden nemzetiségű jobbágyára óriási hatása volt.

Néhány, Abrudbányán járt bánffyhungyadi jobbágy azt hallotta, hogy a felkelők tíz nap múlva Hunyadon lesznek, és az otáni nemességet is megleckéztetik. Egy cigány szerint Abrudbányán igen jó hírek vannak, oda most a kuruc idők tértek vissza. Egy tasnádi hír szerint a krasznai nép, köztük a magyarok is, örömmel várják a felkelőket. Horiának valóban terve volt fellázítani Kalotaszeg és Szilágy népét is. A felkelés alatt a jobbágyok között egész Erdélyben valóságos legendák terjedtek el a paraszti hadak tetteiről.

A Torda megyei jobbágyok megtagadják a királyi adók fizetését, és készek csatlakozni a Hunyad és Alsó-Fehér megyei felkelő parasztokhoz. A jobbágyok hetenként csak egy napig akarnak földesuraiknál robotolni, egyes jobbágyoknál rejtett fegyvert találtak. A Mezőségeen és a Maros mentén forrongó a hangulat, a munkamegtagadások napirenden vannak, új lázító tartalmú dalok születnek. A pókai és toldalági nemesek 1784. december 3-án jelentik a megyének, hogy nemcsak a román, hanem a magyar jobbágyok is fenyegetik a nemességet, és egy nemesi felkelőkből álló egységet kérnek Pókára. Marosbogáton és Marosludason a magyar és a román jobbágyok együtt várják a felkelőket. Nagyon bátrak és elszántak, különösen azok, akik már katonának iratkoztak.

Adatunk van arra, hogy egy-egy „bocskoros nemes“ a felkelőkkel rokon-szenvez, megtagadja a nemesi hadba való állást. Így Stoica Macarie kápori román nemes és a széplaki Vészi János libertinus.

A fentiekből látható, hogy egész Erdély jobbágynépe forrongott, a felkelés számos más vidéken is kitörhetett volna, különösen, ha Horia paraszthadai oda is eljutnak. Az Erdélyi-medencében azonban nem alakult ki lázadási góc, nem valósult meg az egész Erdély parasztságát összefogó általános felkelés. A nemesség közben felfegyverkezik, és a katonaság is akcióba lép. A felkelők fegyverszünetet kötnek, ami a lázadás kezdeti lendületét kétségtelenül mérsékelte, és terjedését gátolta.

A nemesek már a felkelés idején, de különösen leverése után megtorló intézkedésekkel egyformán sújtották a román, magyar és szász jobbágyokat. Kolozs megyében több mint 300 parasztot fogtak el, közöttük sok magyar nemzetiségűt is. Egykorú feljegyzések szerint az 1784. évi „zenebonában“ elfogott lázadó parasztközött volt Boros István, egy „lappangó“, tehát bujdosó jobbágy, református magyar. A torockói völgyből közel 140 embert fogdostak össze. Kolozs megyében a bosszúra éhes nemesség 17 felkelőt ítélt halálra, köztük a következő három magyart: Rác Mihályt Torockószentgyörgyről, aki habár „ut hungarae gentis esset excursarius videatur“, „nem volt jobb, mint a többi“; Csonka Rátz Jánost Torockóról és ifj. Járai Jánost, Thorotzkay Zsigmond földesúr 25 éves lakatosát.

A felkelés után a még le nem csillapodott hangulatot ismét lázba hozta az újonnan kihirdetett úrbéri rendezés, nagy visszhangja volt a parasztközött különösen a jobbágyok számára biztosított szabad költözködési jognak. Huszár Sándor báró és Teleki Mihály panaszolják, hogy a dedrádi szász jobbágyok nagyon nyugtalanok. Ezért a megyei tábla az alispánt 12 katonával a parasztközött „pacifikálására“ rendelte ki. A templomból kijövő jobbágyokra törtek, akik azonban ellenálltak, és csak riasztó puskalövések után tudták a vezéreket elfogni. A gubernium ugyan jóváhagyta ezúttal ezt az eljárást, de a jövőben mégis „békésebb“ eszközöket ajánl a paraszti ellenállás letörésére. A felsőidecsi és dedrádi szász jobbágyok lecsillapításával a megye Beck kapitányt bízta meg.

Bornemissza János báró 1785. október 6-án panaszodik a megyének, hogy a görgényi uradalmi jobbágyok, főleg pedig a petelei szász jobbágyok „új időket szaglászván”, nem akarnak jobbágyi szolgáltatásokat tenni.

A román és a magyar jobbágyok Bonchidán is ismételten megtagadták a szolgálattelvést.

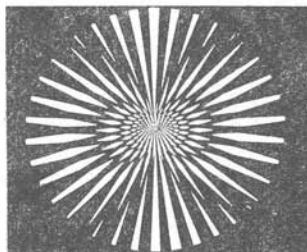
A felkelés, bár nem győzhetett, de óriási visszhangot keltett mind belföldön, mind külföldön. A megrettent nemesség minden öntudatos jobbágyban egy új Horiát látott, és politikájának mindinkább főcéljává válik a jobbágyság féken tartása. Jean-Pierre Brissot, a francia polgári forradalom egyik jelentős alakja *A népek egy barátjától II. József császárhoz* című nyílt levelében igazságtalannak mondja a császárt, amiért a parasztokat, és nem a nemeseket büntette meg; szerinte Horia parasztjainak is jogukban állott elnyomóik ellen fellázadni, akárcsak minden más elnyomottnak.

A fenti adatok újabb bizonyítékai annak, hogy a dolgozó nép érdeke nemzetiségre való tekintet nélkül ugyanaz volt, és vállalva harcolt a közös osztály-ellenség ellen.

Binder Pál

IRODALOM

1. Binder, Paul—Cimpeanu, C.: Zur Beteiligung der ungarischen und deutschen Bevölkerung Siebenbürgens zu dem Bauernaufstand unter der Führung Horeas — 1784. Forschungen zur Volks- und Landeskunde, 1963. 6. 152—157.
2. Densuşianu, Nicolae: Revoluţiunea lui Horea în Transilvania şi Ungaria 1784—1785. Bucureşti, 1884.
3. Göllner, Carol: Muncă şi năzuinţe comune. Din trecutul populaţiei germane din România. Bucureşti, 1972.
4. Gündisch, Gustav—Kroner, Michael: Die Folgen der ursprünglichen Akkumulation für die sogenannten Dreizehn Dörfer. Forschungen..., 1963. 59—90.
5. Halmágyi István Naplói (1752—1753; 1762—1769) és Iratai (1769—1785). Közli Dr. Szádeczky Lajos. Magyar Történelmi Évkönyvek és Naplók a XVI—XVIII. századból IV. Magyar Történelmi Emlékek. Írók 38. Budapest, 1906.
6. Neamţu, Al.: Situaţia minerilor de pe domeniul Zlatna şi participarea lor la răscoala populară de sub conducerea lui Horea (1784—1785). Studii de istorie IX. 1956. 2—3.
7. Prodan, David: Răscoala lui Horia în comitatele Cluj şi Turda. Bucureşti, 1938.
8. Teleki Domokos, id. gróf: A Hóra támadás története. Pest, 1865.
9. I. Tóth Zoltán: Mişcările ţărăneşti din Munţii Apuseni pînă la 1848. Bucureşti, 1955.

Hangtalan beszéd

A szobában dolgozom, viszonylag csend van. A beszűrődő távoli zörejek nem jutnak el tudatomig. Most közeli motorzúgás, a kutyám csahol, csapódik a kapu, a motorhang és a kutyacsaholás erősödik, majd megszűnik; s az előszoba ajtónyílásában megjelenik egész hosszában a fiam. A látványra már percek óta előkészülhettem, hiszen az ismerős hangok bevezették.

Ez az előkészület teljesen hiányzik a földön élő hétmillió süketnél, akik a hangok világán kívül élnek. Náluk minden kép hirtelen, bevezetés nélkül jelenik meg.

Néha bosszant bennünket a nagyvárosok zaja, és a hegyek csendjére vágyunk. Ilyenkor szinte irigyeljük azokat, akiknek örök csend jutott osztályrészül. De kapcsoljuk csak ki a televízió hangját. Bár óriási az előnyünk a „nem hallókkal” szemben, hiszen felhasználhatjuk az életünk során szerzett tapasztalatot, ismeretanyagot, talán tudunk is valamicskét olvasni az emberek ajkáról és arcáról, és mégis! Hiába feszítjük meg agyunkat, hogy az élénk táruló némafilmből összerakjuk a valóságot. Csak széteső részeket fogunk fel, s agyunk nemegyszer tévesen tölti ki a hiányzó részleteket. Pedig mennyi ismerettel rendelkezünk, hány könyvet olvastunk, hányféle tájat láttunk, hányféle embert, állatot, növényt ismerünk!

Már Arisztotelész megállapítja *A lélekről* írott munkájában, hogy „Aki süketen született, az néma lesz”, „A vakon született értelmesebb, mint a süketnéma” — ebből levonja a következtetést, hogy a hallás értelmi tevékenységet igénylő érzék. Később bebizonyosodott, hogy a hallás a beszéden keresztül a magasabb pszichikai folyamatokat befolyásolja, tehát döntően hat az ember intellektuális fejlődésére.

A süket gyermek érzékelési folyamatai, a hallást kivéve, hasonlóak a normális gyermekéhez. A jelnyelv, az arcjáték finom és gyors mozdulatainak érzékelésében fölülmúlják a hallókat.

Ép érzékű embernél a valóság érzékelése több analizátor együttes működésével történik. Például látjuk a tengert, halljuk morajlását, érezzük jódos, sós szagát, ízét, hőmérsékletét. Ezek az elemek együtt teljes képet alkotnak. A felidézésnél pedig egyetlen sajátság alapján képesek vagyunk felidézni az egészet.

Régen megállapított tény, hogy az épen maradt érzékszervek átveszik a sérültek feladatainak egy részét. Így a süketeknél a látás és a vibrációs érzéklés több és változatosabb szerephez jut, mint a hallóknál, ez végzi a kompenzáló szerepet. A kompenzáció azonban nem spontán folyamat, hanem az oktató-nevelői munka eredménye.

Hazánkban tizenhatezer süketnéma van. Ebből 7000 az iparban dolgozik, ennek 50%-a a faiparban. 12—13% különböző munkaérdemrendeket kapott, vannak köztük olyanok, akik egész sor érdemrendet viselnek az ünnepélyes egyesületi gyűléseken. Kolozsváron 1012 16 éven felüli süketnémat tart nyilván az egyesület. Ezekhez járul még, hogy Kolozsváron három süketnéma-iskola működik, két tizosztályos általános és egy szakmai iskola. Tanulóik nyilván 16 évnél fiatalabbak. De csak egy érrettségizett és egyetlen süketnéma egyetemi hallgatóról van tudomásom Kolozsváron. Ezekből az adatokból kitűnik, hogy hasznos tagjai társadalmunknak, de inkább a gyakorlati, mint az intellektuális munka területén.

Óvodák, általános iskolák és szakiskolák elég bő hálózata áll rendelkezésükre. Kolozsváron magyar tannyelvű általános iskola is van a süket gyermekek számára.

Hogyan oktadjuk őket?

A süketek oktatásának első úttörőitől — P. Ponce (1508—1584), J. P. Bonnet (1579—1633), J. Wallis (1616—1703), S. Heinicke (1727—1790) — napjainkig tartja magát a szurdopedagógia egyik alapelve, mely érdemesnek tartja a süketet a hangos beszédre oktatni, mégpedig a következő okok miatt: érintkezhet a hallókkal, ismereteket szerezhet és kialakulhat szönyelvi alapon való gondolkodása. A hangos beszéd oktatása nehéz, tanárnak, gyermeknek egyaránt fásztzó. Újabban technikailag fejlett iskolákban elektronikus eszközökkel teszik láthatóvá és tapinthatóvá a hangot. A legkisebb hallásmaradványt is felhasználják. 1953—1960 között a jugoszláv Guberina felkutatta a testnek azokat a felületeit, melyek a fül vagy a hallóideg károsodása esetén a legérzékenyebbek a hangrezgésekre. Ezeket az eredményeket sikeresen használta fel az oktatásban.

Intézetekben a süketet megtanítják a beszéd pontos megfigyelésére, saját hangképzésének tudatos ellenőrzésére. A süket a beszédet a beszélő szájáról olvassa le, saját beszédét pedig kineztezissel ellenőrzi. Megtanítják a kifejezési formákat, az írást, az olvasást, később a nyelvtant, a számtant, a földrajz, természetrajz, történelem alapelemeit is.

A süketek és hallók beszéde azonban nemcsak abban különbözik, hogy a süket torzítja a hangokat, de abban is, hogy a süket szókinccse nagyon szegény (15 perces szabad asszociációval az I. osztályban 45, a VIII. osztályban 137 szót találtak süket gyermekeknél). Ezenkívül a süket nem tud megbirkózni a viszonyítással. Ez utóbbi a jelnyelv hatását mutatja. A mondatok egyszerűek, ez még nem lenne baj, de a szórend is merev, sztereotip. A beszéd tárgyát ismételtelen megjelöli. Ezért a mondanivaló gondolati folyamatossága töredezett. A süket nem érti meg, hogy az újabb állítás mivel viszi a gondolatot, amit már nem kell kifejeznie; mit kell hangsúlyoznia, mit kell elhagynia.

Kérdéses, milyen a süketnéma-k gondolkodása és kifejezőmódja?

Gondolkodásuk nonverbális, eredeti kifejezőmódjuk a jelnyelv.

A nonverbális gondolkodásban a gondolkodási folyamat konkrét képek, szenzomotoros egységek, mozdulatok analízise és szintézise útján valósul meg. A problémahelyzet vagy -megoldás nem tevődik át fogalmi, szóbeli, nyelvi szintézisre. Ilyen gondolkodás a hallóknál csak a beszéd megtanulása előtt létezik. A beszéd szorosan egybeépül a konkrét, első jelzésű rendszerrel, így később a képszerű vagy fogalmi helyzetek még kísérleti helyzetben is nehezen különíthetők el a hallóknál.

A süketek nonverbális gondolkodásának mechanizmusáról csak olyan feladatokkal győződhetünk meg, melyek verbálisan nem fogalmazhatók meg. Ilyen feladatok: különböző ábracsoportokban megállapítani a közös elemet, vagy szín, nagyság, forma, rendeltetés szerint csoportosítani különböző tárgyakat, vagy eszközök segítségével manipulációs feladatokat végezni. Ilyen vizsgálatokra csak a XX. században került sor, előbb a húszas években, majd a század második felében: Az ilyen típusú vizsgálatokból azt a következtetést vonták le, hogy *a süket nonverbális absztrakciós készsége potenciálisan nem sérült, de fejletlen*. Ebből következik, hogy a süketek oktatásával foglalkozó halló ember több figyelmet szenteljen a süket gyermek nonverbális gondolkodásának, különösen az alsóbb osztályokban, ahol a szókinccs nagyon kicsi, de lehetséges a logikai felosztás, soralkotás, osztályozás, általánosítás, az általánostól a különböző elkülönítése, vizuális és motorikus érzetek alapján. Ez természetesen nem jelenti a hangos beszéd fejlesztésének elhanyagolását.

C. P. Timofte román szurdopedagógus (1942) hangsúlyozza a süket nonverbális gondolkodását: „Ha a süket gyermek nem beszél, ez nem azt jelenti, hogy nem gondolkodik.“ A süketek másképp oldják meg a gyakorlati feladatokat, mint a hallók. Az életkor előrehaladásával a szerzett tapasztalatok és az oktatás segít csökkenteni a hallókkal való különbséget. Néha felül is múlják a hallókat, hiszen fejlett vizuális érdeklődésük, próbálkozó kedvük, szorgalmuk bizonyos kompenzációt biztosít. Ha munkájuk vizuálisan áttekinthető, újításra is képesek. Ezt bizonyítják a süketek munkaérendjelei és a süket Rejtő Ildiko olimpiai aranyérme.

A süket első kifejezőmódja a *jelnyelv*. Ez mozdulatokkal való megelevenítés. Nagyon ősi kifejezőmód, gyökerei az állatvilágba nyúlnak. Ha figyelmen kívül hagyjuk az egyes állatoknak azt a magatartását, hogy vegyi anyagokat bocsátanak ki védekezéskor, vagy éppen csalogató anyagokat az ellentétes nemi partner számára, ha nem vesszük figyelembe a násztáncokat, az állatok gondozó, nevelő és oktató mozdulatait, akkor is figyelmet kell szentelni a társas életet élő rovarok közli mozgásainak, hiszen a méhek és a hangyák mozdulatokkal adják tudomására társaiknak a veszélyt, a táplálékból helyeket stb. Ugyancsak figyel-

met érdemelnek az emlősök egyes fajainak (kutyák, macskák, lovak) hangulat-kifejező mozgásai. De a főemlősök, ezek közül az emberszabású majmok élénk arcjátékát és gesztusait sem hagyhatjuk figyelmen kívül. A madaraknál és az emlősöknél a hang is belép a közlésbe. Az evolúció hol a hangot, hol a mozgást részesíti előnyben a közlésnél. Végül az ember beszéde és a zene kerül a fejlődés csúcsára.

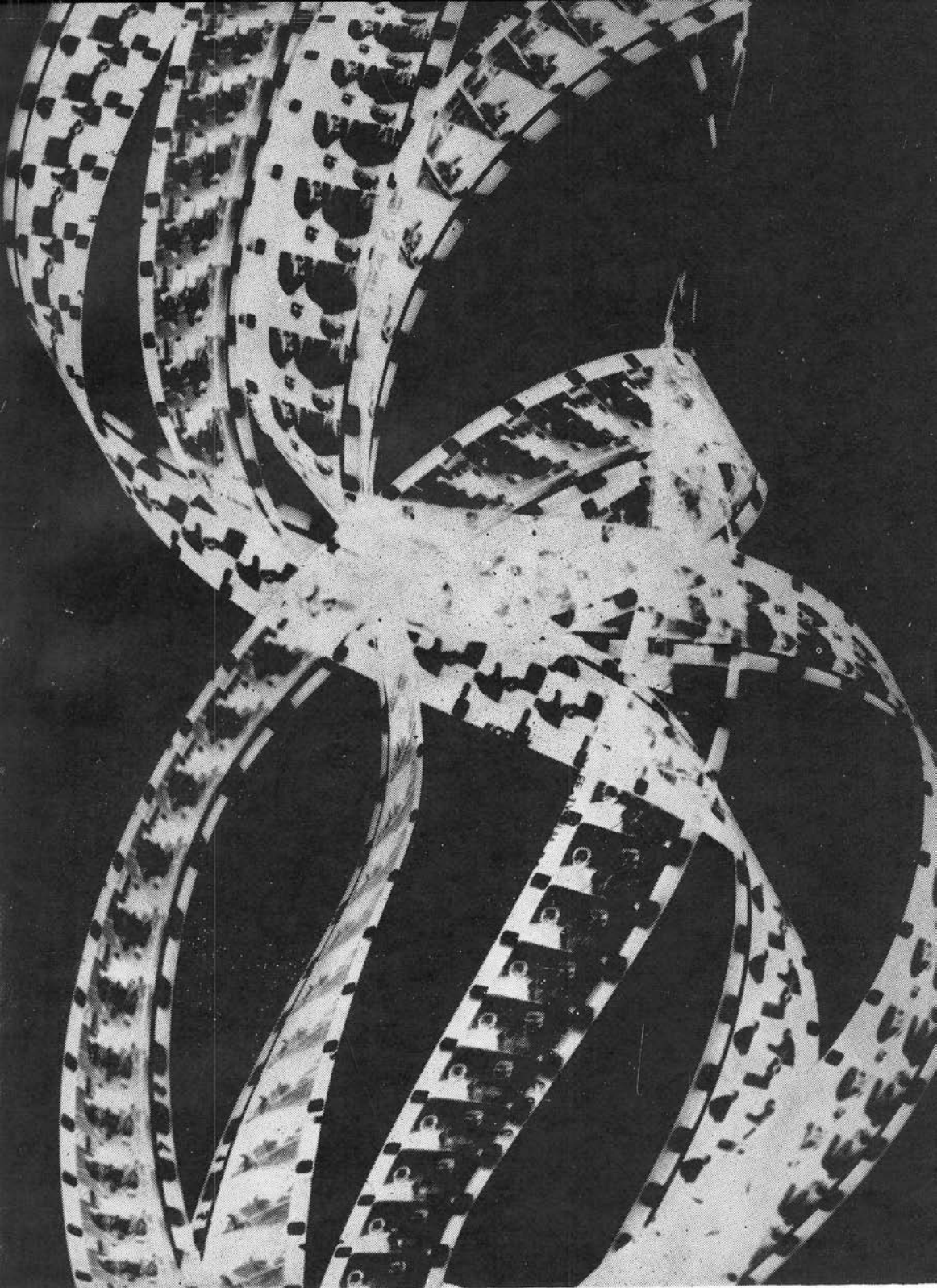
De az ember beszéde is furcsa lenne arcjáték és kézmozdulatok nélkül. A balett, a pantomim, a színészet ezt a kifejezőmódot művészi tökélyre emelte. A beszéd hatását fokozó mozdulatok percenkénti száma függ a beszélő egyéniségétől, temperamentumától, lelkiállapotától és nem utolsósorban kultúrájától. Ez utóbbi korlátozza a taglejtések szélességét és számát. Gyenge alkoholfőmör feloldja a kultúra korlátozó hatását, figyeljük csak meg a kocsmákban beszélgetők sűrű taglejtéseit. Ha olyan nyelven kell megértetnünk magunkat, melyben kevés a szókincsünk, „kézzel-lábbal“ magyarázunk. A taglejtések nagy része nemzetközi. Ha az igenlést és a tagadást jelző fejmozdulat változik is, de a kinyújtott tenyér mindenki számára kérést, a meghajlás köszönetet vagy tiszteletet, a hüvelykujj és a mutatóujj kifelé történő összedörzsölése pénzt vagy fizetést jelent stb.

Aki süket, mielőtt iskolába kerül, szüleivel és környezetével a maguk készített *természetes jelnyelvet* használja. Süketek közösségében (iskolában, intézetben) a természetes jelnyelv általában *hagyományos vagy konvencionális jelnyelvvé*, ez többé-kevésbé internacionális, bár az azonos anyanyelvű intézetekben is lehetnek eltérő változatai. A jelnyelvet senki sem tanítja a gyermekeknek, mégis megtanulják egymástól, a tanárok a gyermekektől. A jelnyelvhez sorolják az ujj-ábécét (daktilémákat) is. Ez nem fogalmakat, hanem hangokat jelöl, melyeket a bal kéz ujjainak különböző mozdulataival fejeznek ki. (Azért a bal kézzel, mert a jobbal esetleg írni is kell közben.) Az ujj-ábécét iskolánkban is tanítjuk, és segédeszközként használjuk az alsóbb osztályokban. A jelnyelv állandóan változik, fejlődik, mind az intézet, mind az egyén életében. Más intézetekből vagy otthonról új jeleket hoznak a tanulók olyan fogalom jelölésére, melyre már volt az intézetnek jele. Ilyenkor a két vagy több jel egy ideig párhuzamosan használatos, később valamelyik uralkodóvá válik. Pl. az irigy jele intézetünkben ezelőtt 15 évvel a bal felső kar mellett kétszer lehúzott kinyújtott jobb mutatóujj mozdulata volt. Később a száj előtt lefelé húzott hüvelyk- és mutatóujj ragadozó fogakat utánozó mozdulata is megjelent. Ma már a régi jel teljesen eltűnt, és csak az újat használják.

Péterváron és később Leningrádban végzett felmérés azt mutatja, hogy a jeleknek 75⁰/₀-a változatlan maradt több mint 100 év alatt, 22,5⁰/₀-a megváltozott, és 2,5⁰/₀-a eltűnt. Ezek után nem csodálkozhatunk, hogy a jelnyelvek nincs pontos szótára. Annyit azonban tudunk, hogy minden országban az oktatott süketek több szót ismernek, mint jelt. Az egyén élete folyamán is változik a jelhasználat. A 6—7 éves süket jelbeszédének 85⁰/₀-át a természetes jelek alkotják. Míg a 25—30 év közötti süketeknél a természetes jelek 40⁰/₀-ra redukálódnak, 45⁰/₀-ot tesz ki a konvencionális jelkészlet, 15⁰/₀-ot a daktilémák száma.

A természetes jel érzéketes vagy szenzomotoros kapcsolatban van az általa jelölt konkrétummal, hiszen annak egyik alkotóeleme. Természetes és közérthető jelentése az a szenzomotoros helyzet, melyből absztrahálódott. Ez a szemléletesség okozza, hogy a különböző jelnyelveket beszélő süketek hamar megértik egymást. Például a madárra egyformán jellemző a repülés és a csipegetés. Csak konvenció kérdése, hogy egyik közösségben a repülés, másokban a csipegetés változott jellé. A jel mindig hangsúlyozottabban tükrözi az adott konkrét vonatkozást, mint a konkrétban jelenlévő általános. Nem így a szó, mely nem eleme sem az elvont fogalomnak, sem az általa jelölt konkrétumnak. I. F. Geilman (1957) szovjet kutató és mások is hangsúlyozzák, hogy a jelnyelv konkrét fogalmakat használ (kábát, tárgy, kutya), de a nemi (genus) fogalmak (ruházat, edény, állat) hiányoznak. Elismerik ugyan, hogy ha tanárok, nevelők vagy ismert tekintélyű tanulók folyamodnak konvencionális új jelhez nemi (genus) fogalmak megjelölésére, ez meghonosulhat. Tapasztalatom szerint is kialakíthatók a genus-fogalmak. Például iskolánkban a közlekedés, az állat, a növény, a gyümölcs jele megvan, míg más közösségekben hiányzik. Az utóbbi években fejlődött ki, tanár segítségével a vajda jele (a mellen öt ujj jelzi a vajda nyaklancán függő címet). Az emlősállat jelét is sikerült kialakítani (a test két oldalán sorban elhelyezett emlőket kúpot utánozó mozdulatok jelzik). Valószínűleg más közösségekben is vannak hasonló nemi (genus) fogalmakat jelző jelek, melyeket mi nem ismerünk.

Máskor éppen a konkrétum hiányzik a jeltől. Például: a varjú, a sas, a veréb a jel szerint egyformán madár. De a fecskét már jellegzetes röpte jelzi.

KABAN JÓZSEF: 1. ÖRÖK FILM; 2. SZINPADVILÁG; 3. AZ ALKOTÓ
(A MŰVESZ BUKARESTI KIALLÍTÁSÁNAK ANYAGÁBÓL)

Másik nehézség a jelnyelvben, hogy egy jel több fogalmat jelöl. Például: az „él” és a „csinál” jele azonos. A „fiatal” és a „tavasz” jele szintén azonos. A „pionír” jele jelentheti a pionírszervezetet, a nyakkendő, de lehet a pionírszervezet vezető tanárnő jele is. A konvencionális jelnyelv már jóval gazdagabb a természetes jelnyelvnél, de még így is erősen zavar a viszonyítás hiánya és az igazságtalanság. Pedig a konvencionális jelnyelv már az ige személyét is jelöli a rámutatással. Az ige idejét a „volt” vagy „lesz” jelével jelöli. A feltételes módot a bizonytalanság jele, a kérdést a levegőbe rajzolt kérdőjel jelzi. Ezenkívül bizonyos elvonatkoztatást is tartalmaz: az asztal vízszintes lapját a lefelé fordított tenyér mozgása, a szekrényt az álló négyszög és a kulcs mozgása jelzi.

A jelnyelv jelei lehetnek: a kéz gesztusai, mimikai mozgások és pantomim mozgások. Mindezek együttvéve mintegy 2000-2500 jelt alkotnak. Ebből 900 jel nemzetközi. Ezenkívül még vannak olyan jelek, melyek több országban azonosak. A jelnyelv tökéletesítésére és teljes nemzetközivé tételére komoly erőfeszítések folynak. Az eddig számon tartott jelkészlet szegénynek bizonyul, a szónyelv 100 000-1 000 000 szavával szemben. A primitív népek nyelve is szegényes. A Descouedres (1952) szerint „A süketnéma jelnyelve a legrimitívvebb, a legkifejezőbb és a legszimplább nyelv”. Inkább az a nehézsége, hogy csak a konkrét megjelenítést biztosítja, az elvontat nem. Eppen ezért csak kommunikációra alkalmas, és nem valósít meg új elvet a gondolkodásban.

A nagy francia felvilágosodás kora fordítja először a süketek szervezett oktatása felé a figyelmet. Ch. M. de L'Epée Párizsban megalapítja az első süketnéma intézetet. Ebben az intézetben minden gyökészó, rag, képző számára külön jelt állapítottak meg. Ezeket „rendszeres jeleknek” nevezi de L'Epée. A rendszeres jeleket szótárban gyűjtötték össze a tanulók. Ez a szótár erősen felduzzadt, de az elvont fogalmak megértéséhez mégsem vitte közelebb a süketnémat. Ch. M. de L'Epée nem volt a szónyelvtanítás ellenzője, hiszen elődei egyéni oktatásban már sikeresen tanítottak beszélni süketeket. Csak nehéznek tartotta, ezért úgy vélte, a tökéletesített jelnyelv helyettesítheti. De L'Epée kortársa, S. Heinicke, az első német intézet alapítója a hangos beszéd tanításának híve. A de L'Epée-vel folytatott hosszú polémiából — melyben kifejti a jelnyelv gondolkodásfelelő hatását — a szónyelv oktatása került ki győztesen. És 1880-ban a milánói nemzetközi kongresszuson harcot indítottak a jelnyelv ellen.

Miben áll a jelnyelv gondolkodást fékező hatása? A halló gyermek gondolkodása a beszéd megtanulása után elvonttá válik. De a süketet a jelnyelv megtanulása után is szemléletes marad. Például: „egymás ellen harcoltak” szemléletes gondolkodásban = egy más ellen harcoltak, „körülbelül” = körön belül, „nagyon kicsi” = nagy és kicsi stb. A jelelő süket tehát szemléletesen gondolkodik, és jelekben fejezi ki magát, a halló ember szavakban fejezi ki magát, de elvont fogalmakban gondolkodik. A jelnyelv mint belső beszéd egyrészt szemléletessége miatt, másrészt a viszonyítás hiányában nem valósítja meg az elvonatkoztatást. Nagy nehézséget jelent, hogy nincs a főnév és az ige között különbség: seprű = seper, én udvar = én az udvaron vagyok. A jelre vonatkozó szűkítés a jel után áll. Például: ház enyém = az én házam, fiú könyv övé = a fiú könyve vagy a könyv a fiúé. A következő mondat: „az öreg ember a kemény húst nehezen vágja az asztalon” — így alakul: ember ↔ öreg, hús ↔ kemény, vágni asztal nehez. A ↔ jel felcserélhetőséget jelent. A jelelő hallók szívesen tesszik előre a jelzőt, mert ez jobban megfelel a beszéd szerkezetének. A viszonyítás nélküli jelnyelv nem mindig egyértelmű. Kevesebb információt közöl a hangos beszédnél, ezért szoros gondolati együtműködés szükséges a jelelővel. Ha nem tudjuk, miről van szó, a jelnyelvet ismerő tanár nem érti meg a virtuóz jelelőt, aki esetleg egyetlen szóval sem kíséri közlését. Az ilyen hangos beszéd nélküli jelbeszédben nem világos, hogy az állítás mire vonatkozik. A zavart csak úgy lehet elkerülni, ha közlésegyeségenként kevés a jel. De így állandóan meg kell ismételnünk, hogy az állítás mire vonatkozik. Bár az oktatott süketek sok szót ismernek, ez nem zárja ki azt a tényt, hogy ha magukra maradnak, egymás között remekül elszórakoznak jelbeszédrel, míg a szónyelv mindig ferasztó marad számukra, és sohasem jelent felüdülést. A fentiekből kitűnik, hogy a majdnem 100 éven át mellőzött és gyakran tiltott *jelnyelv nem tűnt el*. Tehát kénytelenek vagyunk tudomásul venni létezését. 1971-ben a süketek világszövetségének VI. kongresszusa Párizsban már foglalkozik vele. A két utóbbi évtizedben a süketek 1951-ben megalakult világszövetsége használja a kongresszusokon, hiszen a különböző anyanyelvű süketek leggyorsabb kommunikációs eszköze. Az utóbbi években egyes tévé-adóállomások (francia, olasz és svájci) hetenként egyórás adást vezetnek be a süketnéma számára. Ezekben az adásokban jelbeszédrel közölnek politikai eseményeket, sporteseményeket. Ezenkívül foglalkoznak olyan művészetek-

kel, melyek a süketek számára hozzáférhetőek. (Nem véletlen, hogy a süketek rajonganak a régi némafilmekért, hiszen ott minden pontosan érthető számukra.) Hazánkban is használják a jelnyelvet, nemcsak a Süketnéma Egyesület gyűlésein, hanem iskolai gyűléseken, speciális kultúrotthonokban és olyan gyárakban is, ahol sok süketnéma dolgozik. A jelnyelv gazdaságosabb, mint a szónyelv, hiszen a mozdulatokkal való megjelenítéssel foglalkozó tudomány az utóbbi években megállapította, hogy egy mozdulat néha nem csak egy szót fejez ki, hanem egy egész mondatot, mely legtöbbször a jelenre vonatkozik.

A szónyelv szavai a viszonyítás és képzés közben nagyon megváltoznak, ezért a süketnéma vagy a beszélő süket nem mindig ismeri fel a szót helyesen. Az iskolában igyekszünk mellőzni a jelnyelvet, de az oktatás első szakaszában, később pedig, amikor a tanult új dolgok vagy a hirtelen feltörő érzések számára a süket szókinccse szegénynek bizonyul, kénytelenek vagyunk ehhez a megoldáshoz fordulni. Vajon ki tudna megvigasztalni egy síró süket gyermeket, vagy ki tudna felszólítani egy hirtelen haragra lobbant, erős fiatal süketnéma fiút, ha nem venné segítségül a jeleket és az arcjátékot? I. F. Geilman foglalkozik azzal a problémával, hogy bizonyos esetekben jelbeszédhez kell folyamodnunk, és 12 pontban foglalja össze azokat a szempontokat, amelyeket a jelbeszéd előadónak szem előtt kell tartania. Az ilyen tolmácsnak tanácsolja az élenk arcjátékot, a közönség életkorához és az ismert jelkinccséhez való alkalmazkodást, ezenkívül ha a közönség egy nyelvű, a jelnyelvnek hangos beszéddel való kíséretét és legalább a fontosabb kifejezéseknél az ujj-ábécé használatát.

A szóval kísérésnek az a nehézsége, hogy ugyanazt a szöveget egészen más képpel fejezi ki szavakkal, mint a jelnyelvvél, valószínűleg nemcsak mást közölnék, de mást is gondolnak. Sokkal nehezebb a hangos beszédet jelbeszédre fordítani, mint fordítani. Tapasztalhatjuk ezt akár gyűléseken, akár olyankor, amikor bírósági tárgyalásokra kérnek tolmácsot.

Századunk második felében az ép érzékű ember is egyre több hangtalan jelzést használ. Gondoljunk csak a gyalogjárók és az autók számára használatos nagyszámú jelzőtáblára, melyek biztonságossá teszik a közlekedést, közérthetőek és internacionálisak. De megemlíthetjük a hajók, a repülőgépek, a vasutak jelzőtábláit is. Az étkezőhelyeket, sátoráborokat, szállodákat, nyilvános telefonokat vagy toalett helyiségeket ugyancsak nemzetközi jellel látjuk el. Mennyi biztonságot és időmegtakarítást jelent ez, ha idegen országba utazunk.

Cs. Gyimesi Évának a *Korunk* 1973. 3. számában megjelent cikke utal arra, hogy olyan munkahelyeken, ahol a zaj vagy a távolság miatt az együtt dolgozók képtelenek hangos beszéddel közölni a munkafolyamatban szükséges információkat, azaz „az üzenet számára nincs biztosítva a megfelelő akusztikai csatorna”, kialakul egy másféle kódrendszer, mely legnagyobb részét mozdulatokból áll. Véleményem szerint érdekes téma lenne ezeket a jeleket a süketnéma hasonló jelentésű jeleivel összehasonlítani. Így a darukezelők, gépjárművezetők és más szakmák gesztusnyelvének kutatása teljesen létjogosult, és beilleszthető annak a tudománynak a hatáskörébe, amely a mozgás jelentésének, a hangtalan nyelvnek tanulmányozására született — írja a továbbiakban az idézett szerző.

A jelnyelv, ez az ősi, de mégis fejletlen, mostohán kezelt közlési módja az emberiségnek, tehát ipari szempontból sem elhanyagolható. M. Debesse (1958) a süketnéma oktatás úttörőjének, de L'Epée-nek munkásságát átértékelve rámutat, hogy „a múltban a technikai eszközök még tökéletlenek voltak, és mindenekelőtt nagyon kevésbé ismerték a süketnéma gondolkodás mechanizmusát” — ebből adódtak szerinte de L'Epée módszerének hiányosságai.

Az utóbbi évtizedekben a szurdótechnika számos hangerősítővel, a hangrezgéseket elektromos rezgésekké és fényé átalakító készülékkel sietett a csend világában élők segítségére.

Lehet, hogy utópisztikusnak tűnik, de valószínűnek tartom, hogy a következő század meghozza azt a hordozható készüléket is, amely a hangos beszédet jelekké, a jeleket pedig hangos beszéddé alakítja. Természetesen ezt meg kell előznie a jelbeszéd tökéletesítésének, mely minden bizonnyal így is csak egyszerű közlésekre lesz alkalmas.

Maurer Éva

Ökológia és etika

Gondolatok a könyvtárban

Fokozódó szellemi izgalommal olvastam végig Valter Roman bátor, újíto-termékenyítő gondolatokban gazdag cikkét a társadalom és a természet viszonyáról (*Vitatorul social*, 1975. 1.) A téma, a természeti környezet szennyeződésének veszélye, tulajdonképpen már nem új. Derülő vagy apokaliptikus módon értelmezve, az ökológiai válság ma kétségtelenül a világközvélemény érdeklődésének gyújtópontjába nyomult. Valter Roman írásának újszerű értékét a megközelítés eredetisége, a szerző átfogó látószöge s azok az eddig fel nem ismert koordináták szavatolják, amelyek között a jelenséget vizsgálja. A rendszerelmélet követelményeinek megfelelően azt javasolja, hogy az említett viszonyt az ember—társadalom—természet, illetve az ember—társadalom—természet (Föld)—kozmosz összefüggéseiben, a tudományos-műszaki forradalom perspektívájában elemezzük. Mégpedig úgy, hogy számolva az ellentétes társadalmi rendszerek meghatározta különbségekkel, a veszély s a megoldások összemberi, globális jellegét tudatosítsuk.

Emlékszem, évekkkel ezelőtt, az első holdrészállások idején mélyen megragadt Günther Anders figyelmeztetése, hogy a „negatív pionír“-ként kezelt űrhajósoknak vigyázó szemeket főként vissza, a Földre kellene vetniük, mert ez az optika igen hasznosnak bizonyulhat sok itteni probléma megoldásában. Földgolyóbusunk látványa az űrben valóban fenséges lehet, de túl az esztétikai gyönyörön, ez az élmény arra int, hogy elhagyva a Terrát, továbbra is foglyai maradtunk. Sorsunk — legalábbis egyelőre — hozzá, a földi természethez van kötve. Ez a sors viszont közös, és egyre inkább azzá válik. A távoli bolygók felé utazó homo viatornak muszáj észrevennie, hogy a létét és fennmaradását biztosító hatalmas űrhajóként is felfogható Föld valóban parányi porszem a mindenségben. Terjedelme, erőforrásai korlátozottak. Jean Dorst, aki okos-szakzerű cikkében (*Problèmes actuels de la biosphère*. Diogène, 1974. 87.) a földi dolgok végességét a természetkutató kompetenciájával hangsúlyozza, arra buzdít, vonjuk le a közös lételemünk oszthatatlan adminisztrálásából származó, megkerülhetetlen következtetéseket.

Ez a feladat viszont — többek között — azt jelenti, hogy a nemzetközi méreteken folyó osztályharc, illetve a békés együttélés elve és politikája számos vonatkozásban újragondolandó, s az újrafogalmazás alapján kell a sürgető gyakorlati megoldásokat megtalálni. Tény, s ennek felismerése ma már átment a köztudatba, hogy a harmadik évezred küszöbére érkező emberiséget foglalkoztató súlyos problémák (kimerülő nyersanyagforrások, az élelmezés, a demográfia, a környezetszennyeződés) csak planetáris megközelítéssel orvosolhatók, természetesen a kor jellegzetes ellentmondásának, a tőkés világ és a szocializmus ellentétének kontextusában. A tudományos-műszaki forradalomnak s annak, amit *ökológiai forradalomnak* nevez, nincs osztályjellege — állapítja meg Valter Roman. A tőkés monopóliumokat, az imperializmust azonban nagy felelősség terheli a talaj, a víz, a levegő szennyeződéséért, az energiatartalékokat felélő rablógazdálkodásért. A szocializmus, pusztán léténél fogva, még nem garantálja az ökológiai egyensúly helyreállítását. Ezen a téren sincs egyértelmű, automatikus kapcsolat a termelési viszonyok jellege s az élet minden vonatkozásában megnyilvánuló haladás között. Az új társadalom kínáló lehetőségeket megfelelő koncepció alapján kifejtett tudatos erőfeszítéssel kell valóra váltani.

A történelme kritikus szakaszába érkezett emberiségnek „a túlélés tudományá“-ra van szüksége. A Római Klub — joggal sok bírálatot kiváltó — első jelentéséé az érdem, hogy hibái, téves következtetései ellenére komolyan ösztönözte e tudomány megszületését. És tette ezt azzal, hogy dramatizálta az emberi kör-

nyezet végeességéből származó problémákat. Pavel Apostol, aki a jövőkutató nemzetközileg elismert szaktekintélyével ír a Római Klub régi és új jelentéséről (*Era socialistá, 1975. 4.*), megállapítja, hogy az első, a Meadows-féle, *The Limits to Growth* című jelentés már valóságos mutációt idézett elő a nemzetközi közvéle-ményben. Meadows és társai, noha tévesen homogénnek tekintik a világot, noha csak a fejlett kapitalizmus keretei között elmélkednek, és mellőzik a fejlődő országok érdekeit, felszínre hozták, hogy ellentmondás van a Föld s általában az emberi lehetőségek végeessége, valamint a gazdasági növekedés — tőkés profitszer-zéstől is hajtott — határtalan fokozására irányuló tendenciák között.

Az új jelentés, Mihajlo Mesarović és Eduard Pestel munkája, már találó címével is rendkívül figyelemfelhívó: *Válaszunk az emberiség* (1974). Szerzői tanultak a Meadowsék hibáit támadó bírálatokból. Tekintettel vannak a mai világ különböző fejlődési szintekre jutott és eltérő sajátosságokat mutató zónáira; nem szorítkoznak pusztá ténymegállapításra, hanem — scenáriumok felvázolásával — a jövő alakulását is kutatják. Elismerik, hogy a fenyegető veszélyek elhárítására nem elegendők csak a műszaki megoldások, látják, hogy társadalmi reformokra is szükség van. És végül szemléletük ugyancsak változott elődjükhöz viszonyítva, nem a növekedést általában, hanem csak az ún. „rákos növekedés“-t akarják meg-állítani. A csak mennyiségi növekedést fetiszizáló felelőtlen, s a beláthatatlan, il-letve igen jól előrelátható következményekkel nem számoló irányzatnak kiáltanak „megállj“-t, hogy a minőségi mozzanatra helyezze a hangsúlyt, a „szerves növe-keedés“ mellett szálljanak síkra.

A válaszütra érkezett emberiségnek fordulatot kell tehát végrehajtania. Ebben az értelemben beszél Valter Roman az *ökológiai forradalomról*, amelynek kibonta-kozását a társadalmi forradalmak és a tudományos-műszaki forradalom korában, ezekkel összefüggésben elkerülhetetlennek tartja. Sürgeti e fordulat igényelte elmé-let kidolgozását, mert úgy látja, hogy az ökológiai forradalom nem csupán tudom-ányos és műszaki jellegű lesz, hanem radikális társadalmi-politikai és etikai döntéseket, átalakulásokat követel.

Új szemléletre van mindenekelőtt szükség, új módon kell a természethez való viszonyunkat felfognunk. Bertrand de Jouvenel 1965-ben erről a következőket írta: „Kapcsolataink a természettel mennyiségi tekintetben igen megnövekedtek, ez viszont olyan felelősségérzetet követel, amelyre eddig a legmodernebb gondol-kozás sem volt képes bennünket megtanítani.“ Kétségtelen, hogy a Mesarović--Pestel-féle jelentés szellemében szintén ott munkál a pusztá mennyiségi ismérveket kiszorító minőségi kritériumok sugallta új társadalompolitikai célok és értékek sürgetése. A Római Klub második jelentéséből kiviláglik, hogy a javallt megoldá-sok csak abban az esetben válnak operatívakká, ha a gazdasági intézkedéseket politikai és kulturális lépésekkel egészítik ki.

Ami az ember és természet viszonyának újraértelmezését illeti, szakítani kell azzal a hagyományos filozófiai szemlélettel, amely az ember uralmát a természet erői fölött valaminő szembenállással, valaminő ellenséges magatartással rokonít-totta. Jean Dorst, aki ezt a követelményt megfogalmazza, megjegyzi, hogy Spinoza nem sorolható a természetbölcselethez ebbe a kategóriájába, panteizmusa megóvta ettől. Persze, vitatható, tényleg ellenséges viszonyulásról van-e szó, mint ahogyan erősen vitathatók az e magatartás motivációját értelmező nézetek is. Dorst például úgy látja, hogy a természettel való szembehelyezkedés mélyén a természettől való ősi félelem atavisztikus maradványai húzódnak meg, Erich Fromm pedig, aki leg-újabb könyvében (*The Anatomy of Human Destructiveness*, 1973) az emberi destruktivitást boncolgatja, a rombolást (ami a természeti környezet pusztításában is megnyilvánulhat) „a kibernetikus ember növekvő patológiájára“ vezeti vissza. Az önmagától, másoktól elidegenített ember — fejtegeti Fromm —, aki egy totálisan technicizált világot teremtett magának, érzélem nélküli automatává válik. Fél és unatkozik, ebből pedig a rombolásba menekül. A mélylélektan azonban nem ad, nem is adhat egymaga olyan kulcsot a kezünkbe, amely megnyitja előttünk a probléma megfejtéséhez és az új viszonyuláshoz vezető utat. Tény, hogy az ember a bioszférát az ún. antroposzférával, illetve technoszférával helyettesíti, és sokan azt hiszik, hogy ez a mesterséges környezet pótolni képes a természetet. Az ökológiai forradalmat megalapozó új felfogás feladata, hogy lebontsa ezeket az eltorzult nézeteket, és felszámolja a rájuk épülő magatartásokat. Az új elmélet fogja nyomatékosan tudatosítani azt is, hogy a természet az ember szövetségese, barátja és éltetője. Az emberre vár most, hogy jótékony beavatkozásával helyreállítsa az általa megbontott ökológiai egyensúlyt, azt a természetes anyagcserét, amelyet súlyosan veszélyeztet.

Mi a szerepe az új elmélet kidolgozásában a társadalomtudományoknak, kü-lönbösképpen pedig a marxizmusnak?

A társadalomtudományok nyilván nem maradhatnak a tudományos-műszaki forradalom sodrásán kívül. A tudomány forradalma rájuk is vonatkozik; lépést kell tartaniuk a megismerés felgyorsult ütemű fejlődésével, az elmélet és a metadológia gyökeres átalakulásával. Ezek a követelmények még hatványozottabban érvényesíthetők a marxizmussal, a kor adekvát filozófiájával kapcsolatban. A szüntelen megújulására, korszerű továbbfejlődésére vonatkozó elvárások ugyanis csak termékenyítően sarkallhatják immanens mozgását meghatározó alkotó lényegét.

Ami a marxizmus és a természeti környezet viszonyát illeti, Marxtól nem maradt idegen az a problematika, illetve kutatási ág, amelyet Ernst Haeckel 1866-ban ökológiának nevezett el. Marx természetesen még csak kialakulásuk kezdeti szakaszában figyelhette meg a mára oly aggasztó méreteket öltő jelenségeket, de már *A tőke* első kötetében utal arra, hogy a városi lakosság gyors növelésével a tőkés termelés megzavarja az ember és a természet anyagcseréjét, s a talaj termékenységét veszélyezteti. Hangsúlyozza, hogy a tőkés mezőgazdaság haladása elválaszthatatlan a talaj kifosztásától, termékenységének csökkenésétől.

A fenyegető ökológiai válság csak a Marx halála után kialakult monopolkapitalizmus, a kései tőkés rend ellentmondásai közepette lépett fel, s így jogos az igény, hogy a mai marxistáknak komoly elméleti erőfeszítést kell tenniük, hogy — több tételük és fogalmuk újraértelmezésével — megfelelő magyarázatokat és megoldásokat nyújtsanak. Gunnar Skirbekk, aki két tanulmányban (*Praxis*, 1973. 2—3.; *Esprit*, 1974. 11.) feszegeti ezt a kérdést, úgy látja, hogy újra kell fogalmazni a „természeti feltételek” kategóriáját, illetve megnövekedett szerepét a termelőerők és termelési viszonyok mellett, s a jelenkor követelményeinek, az ökológiai krízisnek megfelelően kell a marxista válságelméletet korszerűsíteni. Valter Roman viszont joggal sürgeti a szükségszerűség—szabadság viszonyának elméleti továbbfejlesztését a tudományos-műszaki forradalom jegyében. Korszerűsítésre vár továbbá — véleményem szerint — az a marxista tétel is, hogy a külső természetet átalakítva, az ember önmagát is módosítja. A tétel változatlanul érvényes, de továbbgondolva nem tagadhatjuk, hogy a természetpusztító emberi beavatkozás már magát az emberi nemet veszélyezteti. Az ember annak a lénynek bizonyult, aki — kivételes módon — egy olyan mesterséges környezetet tudott létrehozni, amely már-már lényegét fenyegeti.

Az ökológiai forradalom megsabta elméleti tennivalók közül számomra az etikaiak a legnyugtalanítóbbak. A műszaki civilizáció fejlettsége és az erkölcsi szint között feszülő ellentét, amelyet már a század több világosan látó kultúrkritikusa észlelt, napjainkban súlyos problémává vált. Igazat kell adnom azoknak, akik felismerték, hogy nincs még a modern technika erejével arányban fejlett etikánk. A tőkés, illetve a harmadik világ viszonylatában teljesen érthető az indiai Council on Cultural Relations rendezvényén előadó Günter Grass keserű megállapítása: „Az atomhasítók, az eget ostromlók, azok, akik oly pontosan táplálják komputerjeiket, és összegyűjtöttek, kiértékeltek minden elképzelhető adatot, képtelenek arra, hogy e világ gyermekeit kielégítően táplálják.” (*Die Zeit*, 1975. 9.)

A biztatóan fejlődő marxista etika oroszánrészt vállalhat az ökológiai forradalom szerves részét alkotó erkölcsi szemlélet, a korparancsként jelentkező s a kultúra, a szépség, a mérték valőrjeit előtérbe helyező új értékrend kidolgozásában. Megvan hozzá — az elhivatottság mellett — minden adottsága. „A szerves növekedés etikájá”-nak nevezném ezt az erkölcostant, fő normáinak pedig *a természettel való szolidaritást, az iránta megnyilvánuló magas fokú felelősséget* kell hirdetniük, annak tudatosításával, hogy ez végső soron a következő nemzedékek iránt tanúsított kötelező felelősséget jelenti.

A tudományos-műszaki és az ökológiai forradalom színvonalán mozgó etika nem kerülheti meg az eszköz—cél viszony új módon történő felvetését sem, hiszen számolni kell azzal — állapítja meg Skirbekk —, hogy a mai hiperfejlett, önállóult eszközök már nem szolgálják többé eredeti céljukat. Olyan hatalmak, hatósugaruk van, hogy kicsúszhatnak az ember — céljai megsabta — ellenőrzése alól. Eppen ezért az új erkölcsi szemlélet az *eszközök humanista kritikáját igényli*.

A marxista etika elhivatottságát az körülmény is támogatja, hogy az ökológiai forradalom meghatározta feladatok megvalósításában a más humanizmusokkal folytatott dialógus nyújtotta előnyökre, ösztönzésekre is támaszkodhat. Ebben az összefüggésben hiszem, hogy Albert Schweitzer születésének centenáriumáról a legméltóbb módon úgy emlékezünk meg, ha az *élet tiszteletének maximális felelősséget sugalló tanítását* a szerves növekedés etikájában tovább éltejük.

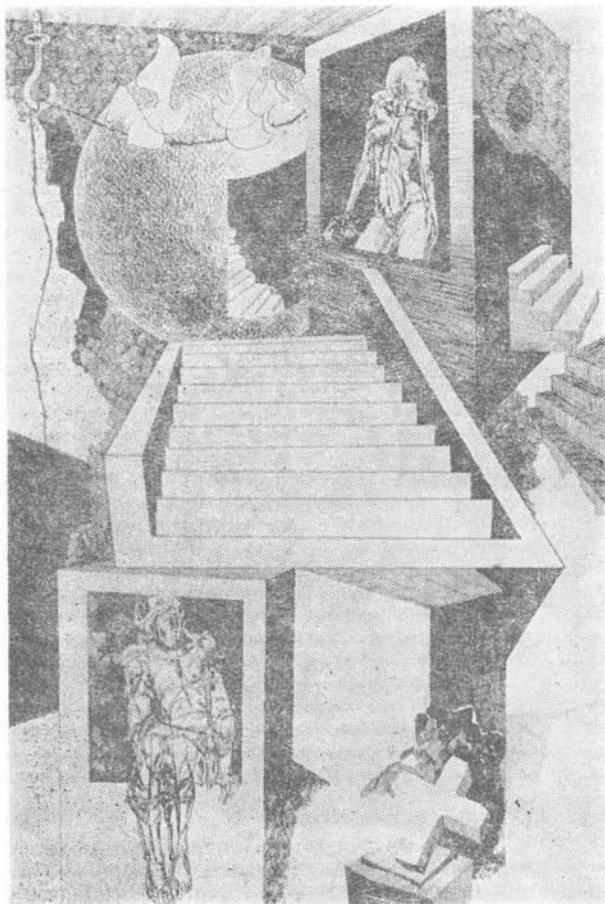
Az éhező indiai gyermekek Günter Grassban George Orwell 1984 című riasztó vízióját idézik fel. A német író borúlátóan ítéli meg az élelmiszerhiánnyal küzdő harmadik világ, közvetve pedig az emberiség jövőjét, s nyilván pesszimizmusát

az angol szerző negatív utópiájával kívánja igazolni. Orwell pesszimizmusa azonban nem egyértelmű. Az újabb értelmezések éppen azt emelik ki, hogy elutasította a konzervativizmusnak, a reakciónak kedvező, tétlenségre készítő borúlátását. (Vö. Valerie Simons: *A Reconsideration of Orwell's 1984: The Moral Implications of Despair. Ethics*, 1974. 4.)

Reményvesztetten valóban nem lehet az ökológiai válsággal megküzdeni. Ezért rokonszenves Erich Fromm „radikális humanizmusa“. Ez ugyanis elutasítja mind a pesszimizmust, amely azt sugallja, hogy „nincs mit tenni“, mind a felelőtlen derülést, amely viszont váltig hangoztatja, hogy „nincs szükség semmilyen cselekvésre“. A szerves növekedés etikájában — többek között — annak a Robert Jungknak a kihívásként meghirdetett reális optimizmusát értékesíthetjük, aki új könyvében (*Der Jahrtausend Mensch*, 1973) nem elégszik meg azzal, mint sokan, hogy az Apokalipszis rémével riogasson, hanem úgy írja fel falainkra a Mene-tekelt, hogy közben a tette, a kezdeményezésre sarkalló „jó híreket“ gyűjti össze. A „megváltó képzelet“ termékeiről, az új erkölcsöt már gyakorlatilag alkalmazó nonkonformista környezetvédőkről és a „szelíd technikát“ tervező „gondolatgyárak“-ról tudósít.

„Jó hírei“ egyben az új etika megszületésének biztató dokumentumai.

Gáll Ernő

Venczel János:
Rómeó és Júlia

Új vallomás a kommunista helytállásról

„Ha emberek közt élsz, vedd ki a magad részét minden igaz, becsületes, jogos küzdelemből. Állj a védtelenek, gyengék közé, az erők, hatalmasok oldalán harcolni nem virtus.“ Benedek Eleknek ez a mondása öltik föl bennem, mikor Iosif Micunak, a romániai munkásmozgalom harcosának könyvét* olvasom. Az utóbbi években kiadóink egymás után teszik az olvasó asztalára az emlékiratokat, olyannyira, hogy egyesekben kétségeket ébresztett: vajon ezek az írások valóban szolgálják a jelenlegi követelményeket, van-e létjogosultságuk, indokolható-e a szerepük? A kérdésre Balogh Edgár adta meg a választ, amikor kifejtette: szükséges, hogy az új nemzedék megtudja, „nem a semmiből indul, hanem felgyülemlett értékeket fejleszthet tovább“. Ehhez még annyit: gondoljunk arra a pótolhatatlan úrré, amelyet leginkább a munkásmozgalommal foglalkozók és párttörténész szakembereink érzékelnek egy már soha meg nem születő Kohn Hillel- és Jordáky Lajos-visszaemlékezés hiányában.

Ebből a szemszögből kell értékelnünk Iosif Micu könyvét. A néhol naplószerű, máshol visszaemlékezés jellegű írást olvasva a maga teljességében bontakozik ki a tizenéves ifjú bekapcsolódása a munkásmozgalomba, az illegális pártmunkába, a lebukás utáni helytállása a Horthy-rendszer elnyomó gépezetének megpróbáltatásaival szemben. Micu könyve azzal válik különösen értékesé, hogy az illegális pártmunka olyan vonatkozásait részletezi, amelyekről eddig alig tudtunk.

E megállapítás leginkább a könyv első részére vonatkozik. A szerző a Szilágy megyében 1939—1941 között kibontakozott pártmunka egyes mozzanatait elemzi, s bemutatja az RKP azon törekvését, hogy a legelmaradottabb, agrár jellegű vidékeket is bekapcsolja a királyi diktatúra, a faszálódás, majd a bécsi döntés elleni harcba. Ebben a keretben bontakozik ki Micu tevékenysége, a szerző azonban saját személyét többnyire háttérbe szorítja, s a tárgyilagoságra törekedve igyekszik szerepét csak a mozgalom kontextusában vizsgálni. Élő, valóságos, hús-vér ember áll előtűnk, akit fiatalágából eredő tapasztalatlansága, a feladathoz való felnövés, a fiatalos romantika és a konspirációs sza-

bályok szigorúsága állandóan nehéz problémák elé állít.

Micu két kérdéscsoportról ír az első részben: a szervezési munka mind sürgetőbb kiterjesztéséről és a társadalom valamennyi rétegének — beleértve a nemzetiségeket — szerves bekapcsolódásáról az antifasiszta ellenállásba. A felső pártszervek utasításainak szellemében alapvető feladatnak tekintik a magyar nemzetiségű tömegek mozgósítását, a testvériség eszméjének elmélyítését. A nemzeti kérdés marxista szemléletű felvetése, a hazafiság, a nemzetiségi tudat és a néptestvériség összekapcsolása — harcos antifasiszta fellépéssel —, íme, ez Micu hitvallása. Így kerül sor Brassai Viktor mozgósító erejű szavaloestjére Szilágycsehben, ahol Petőfi-, Eminescu-, Coşbuc-, Ady- és Cotruş-versek elmondása után — ahogyan a *Népszava* egy későbbi nagyszerű előadóját kommentálta — a közönség szeretete „szinte a pódiumra szegezte“.

A Román Kommunista Párt döntése szerint 1940. szeptember elején úgy határoztak, hogy míg egyesek Romániában állnak a párt rendelkezésére, addig többben — közöttük Iosif Micu is — Észak-Erdélyben maradnak, és a magyar kommunistákkal vállvetve lépnek fel a horthysta diktatúra ellen. „Erdély népeit évszázadok szenvedései és örömei tették testvérekké. Ne tagadjuk meg ezt a múltat! Akik együtt küzdöttek a gyalázatos román elnyomás ellen, ma folytassuk a harcot a magyar elnyomók ellen“ — szögezte le egy korabeli röpirat.

A szovjetellenes háború kirobbanása katasztrófa árnyékát vetíti népünkre. Micu könyve értékes adatokat közöl a tervezett partizánmozgalom megszervezéséről, előkészítéséről. 1941 nyarán kezdődik meg Észak-Erdélyben a hírhedt „nyílt nyomozás“. A letartóztatott 1200 román, magyar, zsidó és más nemzetiségű kommunista között van Iosif Micu is. Ezek után ismeri meg a horthysta nyomozószervek kínzókamráit. A Csatári Dániel monográfiájában leírt gyűjtőhelyek mellett (Szamosfalva, Ákosfalva) más pokol tárul elénk, a nagybányai huszárlaktanya. A hírhedtté vált Juhász-csoport embereinek (Józsa Béla gyilkosai) kezébe került Micuéknak a kínzás valamennyi állomásán át kell haladni, a fej és talpak gumibotozásától, a villanyozógép alkalmazásától a megrendezett kivégzésig.

A nagybányai 41 nap története kétség-

* Iosif Micu: 41 de zile în ghearele DEF-ului. Editura Eminescu. Bucureşti, 1974.

telenül a könyv legjobban megírt, legmegrázóbb része. A börtönnapló a megpróbáltatások, az árulások és kételkedések, de elsősorban a hősiesség, a magasabb erkölcsi szinten álló kommunista magatartás drámai erejű, nemcsak szub-

jektív hangvételben megrázó, de ezen túlmenően forrásértékű dokumentuma. Értékét azonban emelte volna a gondosab szerkesztés, rostálás.

Szakemberek és olvasók nevében egyaránt kérjük a krónika újabb könyveit.

Bálint József

Könyv az anyag szerkezetéről

Örömmel vettem kézbe a Dacia Könyvkiadó magyar nyelvű szakkönyvtár-sorozatának második kötetét, Máthé János munkáját*. De nyilván nemcsak örültem a kiadó jószándékának, olvasókat-szerzőket segítő készségének, hanem el is töprengtem azon, hogy vajon melyik olvasóréteghez szólnak a hasonló művek.

A magas fokon képzett, „szakkönyv-igényes” közönségnek nem jelent nehézséget az itt nyújtott ismeretanyag megszerzése sem román, sem külföldi (angol, orosz, francia vagy német) kiadványokból. A középfokú ismeretekkel rendelkezőknek is gazdag hazai szakirodalmat és idegen nyelvekből fordított szakmunkákat kínálnak könyvesboltjaink, egy elég széles réteg pedig ezenkívül magyarországi kiadványokkal is kiegészítheti könyvtárát.

Marad tehát az ezen kívül eső, de érdekelt és érdeklődő réteg (talán a tanárokat, középiskolás diákokat kell ide számítanunk legelső sorban, s a technikus- és szakmunkásgárdát); ehhez kell tehát szólniuk a romániai magyar szakkönyvek szerzőinek — úgy, hogy köteveikkel még a közömbösekből is „meghódítsanak”, akit csak lehet, s ugyanakkor új adatokkal, a jelenségek érdekes, újszerű leírásával magasabb igényeket is kielégítsenek.

Máthé János könyvének hasznosságát, szükségességét bizonyítja az, hogy milyen gyorsan elfogyott. Ez többet mond minden méltatásnál, úgyhogy én a következőkben dicséror szölamok helyett a kötet néhány hiányosságát szeretném szóba hozni, nem az öncélú vita vagy akadémikuskedés kedvéért, hanem azért, hogy — meglehet, szubjektív — észrevételeimet fontolóra véve, a szerző és a szerkesztő hasznosítsa őket egy esetleges új kiadásnál.

* Máthé János: Az anyag szerkezete. A modern kémiai fizika alapjai. Dacia Könyvkiadó. Kolozsvár-Napoca, 1974.

Meglep az előszó hiánya, amiről nem tudom eldönteni, mi okozza: a szerző szerényesége, belső erkölcsi tartása-e, vagy a fenti számvetés (a lehetséges olvasóközönségre vonatkozóan) „aggasztónak” vélt eredménye? A címloldal környéke még egy meglepetéssel szolgál: *nincsenek lektorok*, pedig a leglelkiismeretesebb munkára sem árt — in statu nascendi — még egy pillantást vetni. A nyomdai munkák ellenőrzésének hiányos volta elég súlyosan nyomja rá bélyegét a kötetre. Mindezek az alaki-technikai apróságok elsősorban a kiadó lelkén száradnak; most pedig lássuk érdemben a szerző munkáját.

Máthé János bevezető és befejező részek közé illesztett hat fejezetben tárgyalja a kijelölt témát. Egy fejezetet szentel a *szubatomos* részeknek (az elemi részeknek és az atommagnak), egyet az ezekből felépülő *atomnak*, egy következőt az atomokból felépülő *molekulának* s végül egyet az ezekből felépülő, jobbra szilárd *testeknek*. Ezzel be is zárulhatna a kör, hiszen a könyv címe nem ígér többet az anyag szerkezetének tárgyalásánál — a szerző azonban túllép az önmaga szabta kereten, s egy fejezetben az anyag szerkezetének *megváltoztatásával* foglalkozik, egy másikban pedig a molekulaszervezet *vizsgálatának módszereivel*. Ez utóbbival viszont kar volt megtörni a könyv elméleti vonalvezetésének ívét, jobb lett volna esetleg függelékbe iktatni — s erre vonatkozóan nem elégít ki az a (hallgatolagos) indokolás sem, hogy éppen most ismerkedtünk meg a molekulaszervezettel, siesünk tehát gyakorlatilag is igazolni az elmondottakat. Más fejezetekben más dolgokkal ismerkedtünk meg, és hittünk a szerzőnek az azonnali kísérleti bizonyítás igénye nélkül.

Itt jutunk el a kötetben itt-ott érezhető sietség kérdéséhez. A sietség valószínűleg abból ered, hogy a könyv a szerzőnek első ilyen terjedelmű és horderejű munkája, a bizonytalanságba pedig a meghatározatlan olvasótábor igényeinek

nem ismerése is belejátszott. Nyilván ez készítette a szerzót, hogy *mindent* akarjon adni, mindenkinek az izlése szerint. Márpedig így egyfajta konglomerátum keletkezett. A komponensek között felismerhető tudománytörténeti, filozófiai és népszerűsítő elemek nem egy tekintetben „megemelik” a művet, de mint-hogy nemcsak keretszeretet töltenek be, hanem az érdemi szöveget is átszövik, hátráltatják az olvasót: szétfuttatják figyelmét. Nem idevaló elemek az abszolút kezdőknek szóló — egyébként szemléletes, szellemes — hasonlatok, s talán az asztrofizikai és -kémiai beszűrésök sem. Az V.6. alpontban például a molekulákat táncoló párokhoz hasonlítja a szerző, hogy pár sorral alább már a másodfokú parciális differenciálegyenletek egy speciális képviselőjével, a Schrödinger-egyenlettel foglalkozzék. Tévedés ne essék: nem a szép, csaknem poétikus hasonlatokat kifogásolom, hanem azt, hogy Máthé magas matematikát épít *népszerűsítő* művekbe illő hasonlatokra.

Percy W. Bridgman, a nagy nyomások fizikájának kutatója mondta, hogy földünk egy „barokk oázis” a világegyetemben általában uralkodó viszonyokhoz képest. E kies hely anyagainak a szerkesztéssel szerethetnek elsősorban megismerkedni egy ilyen szakmunkából, s a csillagászati vonatkozásokkal — ha még marad hely — azt hiszem, külön kellett volna foglalkoznia a szerzőnek.

Ami a kötetben sok helyre beszűrt Nobel-díj ismertetőket illeti, sűrűségük olyan nagy, hogy az olvasó epésebb pillanataiban arra gondolhat: a könyv jó része tulajdonképpen a Nobel-díjas kutatókról szól. Szerintem az anyag szerkesztének témája önmagáért beszél, nem kell oda a nem is mindig pártatlan Nobel-díj bizottság tekintélye. Egy külön táblázatot a Nobel-díjas kutatókról viszont (esetleg függelékben, magyarázatokkal) szívesen láttunk volna.

Ennyit a könyvről általában, most lássuk közelebről egyes fejezeteit. Vegyük előre a szubatomos részeket tárgyaló III. fejezetet, mely „elemibb” a megelőzőnél: ilyen szinten nem matematizálható, tehát nívós népszerűsítő jellege lehet csupán. Ez így is történik, és jól van megírva. Sok érdekességet is tartalmaz, hibája viszont a technikai részletek nehézsége. Nyelvi hibák is elő-előfordulnak — így például a gyenge kölcsönhatások paritásszerű tulajdonságát, a jobb és bal irány nem teljes egyenértékűségét nem nevezhetjük „megsérült” *le-fel tükrözésnek*.

Magának az atomnak a tárgyalása (II. fejezet) a klasszikus módon történik. Talán nem kellett volna már az elején in-

tegráljelet használni, mivel ez „eljeszti”, kizárja a továbbiakból a kevésbé képzett olvasótábor egy részét. Hátrább azonban szélesebb kvantummechanikai alapot adhatott volna a szerző, hogy a továbbiakban emlegetett „kvantált mennyiségek”, „kvantumszámok” stb. fogalmi körül megmutató bizonytalanságot a matematikában jártasabbak körében eloszlassa.

A IV. fejezettel kezdődik a tulajdonképpen kémiai rész, s itt mutatkozik meg, hogy a szerző *vérbeli kémikus*. Ez a fejezet „hozza ki” az egyetem falai közül — tudomásom szerint Romániában magyar nyelven először — a vegyérték-kötés- (rezonancia-) és a molekulapálya-elméleteket. Nagyon fontos hézagpótló szerepet tölt be ezzel, ugyanis az ötvenes években képzett kémikusok az akkori idők dogmatikus tudományfilozófiai szemlélete következtében nem ismerkedhettek meg közelebről a kémiai kötésnek ezekkel az alapvető elméleteivel. E hibás szemlélet szerény, de határozott bírálata a könyv egyik legnagyobb erkölcsi érdeme. Kár, hogy nem szentelt (vagy helyszükében nem szentelhetett) sokkal nagyobb teret a IV. fejezetben tárgyaltaknak, akár a többi rész rovására is.

A következő, műszeres fejezet viszont — ahogy már említettem — itt és így meglehetősen fölösleges. Máthé Jánosnak, miként sok más szerzőnek is, gyenge oldala a technikai részletek leírása, túl „mérnöki” a stílusa, azaz pedagógiaellenes, nehezen követhető. A vibrációs spektrumok tárgyalásától kezdve azonban (157.) kitűnő kiegészítést adja az előző fejezetnek, s az esetleges (és szükséges) új kiadásban oda is kellene csatolni.

A VI. fejezet terjedelmes termodinamikai bevezetővel indul, s ez kissé a szilárdtestfizikai rész rovására megy. Itt szerettünk volna többet hallani a gáz- és a mindenütt mostohán kezelt cseppfolyós halmazállapotról. A polimerekkel foglalkozó alpont szerintem fölösleges, nagyon szép és példászerűen megírt rész viszont az alacsony hőmérséklet fizikája.

A VII. fejezet tulajdonképpen a könyv címe és alcíme közötti űrt volna hivatott betölteni, tehát tartalmaznia kellene mindazt, ami már nem az „anyag szerkezete”, de még fontos a „kémiai fizika” szempontjából. Persze, ez így egyetlen fejezetben nem sikerülhet, más tekintetben kárpótól azonban az *érdekesség*, a jó színvonal. Ezt a részt csak a kémiai egyetemi szinten ismerők követhetik, különösen, hogy módszertana nem tökéletes (például a Le Châtelier—Braun-féle

legkisebb kényszer elve, megnevezésének hiányában, kis híján elsikkad a szöveg egészében.)

Az értékes és mindenképp nyereséget jelentő kiadványra, amelynek kitűnő részei vannak, bizonyos árnyékat vet a helyenként észrevehető terminológiai pontatlanság, pongyola szaknyelv.

Szerző az egész könyvben *benépesítés-ről, populációról* beszél a román *popularea nivelelor* kifejezés hatására — ahelyett, hogy a *betöltés, betöltési szám* kifejezéseket használná, mint a 62. lapon teszi (sajnos, csak egyszer). Hasonlóképpen: *pálya-degenerációról* beszélünk, nem *elfajulásról*; a kétes csengésű szótól a magyar szakirodalom húzódik. A *szabadentalpia* általánosan használt neve *termodinamikuss* vagy *Gibbs-potenciál* — a könyvben is előforduló helyes jelölésnek (G) megfelelően (entalpia magyarul: hőtartalom). Hasonlóképpen: az elektrofil csoport az elektront *elvonja*, nem *szívja*, a rezgések *csatoltak*, nem *kapcsoltak*; a 216. lapon *görbületi sugár*-ról kellett volna beszélni, nem *görbületről*, mert ez amannak épp a fordítottja — és így tovább.

Végül hadd szóljak egyes nyomdatechnikai vonatkozásokról is. A könyv 226 eredeti, saját elgondolás szerint készült ábrát tartalmaz, semmi sem átvétel. Jól koncipiáltak, de gyakorlati hibájuk, hogy a túl kis formátum zavaró, s a vegyérték-vonalak térbeli ábrázolása így módon kevésbé intuitív. Jó lett volna folyamatosan megszámozni őket. A képletek

számozása is szükséges lett volna, még a sorok közé kiemelt kémiai képletek is. Mindezeket természetesen nem a szerzőnek rovom fel, hanem más, ebben illetékes „tényezőknek”.

Talán a túl merev nyomdatechnikai szabályoknak tulajdonítható az is, hogy a könyv nem tudja megoldani az előrehátra hivatkozás problémáját. Meglehetősen pedagógiaellenes például 70-100 lappal *előre*, közelebbről meg nem jelölt helyen levő táblázatokra, ábrákra hivatkozni (például az 50. lapról a 120.-ra, az 58.-ról a 170.-re). A mindenütt burjánzó, a szerző számára kinos, az olvasó számára zavaró sajtóhibák pedig a már említett formális, felületes ellenőrzésnek a termékei.

Végül hadd szóljak még egy olyan dologról, ami hiányérzetet hagyott bennem. Az érdemi szöveg utolsóelőtti lapján (264.) bukkan fel először a *hazai tudomány*. Két múlt századi kolozsvári kémikus képviseli. Szerte az országban s Kolozsvárott is akadt és akad még olyan szakember, akinek munkásságáról szívesen vettünk volna tudomást, legalább egy-egy példa vagy hivatkozást erejéig.

A könyv anyagának összegyűjtése óriási munkát igényelt, hatalmas ismeretanyag van benne felhalmozva, eltervezése-megírása is jelentős teljesítmény. Ha a szerző a konkrét *megszövegezésre*, a felelős „tényező” (lektor, szerkesztő, korrektor) pedig a *javításra* kétszer annyit időt fordítottak volna, mint amennyit valójában, a mű erkölcsi-pedagógiai értéke is csaknem kétszerese volna.

Kemény Péter

Egy téma lehetőségei

Nem lenne érdektelen közelebbről megvizsgálni egyszer a romániai magyar irodalom faluképét. Hogyan, miként teljesedtek művészi valósággá személyes, olykor az egész írói pályát meghatározó tapasztalatok. Az irodalmár és a szociográfus szempontjából egyaránt tanulságos lenne számba venni mindazt, amit íróink (Tamási Áron, Böződi György, Kacsó Sándor, Kovács György, Szabó Gyula, Sütő András, Beke György, és sorolhatnám a neveket) a faluról mint társadalmi közösségről regényben, novellában, szociográfiai felmérésekben, irodalmi igényű riportokban (a műfajskálát szélesíthetném) ezidáig elmondottak. Nem lenne haszon nélkül való azt is

megnézni, miért maradt máig állandó téma irodalmunkban a viszonylag rövid idő alatt nagyot változó falu. Vajon csak a hagyomány kényszere miatt vagy talán épp a gyors átalakulás folytán előállt új társadalmi-emberi kapcsolatok készítették (és készítetik) íróinkat a szüntelen szembesítésre? Vajon pusztán a változó valóság egyszeri megragadásáról van szó, vagy pedig az író által kiválasztott életparabon, konkrét eseményen túlnövő tartalmakról, általánosabb érvényű mondanivalókról?

Olyan kérdések ezek, amelyekre nem könnyű választ kapni, amelyek viszont szinte önkéntelenül megfogalmazódhatnak bennünk a falu világról hírt hozó

művek olvasása közben. Például a riporterként is ismert Kiss János regényeit (kisregényeit) olvasva.

Köztudott: az alig egy évtizeddel ez-
előtt jelentkező Kiss Jánost a ma faluja,
annak belső világa izgatja. Nyilvánvaló
volt ez már első, nem kis vitát kiváltó
regényében. Az élmények elevensége, az
„életesség” (Móricz Zsigmond szava) volt
az, ami — hogy úgy mondjam — íróvá
avatta a fiatal falusi matematikatanárt.

Hasonló forrásból született meg két
újabb regénye, a *Diszelőadás* és az *Áldo-
zatok** is. Kiss Jánost nem az „örök” falu
érdeklí, nem annyira egy életforma, nem
egy létforma mindennapjai, jellegzetes
típusai. Sokkal inkább az itt élő, külön-
böző társadalmi hovatartozású emberek
belső énje, tudatváltozása. A régi (ana-
kronisztikus) és új viszonyok tudatfor-
mái, ezek szembesülésének tágan értel-
mezett erkölcsi velejárói, a viselkedési
normák. Ezért aztán a cselekményesség,
az események elrendezése nem fontos
Kiss János számára. Úgy érezzük, ez in-
kább csak ürügy, alkalom arra, hogy a
lélek legrejtettebb rezdülését kutató író
művészi formába öntse megfigyeléseit.
Különösen így van ez a *Diszelőadásban*:
modern Bovarynéja az egyszerű nagy él-
ményt is csak képzeletben éli át, hisz
tulajdonképpen nem történik vele sem-
mi. Az íróval szólva: „Csakhogy hozzá
nem volt kegyes a sors, sohasem lepte
meg a nagy kalanddal. Hétköznapiakra
szabdalt életét nem kavarta fel soha
semmi. Bement az iskolába, idegeskedett
a fafejű parasztyermekekkel, hazajött,
és beállt a mosatlanok közé. Ennyi.” A
hős megjelenése a regény elején, majd
megfutamodása a faluból a regény végén
több kisebb-nagyobb önálló történetet,
novellisztikus epizódot zár közre. Külön-
böző, a főhős (ha egyáltalán van ilyen
a regényben) sorsához szorosan nem
kapcsolódó történéseket. Nem alaptala-
nul érez ki egyik kritikusa (Kántor La-
jos) anekdotizmust Kiss Jánosnak ebből
a könyvből. A lekerekített külön kis
történeteket, élethelyzeteket csakugyan
kedveli az író, olyannyira, hogy gyakran
valóban novellisztikus elegséggé teljesed-
nek az élet-, illetve helyzetképek. Vitat-
hatatlan: Kiss János nagyon jó megfi-
gyelő, s amit meglát, azt művésziileg jel-
lemzővé tudja tenni.

Az előadásmódot illetően már vitáz-
nék kritikussával. Ön nem érzem Kiss
János kötődését olyan erősnek az elődök-
höz, mint Kántor. Asztalos István, Szabó
Gyula inkább *mesélnek, epikusabbak*. A

Diszelőadás és még inkább az *Áldozatok*
írója jobban kedveli a *riporteri*, az *esszé-
isztikus* közlésformát. A szubjektumot
minduntalan előtérbe állító írói maga-
tartást. Bár Kiss János megfigyelései,
leírásai részleteikben pontosak, s bár be-
széltetni is jól tud, egy-egy helyzettel
mégsem *ábrázolni*, inkább *kifejezni* kí-
ván. Ezzel is magyarázható, hogy cselek-
ményszövése nem hagyományos. Anél-
kül, hogy ezzel az olvasót zavarná, meg-
lehetősen sűrűn szakítja meg a regény
főcselekményét, eléggé hirtelen váltja
fel egyik történetet a másikat. Helyenként
jelképszerű értelemmel. Például a külön-
ösen jól sikerült befejezésben: „— Te!
Te! — nézett olyan gyűlölködve a lihegő,
ziháló férfira, mintha az egyetlen le-
hetőségtől, az utolsótól is megfosztotta
volna. — Te! Te! Hiszen, hiszen — ke-
reste fuldokolva a szavakat — még egy
nyomorúságos állomás sincs ebben a ro-
hadt faluban...!”

A szubjektív hozzáállás még nyilván-
valóbb a szerkezetileg egységesebb *Áldo-
zatokban*. Az eset, a hajdani falu irat-
lan etikája felől nézve, megszokottnak
mondható: a „módos” (pontosabban: va-
lamikor annak számító) lányt eltiltják a
„csak” építőtelegen dolgozó fiatalember-
től. Legfeljebb a fiú öngyilkosságának
módja tűnhet szokatiannak, íróilag kié-
lezettnek. Esetleg lélektanilag kevésbé
megalapozottnak.

Feltételesem fogalmazok, mert nem a
legszerencésebb ebből a szempontból
ítélkezni. A kisregény íróját (úgy lát-
szik, egyelőre ez a műfaja Kiss János-
nak) ugyanis nem a cselekmény alapjául
szolgáló esemény részletei, nem a benne
rejlő történéslehetőségek érdeklik. Ha-
nem: a kiváltó okok. A ma már hihet-
lennek tetsző, de még létező gondolkodá-
smód. Az az idejétmúlt életfelfogás,
szellem, amely korunkban is sorsformáló,
egyéni tragédiák előidézője lehet.

Nem pusztán az ötlet, az újságírói fel-
adatra vállalkozó író jelenléte miatt
érezzük újságíró-regénynek az *Áldozato-
kat*. Az újságírói, riporteri viszonyulás
tettenerhető a jellemzésben, a leírásban,
az alakok beszéltetésében éppúgy, mint
az író közvetlen megnyilatkozásaiban
Íme:

- Mikor történt?
- A múlt héten.
- Szeretném, ha elmondaná a véleményét.
- A véleményem... Hát... Ezért jött?
- Ezért.
- Meg akarja írni?
- Meg.
- Értem.

Ölgyan párbeszédnek ezek, amelyekben
az író lírai reflexióira figyelünk elsősor-

* Kiss János: *Diszelőadás*. Kriterion Könyvkiadó.
Bukarest, 1973.; *Áldozatok*. Kriterion Könyvkiadó.
Bukarest, 1974.

ban. A művészileg átélt, szenvedélytől fűtött önkítárulkozásra. Innen Kiss János regényeinek a magávalragadó szubjektív hangvétele, különös érzelmi sodrása. Egy talajt vesztett életszemlélet következményeinek feltérképezése után nagyon szubjektív hangoltságú befejezésben nyomósítja még egyszer mindazt, ami eddig is ott kísértett az olvasó tudatában: „Mégis megirom. Megpróbálom megírni. Megpróbálom úgy megírni, hogy... Min- dig újrapróbáljuk. Tudjuk, hogy pusztába kiáltott szó, de megpróbáljuk. Ne legyünk naivak, és ne túlozzunk: már azzal is megelégszem, ha egy pillanatig

elgondolkoznak fölöttem” — változik ismét (mint annyiszor Kiss János regényeiben) monológgá a dialógus. Sőt paradox módon azt is mondhatnánk: még dialógusai is monológok.

Visszatérve az imént idézett gondolat- hoz: számomra, az olvasó számára nem az a lényeges, amit az író textuálisan ki- mond, hanem, amit művészileg elhítt, amiről művészileg meggyőz. Az, amit mindvégig kiérzünk a regényből: van értelme az értelmes szónak. S hogy ezt az író is hiszi, azt épp a fenti sorok ér- zelmi tartalma, Kiss János művészi be- leélőkészsége árulja el.

Kozma Dezső

Nagy Albert: Kávé

A tudomány – főszereplő

A Ștefan Gheorghiu Akadémia meghívására az RKP KB mellett működő Marxista Tanulmányi és Kutatóközpont (C.E.R.M.) munkatársai Guy Besse igazgató vezetésével kerekasztal-értekezleten vettek részt Bukarestben. A múlt év szeptember 15. és 22. között lezajlott eszmecsere témája: *A tudomány szerepe a társadalmi életben*. Az ERA SOCIALISTĂ három folytatásban (1974. 24., 1975. 1., 2.) közli az itt elhangzott előadások és hozzászólások rövidített szövegét. Az alábbiakban vázlatosan összefoglaljuk a főbb gondolatokat.

A pozitívizmus emelte trónra, de a marxista társadalomelmélet vélt diszkreditálásának ma is szívesen igénybe vett eszköze az ideológia és tudomány antagonisztikus ellentétese, amely a tudománnyal szemben a „totális értékmentesség“, az „axiológiai semlegesség“, a „totális dezantropomorfizáció“ követelményét támasztja; illetőleg ezen kritériumok alapján megmondja nekünk, mit kell tudománynak vagy tudományosnak tekintenünk, és mit nem.

Az ideologikumnak ez a száműzése erősen ideologikus célzatú, sőt az a gyanú is indokoltnak látszik, hogy politikai célokat leplez. A tudomány és ideologikum metafizikus szembeállítását mögött ugyanis a megismerés és cselekvés ellentétese vagy legalábbis viszony nélküli ségének tételezése húzódik. Franciaországban nemrég tanúi lehettünk, miképpen keverték gyanúba és ítétek el mindenfajta tudatot, humanizmust, emberi értéket a Tudományos Szellem nevében.

Közismert a marxizmus álláspontja (Marx, Gramsci), amely a proletariátus osztályszempontját teszi az (össz)társadalmi megismerésben a tárgyilagosság és tudományosság kritériumává, belátva, hogy értékmentes társadalomelmélet — logikai okokból — nem is lehetséges. (Hogy ez mennyire így van, arra éppen az értékmentesség ideológiája szolgáltatja a legjobb példát.)

De a tudomány és a (többi) emberi érték fejlődésének egész története tulajdonképpen egyetlen nagy példa a köztük levő szerves kölcsönhatásra, amelyet mindkét fél — ritka kivétellel — pozitívnak és termékenyítőnek könyvel el. Néhány szempontra hívjuk fel csupán a figyelmet:

1. A tudomány a (tágan értelmezett) kultúra részrendszere, s mint ilyen szűkebb keretű kölcsönhatásban áll mind az egészszel, mind a többi rendszerrel.

2. A tudomány — az általa szolgáltatott (kommunikációs) eszközök, de szelme révén is — elősegíti a kulturális (és más) értékek horizontális (nemzetközi) és vertikális (a termelőtől a fogyasztó felé irányuló) áramlását és cseréjét. Főszerepe volt abban, hogy a kultúra a) *világkultúrává* és b) *demokratikus kultúrává* vált.

3. Még jobban szűkítve a kört: a tudomány a művészi alkotás új erőforrásait teremtette meg amellet, hogy szelleme áthatja a mai művészi alkotás egészét. A nyereség kölcsönös: a művészet serkenti a kreativitást, felszabadítja a képzeletet, spontaneitást kölcsönöz a tudományos gondolkodásnak.

4. És végül: kézzelfogható szimbiózisuk olyan művészeti ágakban, mint például az építészet, és a technikában, amelynek hangsúlyozott esztétikai dimenziója van.

A felépítmény körében a tudományt társtalanságra és viszony nélkülségre ítélő gondolatmenet a gazdasági alap körében bőséges elégtételt szolgáltat a kárvallottak: egy társadalmi forradalom szerepét tulajdonítja a tudományos-műszaki forradalomnak, illetőleg azt a képességet, hogy egy ún. „posztindusztriális“ társadalomba mossa össze a kapitalizmus és a szocializmus alapvető különbségét. Tény, hogy a termelőerők példátlan fejlesztése mellett a tudományos-műszaki forradalom a termelési viszonyokat is befolyásolja, csakhogy ez a befolyás a termelési viszonyok *mibenlététől* függ, és a szóban forgó társadalmi-gazdasági alakulat immanens fejlődéstörvényei megszabta határokon belül érvényesül. Tudomásul kell vennünk, hogy a tudományos-műszaki forradalom eredményeként a tudomány bizonyos mértékben az újratermelés egész folyamatát (termelés—elosztás—csere—fogyasztás) befolyásolja, de nem teremthet a tulajdonviszonyok természetével ellenkező elosztási viszonyokat. A tudomány közvetlen termelőerővé válása indokoltá teszi, hogy a

tudományos kutatást az újratermelési folyamat viszonylag önálló szakaszának tekintjük. Az újratermelés hagyományos sémája így módosul: tudományos kutatás—termelés—elosztás—csere—fogyasztás. Ilyen körülmények között az újratermelés (tisztán) extenzív típusa elvileg megszűnt. De egy másik körülmény is indokolja az intenzív—extenzív újratermelés hagyományos alternatívájának módosítását: az iparosodó gazdaságok globális szinten még extenzív iparfejlesztés esetén is „félintenzív”, ún. *tranzitív* újratermelést valósítanak meg, ha tekintetbe vesszük a munkaerő tömeges átvándorlását az alacsonyabb termelékenységű mezőgazdasági munkaterület-ről a magasabb termelékenységű ipari munka területére. A tudomány hatása a termelésre elsősorban a termékek használati értékén mérhető le, amiért gyakran tagadják, hogy a gazdasági növekedés területén is megnyilvánulna.

Felfogásunkban a tudományos és műszaki haladás:

1. a hagyományos tényezők (tőke, munka, természeti erőforrások) mellett a gazdasági növekedés viszonylag önálló tényezője;

2. mennyiségi és minőségi mutatókat idéz elő a hagyományos tényezők viselkedésében;

3. a gazdasági szerkezetek modernizálásának tényezője;

4. elősegíti a külgazdasági viszonyoknak *exogén* tényezőkből *endogén* tényezővé alakítását, és ily módon a gazdasági kölcsönhatás elmélyülését szolgálja.

A közhiedelemmel ellentétben nemcsak a természet-, hanem a társadalomtudományok is hatnak a gazdasági növekedésre. A gazdasági növekedés és a társadalom szükségleteinek egybeesése nem automatikus, de *léteznie kell*, hiszen a termelés nem öncél. A társadalomtudományok gazdasági (de legalábbis gazdaságpolitikai) szerepe a gazdasági és társadalmi optimum összehangolásának állandó követelményéből fakad. A termelőtevékenység végső céljától és értelmétől rugaszkodik el a gazdasági növekedésének az a modellje, amely a növekedési ütem bővületében fogant, és ezt az ütemet hajszolja mint a gazdasági-társadalmi haladás egyetlen elismert mutatóját.

A termelőerők fejlődése, a „növekedés” társadalmi (= emberi) birtokbavétele és ellenőrzése csak tudatos tervszerűsítéssel érhető el. A terv akkor jó, ha az előirányzott növekedés a) *lehetséges*, és b) *kívánatos, szükséges* stb. A tervnek tehát a lehetőségek (elsősorban természet-)tudományos felmérésére, és a szükségletek (elsősorban társadalom-)tudományos feltárására kell épülnie. Hogy a tervvel milyen célt követünk, azt természetesen nem a tudomány dönti el: ez politikai kérdés. A politika viszont — legalábbis a szocializmus körülményei között — lehet tudományos, ha: 1. a történelmi determinizmusból indul ki, és 2. az objektív igazságra épít, függetlenül az értékelő alany azonnali értékeitől. A helyes politikai döntés mindenkor az objektív szükségszerűség és a (nem feltétlenül azonnali) emberi érdekek kereszteződési pontján keletkezik. Csak egy ilyen keresztezési pont létezik, és ennek (akárcsak hozzávetőleges) meghatározására egyedül a tudomány alkalmas. A tudományos társadalomvezetés — a társadalmi élet komplexitásának mértékében egyre inkább objektív — követelménye nemegyszer a demokrácia létjogosultságának, sőt lehetőségének tagadásába torkollott. Emögött az a gondolatmenet húzódik meg, hogy a tudományos és demokratikus vezetés igényei összeegyeztethetetlenek: a társadalmi élet ugyanazon bonyolódása, amely szükségessé teszi a tudomány bevezetését a döntési folyamatban, diszkvalifikálja a közakaratot mint a döntési folyamat alapelvét; ahol a tudományt kell segítségül hívni, ott a tömeg illetéktelen.

A tudományos igazság és a közvélemény feloldhatatlannak nyilvánított ellentmondását mi a szocialista tudat fogalmával oldjuk fel. A szocialista tudat tartalmi (minőségi) jegyei elégségesen indokolják álláspontunkat, amely szerint a tömegrésztétel nem akadálya, hanem ellenkezőleg: *garanciája* a tudományos — és ami ennél is fontosabb — *igazságos* politikának.

B. A.

ROMÁN IRODALOM — EURÓPAI IRODALOM (Cahiers roumains d'études littéraires, 1974. 3.)

Ezzel a gyűjtőcímmel jelent meg a *Román irodalomtudományi füzetek* legfrissebb számának kilenc tanulmánya. Nagy részük — szám szerint négy — román-francia irodalmi kapcsolatok kérdéseit boncolgatja, de jelen van egy-egy anyag erejéig a német és a spanyol irodalom

román irodalombeli tükröződése is. Két tanulmány a román irodalomnak az európai irodalomban-kultúrában elfoglalt helyét taglalja.

A sorrendben is első, legérdekesebbnek bizonyuló cikket Al. Duțu közli *A román humanizmus helye az európai kul-*

történetben címmel. Bőséges hivatkozásokkal a reneszázs humanizmusra és más — sumér, középkori, romantikus — humanizmusokra, Raymond Williams szelektív tradícióelméletére (tárgyi kultúra — írásos kultúra), a humanizmus fogalmi körének gazdagodására a reneszázsztól napjainkig, Al. Duțu tisztazza a román humanizmus késői — szórványosan a XVI. században Erdélyben s több moldvai és havasalföldi tudós műveiben —, kulturális mozgalomként a XVII. század második felében bekövetkező fellépését. Sőtér Istvánra hivatkozva, aki szerint a kultúrát a művészetre és az irodalomra korlátozni olyan felfogás, mely „a testre s a közösségi életre vonatkozó számtalan kérdésnek az elvetését, visszautasítással határos mellőzését” jelentené, Al. Duțu felhívja a figyelmet arra, hogy a román humanisták tag hatókörü művelődésmóddal dolgoztak ki, melyben nemcsak az előbb már említett művészet és irodalom kapott helyet, hanem minden olyan eszköz és érték, mely „tisztelőnyilvánítást, politikai és társadalmi tudatot hivatott bizonyítani”. Ez a humanizmus nem osztja az első humanisták véleményét az egyéni képességek szerepéről; a közösségi szellem művelését a román nyelv — mint a kultúra eszköze — hatalomra jutásának tulajdonítja, mely gazdag népi alkotásokkal gazdagítja az egész közösséget. A szerző a román humanizmust egyfajta klasszicizmusnak tartja, mely „nem szült nagy filológiai munkákat, de az antik »paideia«-ban gyökerezik, s azt az oktatási formát élesztette fel, amely az embert az őseitől örökölt értékek közvetítésével akarja alakítani”. Doktrínája társadalmi és politikai célokat tűz ki: sarkköve a haza eszméje, mely az emberi közösséget az ezredévek óta lakott földhöz, az ősök teremtette értékekhez köti. Miron Costin, Constantin Cantacuzino és Dimitrie Cantemir, a tudós fejedelem a kortársak elé tárja történelmi létüket, hogy újjászületésre biztassa őket, s kiindulópontként többé nem a vallásos Genezist, hanem Traianus dáciái expedícióját nevezik meg. Ez a fajta klasszicizmus töreszmentesen vezet a középkori egyetemességtől a modern egyetemességig, humanizmusának konklúziói közmondások és példázatok formáját öltik anélkül, hogy egyetlen társadalmi osztályhoz kötődnének; jelen vannak a XIX. századi Eminescu és Creangă egyetemes példára épülő autochton műveiben is. Így a román humanizmus egyaránt táplálkozik a latin „humanitas”-ból s a román „omenie”-ből.

P. Cornea tanulmánya — *Román romantika — francia romantika, párhuzamosságok és interferenciák* — gazdag

példaanyagával elsősorban azt a tényt bizonyítja, hogy — a század eleji felfogással ellentétben — a román romantika nemcsak egyszerű importtermék; az utánzás nem nehéz, hiszen csak bizonyos szellemi energiabefektetést igényel, de egy irányzat csak akkor képes hatni, ha már előzetesen léteztek rokon vonások. Ennek a gondolatnak a szellemében példázza a szerző a francia romantika történelmi tények adta befolyását (lásd az 1848-as, illetve az azt megelőző vagy követő időszakot), a román kultúra vezéregyéniségei „gallomániájának” indokoltágát, a *Dacia literară*, a *Propăjirea* és a *România literară* folyóiratok szerepét a román romantika kialakulásában. A francia romantikusok — írók, költők, történészek — romániai visszhangja is helyet kap a tanulmányban.

L. Bote tanulmánya — *Francia—román szimbolista konvergenciák és divergenciák: zeneiség és szabad vers* — O. Densusianu, Macedonski, Minulescu és Arghezi költészetének a szimbolizmusba való beágyazódását taglalja.

Két tanulmány foglalkozik román és francia írók kapcsolataival. Al. Oprea *Panaî Istrati és Romain Rolland* gazdag levelezéséből nyújt izelítőt, C. Ștefănescu *Proust román levelezőpartnere*hez, Anna de Noailles-hoz, Antoine és Emmanuel Bibescohoz írott levelei alapján derít fényt Marcel Proust, a magánember életének egyes mozzanataira; *Az eltűnt idő nyomában* genezisést vázolja a szerző által Antoine Bibescohoz írt leveleknek az alapján, amelyekből az írónak a saját művével kapcsolatos eszmeifuttatásait idézi.

A két világháború közötti román regény és az európai regény kapcsolatát elemzi R. Munteanu, Mihai Ralea 1927-ben publikált esszéjét — *De ce nu avem roman?* — választva kiindulópontként. Megállapítja, hogy a román századelőt a rövidebb lélegzetű keleti mesevilágból és a krónikáirókból eredeztethető elbeszélés uralta, mely a század első évtizedeiben szakadt el a késői romantikától, hogy hiedeg és objektív narrációvá alakulva Rebreanu realista prózájában kristályosodjék ki. A román regény, állapítja meg a szerző, fejlődésében centripetális, a perifériák felől a központ felé törő. Tájjellegű, történelmi, clemző, polifonikus és kutatóregény kategóriákat sorol fel és példáz Gib Mihăiescutól Hortensia Papadat-Bengescun, Garabet Hărtăleanun, Sadoveanu és másokan át egészen Camil Petrescuig terjedő jeles román regényírók műveivel.

Medeea Freiberg tanulmánya *Cervantes első román irodalombeli visszhangjaival* foglalkozik. Ion Budai-De-

leanu és Ion Heliade-Rădulescu ez irányú érdeklődése-tevékenysége fontos helyet kap az elemzésben.

A *Fordítások krónikájából* Kántor Lajos cikkét emelnék ki Eugen Barbu *Facerea lumii* című regényének magyar fordításáról, illetve a regényt fordító Bálint Tibor és a román prózaíró közötti rokonvonalokról, mindkettőjük prózájának lírai természetéről, amely lehetővé tette a Barbu-regény eszmei-stiláris értékeinek maradéktalan átmenését magyar nyelvre. A két író — szerző és fordítója — életművének sommás ismertetésén-értékelésén túl Kántor Lajos a Krúdy Gyula-i és a Nagy István-i életmű által körvonalazódó, hasonló stílusú, illetve tematikájú magyar irodalmi előzmények szabta fordítói nehézségek sikeres legyűrésére is felhívja a figyelmet.

SZABÓ LŐRINC NÉPI MESTERSÉGTISZTELETE (Tiszatáj, 1975. 1.)

Németh László 1957-ben írt, eddig kiadatlan Szabó Lőrinc-tanulmányát közli a *Tiszatáj*, a költő születésének 75. évfordulóján. (Az egyik legutolsó Németh László-írás volt ez, amelyet még a pártlan esszéíró életében olvashattunk.) A folyóiratszám egyébként, amelyben Illés Endre emlékező kommentárjával a hozzá írt több tucatnyi Tamási-levelet is olvashatjuk (*Test és lélek* címmel), egy igényes szerkesztői elképzelés kiteljesedése: felkutatni és hozzáférhetővé tenni a közelmúlt s a jelen nagy alkotóinak még ismeretlen írásait, magas művészi színvonalat biztosítva ezzel egy vidéken megjelenő irodalmi folyóiratnak, amely éppen a vidékiségnek, a provinciális szemléletnek üzent hadat, vállalva ugyanakkor a legjobb hagyományokat — a kortársi feladatok érdekében.

Hagyományértelmezésével hívja föl magára a figyelmet ez az árnyalt Szabó Lőrinc-értelmezés is. „Vannak költők, akik mint Tóth Árpád, Csokonai, egy édes, szívet megejtő zenét kaptak a természetől hozományul. Szabó Lőrinc nem volt ilyen, indulásunk idején a magyar vers érzékiségéhez szokott fülem zenétlen vagy inkább gépzenesz költőnek érezte, mint a keringő gramofonlemez, mondtam én is a verseire, még a felfelcsapásai is hasonlítanak. [...] — Szabó Lőrinc még a debreceni kálvinizmusát is letisztogatta magáról, s azt mondta: ha-

zája ott van, ameddig az agya ér. Van, aki mint József Attila, egy új, addig meg nem szólalt társadalmi osztály hangját kapja újdonságul; — Szabó Lőrinc mindig csak magáról vagy legalábbis a maga nevében beszélt.“ S ez elősorolt negatív jellemzések után Németh László pozitív következtetéshez jut: „a városra szakadt vidéki leghívebb megszólaltatója“, a legpontosabb és legárnyaltabb költői nyelv művésze erkölcsi tulajdonságai révén vált naggyá. Több vonatkozásban is polemikusan fogalmazza meg állítását Németh László. „A harmincas-negyvenes években — írja —, amikor a népi mozgalomnak erényeivel együtt már bizonyos hibái is kezdtek megmutatkozni, gyakran állítottam hol őt, hol Shakespeare-t vagy Rabelais-t például a népi írónk elé. Énszerintem ők az igazi népi írók. Mert mi a jellemző a népből feltörő emberre általában? A mohóság, amellyel az őseiben, gyerekkorában nem ízelt világot, s ha szellemi ember, természetesen a szellem világát is, birtokába igyekszik venni.“ Nos, Szabó Lőrincnél „ez az alapvető tétel, hogy az írónak, bármibe kerül is, mindent ismernie kell, amelyhez életere s mohóság alakult át kemény, parancsoló erkölcsül, átvezet a másik nagy elvéhez, hogy az élet riporterének, az önmaga felidézett kísérleti tudósának azt, amit élményeiből megfogott: szabatosan, a maradandóság követelményeivel számot vetve kell megfogalmaznia“.

A mozdonyvezető fiában a „népi mesterségtisztelet“ élt tovább, amikor oly büszke volt a költői mesterségbeli ismeretkincre. Németh László nem tagadja, hogy volt idő, amikor Szabó Lőrinc mesterségtisztelete, „bebalzsamozási készsége“ elidegenítette, mert ő, szemben a költővel, mindig azt nézte, „hogy kellene úgy átalakítani a drámát, verset, hogy olyant is kifejezhessen, amit most nem“; Szabó Lőrincet az örökkévalóság érdekelte. Ennek „az örökkévalósággal farkasszemet néző művészfegyelemnek“ azonban az igazságszeretet adott értelmet. „Szabó Lőrinc versei — összegez irodalomtörténeti igényvel szerzőnk — felfedezések; amit megélt, bennük válik szemléltető igazsággá, persze sokszor csak az érzékek igazságává [...] amit ő a világról gondolt, a verseiben maradt meg, pointilista módon, minden versben egy igazságfolt — de ez a sok igaz részlet együtt mégis az élet óriás tája, s egyben egy minden illúziótól mentes bölcs tanítás —, hogy mi jó s mi rossz várhatja e tájon az embert.“

SZERKESZTŐK - OLVASÓK

Szabó Sándor irodalomtörténész (Debrecen). — Örömmel olvastam és köszönettel nyugtázom a *Korunk* ez évi 1—2., összevont számában megjelent Oláh Gábor-fordítást. A szerkesztő igen jól választott; a *Feledés éjszakáján* valóban egyik legszebb Eminescu-fordítása a debreceni költőnek. Remélem, a mostanit újabb közlések is követhetik majd, s talán megtörik a jég a Csehi professzor által is jelesnek ítélt fordítások körül. A verset megelőző tanulmánnyal kapcsolatban azonban (Csordás Elemér: *Nyolc és fél Esticsillag*) nem hallgathatok el néhány kritikai megjegyzést. — Nincs tudomásunk arról, hogy Oláh Gábor ismerte volna a korábbi Eminescu-tolmácsolókat. Életkörülményeinek alakulásából inkább arra következtethetünk, hogy nem forgatta azokat. Nem lehet tehát azt állítani, hogy Oláh az előző fordításokhoz képest „bizonyos eredetiségre” tört. Hasonlóképpen nem beszélhetünk a fordítások mennyiségi felhalmozódásáról, hiszen Oláh *Luceafărulja* nem vált publikussá, s így kiesik a Csordás Elemér által felállított fordítástörténeti folyamatból. Kerestem továbbá, de nem találtam, hogy Oláh Gábor újrafogalmazná a verset, s hogy az újrafogalmazás érdekében bizonyos szabadosságokat engedne meg magának. Bár nyersfordítás alapján dolgozott, a nyersfordítást a román nyelvet gyermekkor óta tökéletesen beszélő, s jeles költőként ismert Mata János készítette, s Oláh fordítás közben is állandóan konzultált vele. Csordás Elemér véleménye szerint a *Luceafărul* legmegfelelőbb magyar fordítása az Esthajnalcsillag lenne, ez a szó viszont nehezen szuszakolható bele egy hetes, jambikus lejtésű sorba. Oláh védelmében írván — a lehető legtökéletesebb, hív és pontos magyar megfelelőt ő találta meg. Hiszen ha a magyarban nem lehet visszaadni sem ritmikailag, sem szóhangulatilag a román eredetit — lévén, hogy az esthajnalcsillag köré a magyarban nem luciferi, de más hiedelemkör kapcsolódik (elnevezések: alkony, esthajnal, vacsoracsillag), a fordítás legalább tartalmában emlékeztessen az eredetire. — Nem utolsó rendű dolog, bár a végére hagytam: a történeti áttekintések nagyon hasznosak, de nem minden történelem, ami kronológiai rendbe állítható.

A középiskolások Sepsiszentgyörgyön megrendezett 1975. évi magyar irodalmi olimpiáján először ítéltük oda a *Korunk*-díjat. A gondolatilag legígéretesebb dolgozatért Szilágyi Ferenc, a kolozsvári 11. számú Középiskola XI. osztályos tanulója kapta szerkesztőségünk díját.

A *Korunk* Galéria legutóbbi kiállítását az öt éve elhunyt Nagy Albert, folyóiratunk egykori kitűnő munkatársa hagyatékából válogattuk össze.

Felhívjuk külföldi olvasóink figyelmét, hogy lapunkat a következő — *megváltozott* — címen rendelhetik meg:

**ILEXIM — Departamentul export-import presă
BUCUREȘTI, Calea Griviței Nr. 64—66
P.O.B. 2001 — Telex: 01131.**

HELYREIGAZÍTÁS. — Ez évi 3. számunkban a 221. lap 17. sorában *ragadt* helyett *maradt* olvasandó.

Új könyvek

* * * Alagút a világ alatt. Tudományos-fantasztikus novellák. Válogatta és a jegyzeteket írta Agoston Hugó. Ifjúsági sorozat

BÁLINT TIBOR: Kenyér és gyertyaláng. Arcképek, vallo-mások, tanulmányok

BENKÓ JÓZSEF: A topológia elemei

BERGER GYÖRGY: Fejtörő játékok, játékos fejtörők

BÖRNE, LUDWIG: Párizsi levelek. Válogatta, fordította és bevezette Szilágyi András. Téka

DOINAȘ, ȘT. AUGUSTIN: Az én birodalmam. Versek. Fordította Szilágyi Domokos

FÜLÖP GÉZA: A műanyagok ma és kétezerben. Antenna-sorozat

GOGOL: A revizor. Fordította Mészöly Dezső és Mészöly Pál. Deák Tamás utószavával. Drámák

CS. GYÍMESI ÉVA: Mindennapi nyelvünk. Cikkek, tanulmányok a nyelvművelésről

GYÖRFFI KÁLMÁN: Házavatás — Ágnes. Két kisregény

INCZEFI LAJOS: Ízek, zamatok, illatok

KORMOS GYULA: Liviu Rebreanu. Kismonográfia

ROHONYI ZOLTÁN: A magyar romantika kezdetei. Irodalomtörténeti tanulmány

SÁNDOR ISTVÁN: Az egy sejtől a több szervig. Antenna-sorozat

SINKÓ ERVIN: Don Quijote útjai. Válogatta, az előszót írta és a jegyzeteket összeállította Bretter György. Téka

SOLTÉSZ JÓZSEF: Éjjéli mozdulatok. Versek

* * * Székely vértanúk, 1854. Válogatta, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Károlyi Dénes. Téka

SZILÁGYI ISTVÁN: Kő hull apadó kútba. Regény

TAMÁS GÁSPÁR MIKLÓS: A teória esélyei. Esszék, bírálatok. Forrás

* * * Volt egyszer egy háború. Kisregények, novellák, haditudósítások 1939—1945. Ifjúsági sorozat

WESZELY TIBOR: A Bolyai—Lobacsevszkij geometria modelljei. Antenna-sorozat